

MISKOLC MEZŐVÁROS 18. SZÁZADI LAKÓINAK JOGI STÁTUSA ÉS RÉTEGZŐDÉSE¹ (A Miskolc monográfia vonatkozó fejezetének tervezete)

RÉMIÁS TIBOR

Miskolc város tanácsa rendelete alapján a város megváltásának évétől (1702) folyamatosan a város minden lakójának okmányokkal kellett bizonyítani birtokjogait. Az így létrejött irategyüttes vizsgálatából *Tóth Péter* Miskolc város társadalmának négy csoportját, rétegét emelte ki, akik a zálogbirtokosok jóvoltából birtokokhoz jutottak. Kik voltak valójában azok, akik ilyen módon birtokokhoz jutottak Miskolcon? A zálogbirtokosok korában (1536–1703) sok *jobbágy* „liberáltatta” magát telkével és szőlőjével együtt, akik között a mesteremberek voltak túlsúlyban. Birtokokhoz jutottak a Felső-Borsodból és Gömörből betelepült *armalista nemesek*, Dél-Borsodban, vagy még távolabb lakó, városunkba beköltöző *birtokos nemesek* és végül sok *írastudó, értelmiségi és hivatalnok* is. Ők a megszerzett birtokok (telkek, szőlők, pincék) tényleges tulajdonosává váltak, hisz azokat már szabadon adhatták-vehették, örökíthették. „Végeredményben elmondhatjuk tehát, hogy a diósgyőri uradalom zálogbirtokosainak köszönhetően a 18. század elejére kialakult Miskolcon egy *jobbágyokból, armalista és birtokos nemesekből, kézművesekből és írastudó értelmiségiekből álló társadalmi réteg, amely tényleges tulajdonjoggal rendelkezett a jobbágytelkek és tartozékaik, valamint a szőlőbirtokok túlnyomó többsége fölött. Ennek a csoportnak állott legelsősorban az érdekében a város megváltása és vállalta is az azzal járó terheket, ámde nem egyforma mértékben, mivel a tulajdonosság minőségi szempontból ugyan nem különbözött lényegesen, de mennyiségi szempontból annál inkább.*²

A város megváltásához kifizetendő összeget csak kölcsönfelvétellel sikerült megoldani. A kölcsönt adók között feltűnően sok császári főtiszt volt. A megváltás (redemptio) lefolyását követően Miskolc város tanácsa minden energiáját arra fordította, hogy a kölcsönzött összeget (elsőként 41 ezer frt-ot), illetve az utána fizetendő kamatokat mihamarabb visszafizesse. A tanács úgy határozott, hogy Miskolc város lakossága és a városban birtokokkal (telekkel, szőlővel, szántófölddel avagy pincével) rendelkező extráneosok birtokaik értékének arányában fognak adózni, fogják az ún. quantumot fizetni jogi státusától függetlenül. A korabeli adóösszeírások átnézése után már az első pillanatban is szembeűnő, hogy egyesek sokszorosát fizetik az átlag városi polgár adójához képest. De kik is ők valójában és milyen arányban vesznek részt a város társadalmában?

Vizsgálatunkhoz a „Jus Armorum avagy Neoaquisticumról való fizetésnek Laistroma” fejléccel ellátott 1703. évi összeírást használjuk fel.³ Az összeíró a Hunyad utcán elkezdve, kötelenként haladva, kivétel nélkül minden családfőt felvett Laistromára. Összesen 588 fő szerepel az 1703-as conscriptioban, akik megközelítően azonos 25 fi-

1 Az alábbi tanulmány a szerző „Miskolc 18. századi társadalmi feudális kori összeírásai alapján” című 1994-ben elkészült doktori értekezésének részét képezi.

2 *Tóth P.*, 1991. 137.

3 Bm. L. IV. 1501/b. Sp. XXI. Fs. XI. 125. vgy HOMHTD 75.53.52. (Marjalaki Kiss Lajosnak az eredeti iratról történt másolata)

zetési egységbe lettek besorolva. Egy-egy fizetési egységben hol többen, hol kevesebben szerepelnek, attól függően, hogy a vagyonosabbak avagy a szegényebbek vannak túlsúlyban. Így pl. a hatodik fizetési egységben csak 9 család szerepel, hisz sorai között ott van Dőry András úr, aki egymagában 16 frt.-ot fizet a redemptiora felvett kölcsönök visszafizetésére megállapított quantum gyanánt. Ugyanakkor a 19, 22 vagy a 23. fizetési egységben külön-külön közel 40 fő szerepel. Elsőként lássuk a 25 fizetési egységet, az azokban befolyt adók összegét és Marjalaki Kiss Lajos próbálkozásából elvégzett kötelbeli vagy utcabeli beazonosításokat.

<i>Beazonosított kötel vagy utca neve</i>	<i>Fizetési egység</i>	<i>Befolyt adó (frt-ban)</i>
Hunyad	1	22,34
Hunyad	2	25,03
3—5	3	25,80
6—8	4	24,58
9—11, 16.	5	26,08
12—14	6	24,05
15, 17, 18, 20.	7	25,51
18, 21—23	8	25,34
24—27	9	27,95
28—31	10	26,42
35—38	11	24,24
39—41	12	25,44
43	13	25,54
52—54	14	24,78
Czikó	15	27,09
56—58	16	30,89
64—67	17	27,94
Vízmelletti	18	27,66
Vízmelletti, Meggyesalja	19	30,70
Meggyesalja, 69	20	27,66
70—72	21	24,04
Papszer	22	26,83
Papszer, Szirma	23	26,25
73—76	24	26,10
77—79 és a 31. kötel utáni zsellértelkek	25	25,44
Összesen:		653,70

A táblázatból leolvasható, hogy az egyes fizetési egységek 20 és 30 frt. közötti összegekre voltak megállapítva. A legkevesebb összeg az első fizetési egységben folyt be (22,34 frt.), míg a legtöbb a 16. (30,89 frt.) és a 19. (30,70 frt.) egységben.

2 frt.-tól több quantumot fizetett:	78 fő	(13,26%)
1 és 2 frt. között fizetett:	144 fő	(24,49%)
1 frt. alatt (de nem 0,06 frt.-ot) fizetett:	350 fő	(59,52%)
csak 0,06 frt.-ot (a legkevesebbet) fizetett:	16 fő	(2,72%)

Talán ismerkedjünk meg név szerint is, hogy ki a városnak az a 78 polgára, aki a 18. század legelején 38,74%-kal, azaz 253,22 ft.-tal járult hozzá a város mielőbbi önállóodásához. Az összeírásban szereplők sorrendjében: Nagy János fiastul (2,12 ft.), Simon Márton (2,04 ft.), Borsi Mihály úr (3,16 ft.), Márton Károlyné (2,02 ft.), öreg Seres György (7,68 ft.), Kazai István maradéki (3,00 ft.), Szepessy Márton úr (2,02 ft.), Szepessy Pálné asszonyom (4,76 ft.), Szerencsésné asszonyom (3,28 ft.), Komjáti Ádám úr (4,50 ft.), Szepessy István úr (5,54 ft.), Borbély János (2,28 ft.), Nagy János úr (2,14 ft.), Vetési Sámuel (2,26 ft.), Dőry András úr (16,00 ft.), Dőry Ferenc (2,14 ft.), Bárczy família (5,55 ft.), Sz. Miklósi és Bárczy úr részi (3,84 ft.), Kecskés István (2,62 ft.), Ráczkövi István úr (2,70 ft.), Kovács Sámuel úr (2,96 ft.), Kecskeméti família (4,06 ft.), Kun János (2,36 ft.), Tilai György (2,76 ft.), Eötvös Mátyás (2,40 ft.), Forrai János úr (3,32 ft.), Körei István (2,34 ft.), Jacsó András (2,40 ft.), Bakos Mihály (2,06 ft.), Aszalay András úr (2,42 ft.), Nagy Péter (2,06 ft.), Beke István (2,10 ft.), öreg Király János (2,52 ft.), ifjú Király János (2,38 ft.), Csenge Gáspár (2,08 ft.), Vatai István (2,40 ft.), Csiszár Mihály úr (8,62 ft.), Csizmadia Zachariás (3,06 ft.), Hankó György (2,30 ft.), Jakó István (2,02 ft.), Czeglédi Szőcs István (2,96 ft.), Boldisár Zsigmond úr (10,66 ft.), Sóri István úr (5,52 ft.), Rácz János (2,06 ft.), Endrédi István (2,03 ft.), Busa Mihály (4,42 ft.), Munkácsy Szabó Jánosné (2,32 ft.), Kota András (2,14 ft.), Seres György (2,14 ft.), Kádas Mátyás (3,24 ft.), Szőcs István (2,94 ft.), Kormos Ambrus (2,00 ft.), Szabó Mihály (2,22 ft.), Szabó István úr (3,72 ft.), P. Kovács Mihály (3,20 ft.), Seres István (2,06 ft.), Szabó Gergely úr (2,30 ft.), Szabó Miklósné asszonyom (2,02 ft.), Bik László úr (7,06 ft.), Kutik András (2,16 ft.), öreg Győry István (2,70 ft.), Tóth János (2,60 ft.), K. Balogh Istók (2,38 ft.), K. Tóth István (2,44 ft.), Varga Lukácsné (2,72 ft.), Varga Mihály (3,30 ft.), Laxai János (2,22 ft.), Csóka Márton (3,02 ft.), Szepessy Pálné (7,70 ft.), Nyíry András (2,16 ft.), Mois Márton (2,56 ft.), Czakó Márton (2,08 ft.), Hosszúfalusi János úr (2,82 ft.), Csizmadia István (2,16 ft.), Forgó János úr (4,06 ft.), Kosko István (2,96 ft.), Mate Kovács (2,16 ft.) és Bacsó Mihály (2,16 ft.).

A felsorolás arra enged bennünket következtetni, hogy tagjai között vannak a gazdag birtokos nemesek (possessionatusok), az armalisták és a város tehetősebb polgárai (szőlő- és pincetulajdonosok valamint iparosok). Megállapítható, hogy a város életében a század második felében gazdagságukkal olyannyira kirívó vagyoni helyzetbe került görög és zsidó kereskedőréteg még nem szerepel az 1703. évi 78 fős listánkon. Persze szűkíthető még tovább is ez a vagyonosabb réteg, hisz mindössze egy tucat család az (Seres, Szepessy, Komjáti, Dőry, Bárczy, Kecskeméti, Csiszár, Boldisár, Sóri, Busa, Bik, Forgó), amelyek 4 ft. felett fizetett adót és az ő adórészesedésük a város kasszájába befizetett éves adó 14,7%-át (96,13 ft.-ot) tette ki.

Tóth Péter Miskolc város 18. század első felére végzett társadalomtörténeti vizsgálódása alkalmával vetette fel, hogy „potior uraimék”, azaz a tehetősebb lakosok, akiknek kijár a városi tanácsuléseken való részvétel, száma sem, feladatköre sem tisztázott.⁴ Véleményünk szerint az 1703-as 78 fős adófizetői lista birtokos és armalista nemeseken kívüli száma jelentheti „potior uraimék”-nak a város társadalmában elfoglalt arányát.

Az avasalji mezőváros társadalmának átlagpolgárait véljük felfedezni az egy ft. alatt fizetők nagy számában, akik a lakosság közel 60%-át jelentik. Ők és családjuk azok, akik egy-egy ház, telek a hozzá tartozó appertinentiákkal, egy-két darab szőlő, esetleg pince tulajdonosai. Az ettől kissé vagyonosabb 144 fő a miskolci átlagpolgárhoz

4 *Tóth P.*, 1991. 137–138.

képest pusztán néhány kat. holddal nagyobb szántóval vagy egy-két darab szőlővel többel rendelkezik. Úgy gondolnánk, hogy a nincstelen, vagyontalan, életét napról napra tengető réteg az, amely a városi társadalom 2,72%-át tette ki. Nézzük csak, hogy kik is ők valójában? A 16 fő a conscriptio sorrendjében a következő: Ács Miska, Molnár Mihály mester, Molnár István Borsy úr molnára, Almásy Márton, Szepesi György, Keresztúri Tóth György, Váradiné, Gabri Miklós, Nagy János, Ország András, Varga Mátyás, Mérainé, Tapasztó Tóth György, Tóth András, Festő István, Kis Mátyás. Láthatjuk, hogy az adózók legalsó szintjén vannak a molnárok, az extraneusok és egy-két, a munkájából megélni kevésbé tudó egyén.

Ennek a korai adóösszeírásnak (1703) alaposabb szemrevétele jó kiindulópontot jelenthet a város 18. századi társadalmának rétegvizsgálatához. A fent közölt megállapítások közel sem teljeseek, hisz egyrészt más egykorú forrásokkal történő összevetése még várat magára. Ugyanakkor tisztában vagyunk vele, bármennyire is alaposnak és precíznek tűnik az összeírás, a város társadalmának marginális elemei minden bizonnyal kimaradtak belőle. Summa summárum, Miskolcon 1703-ban ilyen vagyoni helyzetű társadalom vágott neki a feudális földesúri függőséget levetkőzni hőn óhajtott, független, önálló városi életnek.

A VÁROSLAKÓK JOGI STÁTUSA

Privilegizált városi lakók

Miskolc mezővárosba már a 17. század derekától kezdve fokozatosan húzódtak be megyei hivatalnokok, birtokos nemesek és telekre, szőlőre, pincére áhítózó armalista nemesek. Itt azonban, a város árkein belül csupán a többi városlakónak is kijáró jogokkal rendelkeztek. Ugyanúgy fizették a töröknek járó adókat, a porciót meg a város vezetése által kivetett háziadókat, mint a többi contribuens. A szabad birtokokkal nem rendelkezők igyekeztek a városi tanács példáját követni a tekintetben, hogy fundusokra és/vagy ahhoz tartozó appertinenciáikra igyekeztek mentesítést kijárni maguknak, akár nagyobb összegek felajánlásával is. Ilyen nemesi adómentességet jutalmul is osztogatott a király vagy a királyné, de az utóbbi időkben, a zálogos bérlők kizárólagosan csak pénzért. A miskolci városlakók vagy az ide beköltözők és birtokokat vásárlók gyakran fordultak jószágaik megnevesítéséhez, ahogy az előzőekben erre már utaltunk is. Borsod vármegye országos viszonylatban is a legtöbb nemes felmutatni tudó terület volt. A vármegyén belül, Miskolcon képviseltette magát a nemesi lakosság a legnagyobb arányban. Borsodban ekkor kb. 17%, Miskolcon meghaladta a 30%-ot is a nemességnek a lakosság létszámához viszonyított aránya. Egyszerű tehát a tétel, hogy Borsodban és annak központjában a lakosság jelentős része nemes volt, ennek ellenére teljesen meglepő a város története iránt érdeklődők számára, hogy régióinkban a nemességkutatás gyermekcipőben jár.

A város történetével a legkisebb mértékben is foglalkozók közül mindössze négy nevet emelhetünk ki, akiktől olvashattunk a miskolci nemesség történetéről. *Benkő Sámuel*, a korabeli szemtanú és a város első történetírója, *Borovszky Sámuel*, a megye történetéseinek összefoglalója, *Szendrei János*, városunk nagy monografikusa és *Leveles Erzsébet*, az első, aki több forrástípus egyidejű felhasználásával igyekezett és tudott érdemben értekezni Miskolc múltjáról. Nézetünk szerint ők valamennyien a nemességkutatás hagyományos kutatási módszerét alkalmazták. Kis túlzással talán rájuk mondha-

tó az a kijelentésnek egyszerű, de a megvalósításhoz rengeteg fáradságot jelentő megfogalmazás, hogy „pozitívista szemlélettel” igyekeztek minél több adatot felkutatni a nemesség múltjáról is.

Az újabb kutatások közül *Veres László* nemességkutatási próbálkozását emelném ki.⁵ Ő már tendenciákat próbál felfedezni a már felkutatott források adatainak felhasználásával, ugyanakkor az eddig még nem ismert újabb források közbeiktatásával. Már korábbról ismertük a nemesség helyi létszámára vonatkozólag, hogy 1563-ban 21 nemesi kúriát mondhattak magukénak, 1689-ben pedig a vármegye 545 Miskolcon lakó nemesét íratott össze, számukat a betelepülő vidéki nemesek, a királyi és zálogos uralom nemesítései növelték meg egyre erősebben. Így érkeztek városunkba a későbbiek folyamán oly nagy szerepet játszó *négyesi Szepessyek, a felsőpulyai Bük és Bárczay család, majd a Dóry, Borsy, Fáy, Móré, Csernel, Szirmai, Jászy stb.* család szerzett birtokokat Miskolcon. Idővel a címerlevelet, armálist szerző, többségében birtoktalan nemesek és a régi vagyonos, érdemeikre – amiért kapták birtokaikat – büszke possessionátusnak hívott donációs nemesség között ellentétek támadtak. A vármegye a kettő közötti viszony szabályozására már 1698-ban olyan statútumot alkotott, amelyben csak azokat tekinti possessionátusoknak, akik legalább egy portának negyedrészt, vagyis Miskolc esetében egy fundusnyi saját földet felmutatni tudó jobbágyot, avagy négy zsellért mondhatnak magukénak. Ebben az időben Borsod vármegye miskolci járása mindössze 23 possessionátust számlált, akik persze a megyei székhelyen is birtokosok voltak. Így pl.: a mindenkori tapolcai apát, a pálos remeték, a négyesi Szepessyek, a Dóryek, a Szirmaiak, vagy akár név szerint is Bük László, Danka Balázs, Szentmiklóssy György stb.

A századelő miskolci nemességének többoldalú megismeréséhez *Veres László* további három, eddig forrásként nem használt összeírást vizsgált meg. Dolgozatunk korszakhatárait figyelembe véve talán a legkorábbi összeírás az armalista nemesek létszámának kimutatása tekintetében, az 1695. évi.⁶ A lajstrom 213 armalista családfőt vesz számba, a napjainkban elfogadott kulcsszámot figyelembe véve a miskolci armalista nemesek száma így közel 1100 főre rúg. Ez Miskolc lakosságának egynegyedét jelentette, a libertinusokkal együtt pedig a felét. Itt azokra a szabad elemekre, libertinusokra gondolunk, akik a 17. századi Miskolc tulajdonképpeni polgárai voltak. A zálogos uralom idején megváltották házaikat és tartozékaikat, így felszabadultak a jobbágy adóztatás és szolgáltatás alól. Közéjük tartoztak a Miskolcra betelepült hajdúk is.⁷ Az összeírásból következtetni lehet az armalisták vagyoni differenciálódására, amit itt nem, de a későbbiekben külön fejezetben tárgyalunk.

Az 1695. évi conscriptio armalista családnéveiből *Veres László* „arra — ahogy ő maga is fogalmazza — a merésznek tűnő következtetésre jut, hogy az armalisták kétharmada miskolci származású volt, míg egyharmaduk beköltözött nemes.” Az utóbbiak a Lipcsey, Tokay, Poroszlay, Vadnay, Gyöngyössy, Diószeghy, Kutassy, Rácz és Orosz családok. A második, a taxás nemesek 1724/25. évi összeírásából tudhatjuk meg, hogy a 18. század első negyedéig a Miskolcra települő nemesség egykori lakhelye a városhoz közel eső települések volt. Kimutatható: Ónod, Csaba, Pere, Forró, Nyék, Árok szállás, Kisgyőr, Onga, Zombor, Aszaló és így tovább. Különben ez a forrás 163 nemesi családfőt vett számba, ami a családtagokkal együtt Miskolc lakosságának egyötödét jelentette. Tehát három évtized alatt *Veres László* számításai szerint a miskolci nemesség számárá-

5 *Veres L.*, 1991. 132–134.

6 Bm. L. IV. 1501/b. Spec. XXI. Fasc. I. N^o4.

7 A libertinusok ilyen értelmezését lásd: *Leveles E.*, 1929. 48.

nya az összlakosságon belül csökkenést mutat. Még további erénye ezen utóbbi összeírásnak, hogy megjelöli az iparúzó nemeseket is.

A kutatónk által harmadikként megszólaltatott összeírásban, az 1726. évben 194 jobbágytelken ülő taxás nemes conscribáltatott. Kellő forráskritika alkalmazása nélkül és gyakorta tapasztalva az összeírások pontatlanságát, arra a hibás következtetésre is juthatnánk – aminek nagyon kevés a valószínűsége –, hogy jelen esetben 31, de nem kizárt, hogy annál jóval több családdal növekedett egy év alatt a miskolci nemesség száma. Az ilyen arányú növekedés magyarázatához más forrásokkal történő egybevetés szükséges.⁸

A fent közölteket igyekszünk jómagunk is alátámasztani két, a 18. sz. elejére vonatkozó újabb összeírás adatainak közzétételével. Vegyük elsőnek az 1696. évi országos összeírás meghökkentően szerény, három oldal terjedelmű Oppidum Miskolcz fejlécű lajstromát.⁹ A helyi nemesség sokaságát megerősíteni rögtön az összeírás elején kívánó lajstrom így veszi kezdetét: „Ezen város lakói nagyobb részt curialistákból, armalistákból és inscriptionalistákból állnak, akik szabad telkeket bírnak, de vannak bizonyos censuális nemesek is a földesurak telkein, akik fizettek azért (resolventur), hogy ezeket a telkeket lakhassák. Vannak libertinusok is a földesurak telkein is, de házaikon kívül semmiféle pertinenciájuk nincs.” Tehát pusztán ezen utóbbi elemek kaptak helyet – a magunk részéről az országos összeírásról sokkal többet remélt – lajstromon. Az összeírás nem tudni miért, de két részre tagolódik. Elsőként egy colonus és 22 libertinus került föl, akik közül csak hatan bírnak 3 és 7 kapás közötti szőlő részekkel. Másodjára 5 nobiles censuales és a libertinusok közül újlag 18 fő került föl. Az ily kevés információt nyújtó országos összeírás azzal zárul, hogy a fent megjelölt miskolci családfők összesen 111 kapás szőlő tulajdonosai, akik 86 urna szőlőtermés részesei. Zárásként az összeíró megjegyzi, hogy a közölt listáján kívül sok városlakónak csak szőlőbirtoka van, akik 988 kapás szőlő birtokosai és ezek után 852 urna szőlőtermés részesei.

Jelen esetben nem tudunk magyarázattal szolgálni a kevés libertinus összeírása miatt sem, de leginkább arra, hogy miért csak egyetlenegy jobbágy szerepel az összeíró listáján. Kevés reménnyel ugyan, de próbáljuk magunkat nyugtatni a diósgyőri koronauradalom 1772. évi összeírásával, amelyben szintén feltűnően kevés az a 7 3/8-ad sessiones, amit Oppidum Miskolc neve után feltüntetnek.¹⁰ Ebben a dominalis összeírásban egyedül csak Miskolc az a 14 település közül, ahol nincsen sessionalista, csak 907 inquilines és 90 sub-inquilines. Miskolccal ellentétben a koronauradalom másik két mezővárosában, Mezőkövesden 209, Mezőkeresztesen pedig 130 sessiones található, amit Kövesd esetében 387, Keresztes esetében pedig 281 sessionalista bír. De ne példálózunk nagy lélekszámú uradalmi mezővárosokkal, elég ha a közeli Bábonny falut viszonyítjuk Miskolchoz, ahol dupla sessiones (14 1/4) található és rajta 32 sessionalista ül.

Másodikként vizsgáljuk meg az összehasonlíthatatlanul alaposabb helyi sine dato összeírást. Az 1691 és 1697 közé datált conscriptio a possessionatusokat, a curialistákat, az armalistákat és a taxásokat veszi számba, elosztó elvként használva a sessiók után bírt vagy nem bírt szántóföldeket.¹¹ Itt kénytelenek vagyunk a logikai menetünket kissé megbontani, hisz az összeíró a vagyoni helyzet alapján írja össze a túlnyomórészt armalistákból álló nemességet. A lakosság vagyoni helyzetét pedig – ahogy már fentebb is szó volt róla – egy későbbi fejezetünkben tárgyaljuk bővebben.

8 Veres L., 1991. 134.

9 Bm. L. IV. 1501/b. Acta Pol. Mat. III. Fasc. I. N^o70.

10 MOL UC 160:53.

11 Bm. L. IV. 1501/b. Acta Pol. Sine Dato. Armalista nemesek összeírása 1691–1697 közötti időszakból.

A 17. század legvégén az összeíró szerint „N^o5. Possessionatusok vadnak Miskolcz városában”. Úgy mint *Dőry András, Szepessy Pál, Kecskeméti István, Szepessy István és Bük László* uramék. 4 olyan curialistája van a városnak, akik pusztá cúriákat bírnak. 29-en vannak az olyan curialisták, akiknek van birtokuk. Mindezek után az armalisták csoportosítása következik 9 féle osztályba. Vannak olyan armalista nemes emberek, akik egész házhelyet nem bírnak, hanem csak olyan pusztá sessiojuk van, amelyik után lehetnek olyan földjeik, amelyekbe akár 4 köből búzát is vethetnek. Ők 20-an vannak. 9 armalista családfőnek van pusztá sessioja, amely után olyan föld tartozik, melybe félköböltől több nem vethető. Harmadrendben vannak olyan pusztá sessio birtokosok, „kik után egy csöpp földek nincsenek”. Ezek szám szerint 5-en vannak. Negyedszer azon becsületes armalista embereket veszik számba, kik sessio birtokosok, amelyek után lehetnek olyan földek, amelyekbe 4 köből búza is elvethető. Ez a legnagyobb létszámú csoport, itt 129 armalista neve szerepel. A továbbiakban sor kerül annak az 53 személynek az összeírására, akiknek sessiobeli pertinenciájukba csak félköből búza vethető. Itt a továbbiakban újfent sorra kerülnek azok az armalisták, akiknek van ugyan sessiojuk, de hozzá tartozó semmilyen földrészük nincsen. 42 fő az ilyen birtokos. Majd következnek azok az armalisták, akiknek az ég adta világon semminemű földjük nincsen. Ezek a csak címerlevelüket őrizgető nemesek Miskolcz késő 17. századi nemesi társadalmában elég nagy számban vesznek részt. Ebben az összeírásban 79 család fő kapott helyet. Végezetül idézve az összeírót „ezek olyan armalisták, mint ez fellyeb valók, kik taxát adtanak az Földes Úrnak”, amiért cserében a földesúr taxás pusztáit használhatják. 20 ilyen eset fordul elő. Végül számba vette 33 házzal rendelkező, de semmi földtulajdont magukénak nem mondható armalistát. Summa summárum, ha a possessionatusokat és az 53 fő taxa fizetőt nem is számoljuk, akkor 370 armalista nemesi család név szerinti említését lapozhatjuk fel az összeírásból. Hogy ez arányaiban mit is jelent a város társadalmában, arra talán legjobb ha egy fél évszázaddal későbbi, majdhogynem azonos rendező elv szerint készült összeírással vetjük össze.

Miskolcz társadalma fél évszázaddal később is ugyanúgy tagozódott, mint a zálogbirtokosok idején. Jogi státus szerint nemesekre, szabadokra, jobbágyokra és zsellérekre oszlott. A számarány csak annyiban tolódott el, amennyiben a nemesek és szabadok száma még jobban felszaporodott. *Leveles Erzsébet* kutatásai szerint 1711-ben 243, 1744-ben 335, 1755-ben pedig 564 nemeset írtak össze. Véleménye szerint a század első felében betelepülő, beköltöző előkelő nemesi családok is növelték. Közöttük voltak: a *Vay, Almássy, Melczel, Máriássy, Szemere, Vadnay, Szathmáry-Király, Diószeghy, Ragályi, Szontagh, sankfalusi Steinicher család* tagjai. Velük egy időben a libertinusok számát *Leveles Erzsébet* 1712-ben 118 főre, 1744-ben pedig 590-re teszi.¹² Az 1755. évi Grassalkovich-féle szerződés Miskolcz társadalmából kiemelte a nemeseket. Mindenki mást, a lakosság másik részét pedig jobbágyi sorba süllyesztette le. Majd a jobbágyvárost szerződésében személyenkénti cenzusra kötelezte. Ebből kifolyólag a kamaraelnök jónak látta, hogy a város urbáriumához csatolja a miskolci nemesek conscriptionját.¹³

Az 1755. évi specificatio 77 miskolci mágnást és birtokos nemeset regisztrált. (Specificatio Minorum Magnatum, et Nobilium in Oppido Miskolcz Fundos, ac alibi etiam jura possessionaria possidentium.) Nem haszontalan, ha a nemesség felső rétegét

¹² *Leveles E.*, 1929. 77.

¹³ MOL UC 81:6/2.

név szerint is megismerjük, hisz a korabeli iratok megsárgult lapjain ők azok, akikkel gyakorta találkozunk.

D. Comes Adamus *Gvadagny*
D. Baronissa Döriana Maria *Nikhazy*
D. Consiliarius Joannes *Almássy* de Zsadány
D. Consiliarius Abrahamus *Vay* de Vaja
D. Consiliarius Ladislaus *Szepessy* de Négyes
D. Ladislaus *Fay* de Ead.
D. Georgius *Király* de Szathmár
D. Sigismundus Stephanus Petrus et Franciscus *Szepessy* de Négyes Fratres indivisi
D. Georgius *Szepessy* de Négyes,
D. Paulus *Szepessy* de Négyes
D. Andreas *Nagy*
D. Stephanus *Óváry*
D. Michael *Böller* Hottus ord. Perceptor
D. Michael *Sebe* Hottus ord. Judlium
D. Senior. Joannes *Steinicher* de Sanlfalva
D. Georgius *Gabriel*, Judex Primar. Oppidi Miskolcz.
D. Joannes *Fisser* jur. Assessor Hottus.
D. Paulus *Benkovics* Tlae. Judiae Assessor
D. Sigismundus *Bük* de F. Pulya
D. Antonius *Péchy* de Ead.
D. Ladislaus *Kubinyi* de Ead.
D. Ladislaus *Muraközy*
D. *Gabriel* de Sisár
Georgius *Bizony*
Relicta Ladislaus *Máriassiana* cum Filip Ladislau et Stephano, de Márkusfalva
Relicta Ladislau *Bükiana* cum Genero Paulo Orosz de Csiczter Tlae. jud Assore
Relicta Petro *Szirmaiana* cum Genero Josepho Darvas de Nagyréth
Relicta Plasio *Mocsáriana* Sine Haerede
Relicta *Szemeriana* cum Filip Georgio, et Francisca
Relicta *Aszalaiana* cum Filio Josepho
Domina *Lőcsei* cum Pilio ex priori Marito pro gemito Ladislaus Zontagh
Nicolaus *Kecskeméthy*
Andreas *Váczy* Senior
Andreas *Váczy* Junior
Sigismundus *Hosszúfalusi*
Ladislaus *Boldisár*, alias Balla
Mathias *Gabriel*
Relicta Georgy *Szász Pap* cum Filip Georgio, et Stephano
Joannes *Szentpétery*
Samuel *Hosszúfalusy*
Stephanus *Szilvássy*
Joannes *Abády*
Martinus *Rácz*
Michael *Abády*

Samuel *Mile* Senior
 Samuel *Mile* Junior
 Andreas *Szegő*
 Joannes *Nagy* de Ottrokocz
 Georgius *Czeper* de Draskocz
 Martinus *Czeper* de Draskocz
 Relicta Georgio *Zsoriana*, cum Filip, Georgio et Ladislau
 Sigismundus *Zsori*
 Andreas *Szegő* Senior
 Andreas *Szegő* Junior
 Sigismundus *Muraközy*
 Georgius *Ménesághi*
 Emericus *Szy*
 Leonardus *Dőry* de Jóbaháza
 Georgisu *Tomka*, de Tomkaháza,
 Relicta Franciscus *Tomka* cum Filio Francisco
 Ludovicus *Bekény* de Mikófalva
 Ladislaus *Bekény*, de Mikófalva
 Franciscus *Csiszár*, alias Hangya
 Stephanus *Csiszár* alias Hangya
 Paulus *Csiszár* alias Hangya
 Palus *Fodor* Senior
 Paulus *Fodor* Junior
 Andreas *Barkassy*
 Paulus *Gombos*
 Franciscus *Balogh*
 Georgius *Bajcsi*
 Emericus *Komjátthy* de Ead.
 Stephanus *Csorba*
 Nicolaus *Kalas*
 Joannes *Kalas*
 Alexander *Seress*
 Georgius *Szerdahely*

A továbbiakban 6 olyan nemesről tesz említést, akiknek miskolci fundusai nincsenek, hanem uradalmi földeken ülnek. Őket a népes számú, 389 fős telkes armalisták követik, majd a nemes armalisták telkén ülő 70 taxás vagy árendás. Mindezek együttvéve alkotják a birtokos nemesség és a telken ülő armalisták szerény számúnak csöppet sem mondható táborát. Mindannyian, in tuto 542 családfő. Mindez arányaiban közel azonos a fél évszázaddal ezelőtti 375 fős armalista és possessionatus réteggel. Szembetűnő a possessionatus réteg felduzzadása (5-ről 77-re).

Ahogy fél évszázaddal ezelőtt, a privilegizált város lakók közül a taxásokról ez az összeírás sem feledkezett meg. Most az alábbi csoportok szerint ismerkedhetünk meg velük. 241 taxás az, aki nemesi fundusra került, ők többségében iparosok és hospesek (görögök, zsidók, olykor németek és szlovákok). Lássuk talán Szilvássy István fundusán dolgozó három taxás nevét: *Petrus Decius*, *Adamus Floh*, *Judaeus Isak*. Az elmondottakat megerősíti Almássy uram fundusbeli taxásainak neve is: *Joannes Mészáros*, *Stephanus Cszimadia*, *Joannes Tóth*. A példákat hosszasan sorolhatnánk még. A taxások má-

sodik csoportját az a 41 fő alkotja, akik a város fundusán kaptak munkát. Így a város Fábián, Új Város, Derék, Hunyad, Meggyesallya utcáin és a Patkány soron lévő telkein molnárok, hajdúk, ötvösök, vargák, szabók, csordások, juhászok, stb. kaptak helyet. A továbbiakban sorra kerül az a 37 nemes ember, akik egyik-másik nemes társuknak szabad telkeit bírják. 5 nemes ember a város fundusait bérlí. Végezetül a Papszer utcai nemesek írtak össze, akik 24-en voltak. Summa summárum, a taxát fizetők a fél évszázaddal korábbi 53 családfővel szemben immáron 348-an vannak.

A fenti szám adatok kiválóan tájékoztatnak arról, hogy a nemesség száma fokozatosan emelkedett. A lakosság lélekszámához viszonyított arányról nehéz beszélnünk, hisz a népességszámot ebből az időből csak becsülve ismerjük, ezért nem bonyolódunk megalapozatlan viszonyításokba. A fenti források tájékoztató számadatai a nemesi rangúakról és szabadokról akkor lesznek igazán hasznosak a kutatók számára, ha statisztikusaink segítségével pontos képet kapunk a korabeli lakosság lélekszámáról. Persze ne feledkezzünk meg a bármennyire is precíznek és pontosnak vélt, fent közzétett összeírások más jellegű forrásokkal történő összevetéséről.

Időzzünk el még egy kicsit a miskolci nemességnek a 18. század első felében betöltött szerepénél. Miután Miskolc városa magát vármegyei székhellyé küzdötte fel, a befolyásosabb és vagyonosabb családok siettek itt maguknak kényelmes lakóhelyet biztosítani. A vármegyebeli nemesek, nagyobb birtokosok szép házakat építettek s ekként a város külső alakja is évről-évre tetszetősebb lett. Már 1690-ben is 29 nemesi kúria, pontosabban nemesi vagy curiális háztelek volt Miskolcon. Ebből a 29 lakott curiális telekből 23 a főutcán helyezkedett el. Ilyen háztelek tulajdonosai voltak: a Dőry, a Báruczay, a Kovács, a Kéry, a Busa családok, a tapolcai apát, a Tilay família, az Eötvösök, a Kapossy, a Bodolay, az Aszalay, a Forgó, a Szikszai, a Gellérffy családok, a pálos barátok, a Kecskeméthyek, a miskolci Mészáros Céh, a Palóczy, az Uza, a Szirmai, a Bük, a Szabó, a Csindor, a Csoma, a Pathay, az Ebeczky, a Nagy családok, ahogy ezt *Marjalaki Kiss Lajos* kimutatásából megtudhatjuk.¹⁴

Borovszky Samu egy 1725. évi összeírásból¹⁵ felsorolja a városban található nevezetesebb házakat. Egyáltalán nem meglepő, hogy milyen nagy a fedés az 1690-ben szerepeltetett nemesi névsorral. 1725-ben a Hunyad utcában van Borsy Mihály, özv. Szirmai Péterné, Bük Ferenc, Szepessy János, Komjáthy Ádám, Szepessy István és Bük András háza; a Derék vagy Piac utcában Dőry András, Aszalay Ferenc, Kovács Sámuel szolgabíró, özv. Pedri /?/ Istvánné, a tapolcai apátság, Szentpétery Imre, özv. Zabary Jánosné, Kecskeméti Miklós, Lendvai István, Balajthy András, özv. Dőry Pálné, a pálosok, Aszalay Ferenc, Aszalay András utódjai, Boldizsár Ferenc és Zsigmond és a Zsóry család háza; az Újváros utcában Váczy András, Boldizsár Ferenc, Muraközy László és Bük Ferenc háza; a Meggyesallya utcában: Tanyai /?/ Ferenc, Szemere György, Faragó János főbíró, Bük László, Muraközy László, Szepessy György, Óváry István és Fodor Pál háza; a Papszer utcában a parochiális házak és az iskola; a Malom utcában, a városi kórház; a Szirma utcában Kozáry György, Fischer János és a Bárucz család háza. A század második felében közülük sok a gazdag görög kereskedők kezére került.

Hogy látta Miskolc főutcáját *Bél Mátyas*, aki 10 évvel később megfordult városunkban? Leírásában a következőket olvashatjuk: „A nemesi udvarházak közül azokat illeti meg a jeles épület elnevezés, amelyek a váci püspök, továbbá a Borsy, a Dőry, a

¹⁴ *Marjalaki Kiss L.*, 1957. 120–122.

¹⁵ MOL UC 5:5 vagy Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 59–60.

Szepessy, a Mocsáry, a Bük, az Aszalay és még néhány más család birtokában vannak: a város többi épületét kevés igénnyel és költséggel építették gazdáik”.¹⁶

A miskolci possessionatusokról már szó esett ebben a fejezetben. A nemességnek ez a rétege éppúgy köteles volt a közteherviselésben részt venni, mint a többi nemes, mégis kezükben lévén a vagyon és ezzel együtt a hatalom, jobban dacolhattak a magisztrátussal, mint a szegényebb nemesek, s különösen a kvártélytartás alól vonták ki magukat. Éppen ezért a possessionatus urak közé való felvétel kívánatos dolognak tűnt mindenki előtt. Miskolc városa 1715. december 9-én tartott tanácsülésében el is határozta, hogy mivel némely becsületes emberek a possessionatus urak közé óhajtanák magukat felvétetni, a szegény nemesek kárára és sérelmére, tehát az ilyeneknek possessionatusa ellen a vármegye törvényesen contradicál. Amellett az ilyeneket mind kvártélytartásra, mind egyéb közönséges terhek viselésére, mint eddig, rá kell szorítani.¹⁷

Minthogy a nemesség mindinkább kivonta magát a szállásadás kényszerűsége alól, ezért az országgyűlés elrendelte, hogy a főbb helyeken kaszárnyákat kell építeni. Miskolc város már 1725 tavaszán építteti a kvártélyos tiszttal uraknak szükséges házat.¹⁸

Az állandó hadsereg felállításának törvénybe iktatásával a nemesség a honvédelmi terhektől megszabadult – persze csak részben, mert a nemesi felkelést a király mindenkor elrendelhetette –, így a törvényhozás taxa alá vette az ország összes nemesét. A taxa, melyet minden saját fundusán lakó nemes ember tartozott fizetni, fél frt.-tól 3–4 frt.-ig emelkedett aszerint, hogy kinek mekkora vagyona volt. Az olyan nemesek, akik jobbágyfunduson laktak, tehetségük arányában a település házipénztárába szintén fizettek. Mondanunk sem kell, hogy a nemességnek nem tetszett ez a taxafizetés. Ennek ellenére bele kellett törődnie sorsába, és már 1725. január 1-jén a vármegye ezt az adót az összes nemesre kiróta. Miskolcon ekkor 133 nemes fizetett taxát.¹⁹

A vármegyének több ízben erélyesen kellett fellépnie, hogy ezen adó alól való kibúvást megakadályozza. Voltak ugyanis szegényebb armalisták, kik színleg vagyonszámba nem tartottak, csakhogy ne kelljen a teherviselésben részt venniük. Ezek ellen 1716. május 12-én a vármegye a következő statútumot hozta:

„Minthogy a szegénység pretextusa alatt sok lakosok szokták magukat az közönséges teherviseléstől abstrahálni, sok olyanok is, akiknek alkalmas fakultásuk vagyon és a szolgálat nélkül másként is ellehetnének, amelyek arra gyakorta közönséges gyűléseinkben nem kicsiny dissenziót és differenciákat seborialni szoktanak; az ilyen dissensionak és controversiáknak eltávolítására nézve determináltatik, hogy ennek utána a szolgálatra magukat kötelező személyeken, akik immunitásban fognak maradni, értetnek azok, valakik uroknak conventiojokon élnek, tisztik, vincellérek, béresek és kerülők, az possessionatus urak pedig tarthatnak jószágukban egy ispánt, akik fejuktól és urokat szolgáló lovaktól, ezenkívül 2 marhájuktól immunitáltak, de ha ezen kívül több fakultásuk lészen, azoktól mind kvártélytartást, mind fizetést proporcionate fognak suportalni, akiknek pedig az fellyebb megírt immunitásra való fakultásokat nem excedállyá, az olyanok az kvártélytartástól immunisok lesznek. A köznemeseknek és gazdáknak, akik maguk is szőlőkben ki szoktanak járni, más szegény lakosok injuriájá-

16 Tóth P., 1984. 66–67.

17 Mv. L. Miskolc város jegyzőkönyve I. kötet 681.

18 Mv. L. Miskolc város jegyzőkönyve II. kötet 20.

19 Bm. L. Megyei jegyzőkönyvek XX. kötet 198–218. vagy Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat, 9–10.

val vincellért immunitásban tartani nem engedték, hanem az possessionatus uraknak és a nemes vármegye szolgálatában foglalatokodó assessoroknak és tiszteknek, azoknak pedig, ha szőlőjüknek proporciója magával nem hozza, többet egynél tartani nem admittatit, consulálván ebben vármegyénk közönséges terhét supportáló lakosok, és azon terhek repartitójához kívántató lelkiismeret conservatiojának”.²⁰

1725-ben Borsod vármegye a miskolci kézműves nemesekről hozott statútumot.²¹ Miszerint Miskolc város főbírája több panaszt is terjesztett a vármegye elé, hogy a városban lakó kézműves mesteremberek némelyike, bízván nemesember voltában, a főbíró joghatósága alá nem hajlandó alávetni magát. Pedig a céhkiváltságok és a céhtörvények bizonyítják, hogy minden mesterember, aki mesterségéből él, köteles elismerni a bírói joghatóságot. Ezen rend megszegése esetén a szolgabíró 12 frt.-ra köteles megbüntetni. Két évvel később a taxás nemesek kötelező szolgáltatásairól adtak ki statútumot. A rendelet értelmében a saját örökséggel, birtokkal nem rendelkező taxás nemesek – ilyenek pl. a miskolciak is – a reájuk kivetett adó megfizetésén túl a fuvarbéli szolgáltatásokat is kötelesek teljesíteni és e módon is segíteni a szerencsétlen népet. Ellenszegülés esetén katonai végrehajtásra számíthatnak.²² 1735-ben a miskolci adófizetők összefrásáról szóló megyei statútumban²³ külön kihangsúlyozzák, hogy a jövőben ne változtassák meg a miskolci taxás nemességre kivetett adót, a nemesek lajstromát pedig a kivetéssel együtt végérvényesen össze kell állítani.

A miskolci nemességek vármegyei szintű fegyelmezése persze nemcsak a század első felének sajátja. 1764-ben pl. a közbiztonság fenntartásához szükséges pénz előteremtéséről kiadott megyei statútumban ugyancsak az ellenszegülő városi nemesség problémájára derül fény. „A Miskolcon lakó nemesek nem akarják befizetni a város közbiztonságának fenntartására fizetni rendelt hányadot, és az éjszakai őrállás költségeit. Ezért mostantól a közbiztonság terhét a nemesek, nem kevésbé mint a nemtelenek, vállalni kötelesek, hiszen az ebből származó előnyöket a nemesek és a nemtelenek egyformán élvezik. Ha valaki a nemesek közül a vagyona arányában a már említett öröknek járó összeget nem óhajtja kifizetni, a köztisztviselői ügyész, mint felperes a birtokarányos összeget behajtja rajta”.²⁴

A Rákóczi-szabadságharc idején Borsod vármegyében, de Miskolcon is nagy szerepet játszottak a *hajdúk*, kik mint katonák adómentességet élveztek. A nemesek és jobbágyok közt foglaltak helyet jogi szempontból s az egyes helységekre nézve keresett kiváltság volt, ha a hajdúközségek közé felvették őket. Ilyen hajdúközségek voltak s külön oltalomlevelet is kaptak a fejedelemtől: Emőd, Ónod és Szederkény. A szatmári béke után, III. Károly uralkodása alatt a hajdúk letűnnek a szereplés teréről. Egy részük, különösen a hajdúközségekben armális levelet szerez, másrésztük pedig, pl. Miskolcon az ún. *libertinus* (szabados) osztályt alkotja. A súrlódás a nemesi rend és a libertinusok között sokáig fennmaradt Miskolcon. A város végül a tűrhetetlen helyzet orvoslására vállalkozott, miszerint 1725. január 6-án rendszabályokat léptetett életbe, melyekkel

20 Bm. L. Megyei jegyzőkönyvek XVIII. kötet 291. vagy Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépellt kézirat, 11–12.

21 Tóth P.–Barsi J., 1989. 73.

22 Tóth P.–Barsi J., 1989. 76.

23 Tóth P.–Barsi J., 1989. 84.

24 Tóth P.–Barsi J., 1989. 107.

mind a két rendbeli lakosság kötelezettségeit körülírta. A város jegyzőkönyvébe bejegyzettek szerint:²⁵

„1. Mivel a nemesi rend a porció-fizetés és kvártélytartás alul mentve van, a vármegye határozatából bizonyos taksát fizet, amelynek külön perceptora legyen, aki ha a szükség úgy kívánja, executióval is behajthatja a taksát. Ez tartozik számot adni a miskolci járás szolgabírójának.

2. A libertinusok kétszer annyi fuvarot fognak adni, mint a nemesek.

3. A gyalogszerrel való szolgálata a libertinusok dolga, a nemesség csak levélhordással fog ezentúl tartozni, ezzel is csak in tertialitate (harmadrészben). De ha a város vagy a vármegye hasznára szükséges a gyalogszolgálat, azt egyformán tartoznak teljesíteni.

4. Ha annyi zászlóalj szállásolhatnék el a városban, hogy nem férne el, vagy olyan tiszt jönne, aki libertinusoknál nem akarna megszállni házoknak csekély volta miatt, ily esetben a nemességhez is lehet szállásolni; de arra vigyázzanak a bírák, hogy a harmadrészt ez is túl ne haladjja”.

A továbbiakban szólnunk kell az országos nemesi összeírásokban vagy nemesi vizsgálatokban szereplő miskolci nobilesekről. A királyi udvar az 1715–20. évi sikertelen országos adóösszeírást követően legelső feladatává tette a helytartó tanácsnak azt, hogy az ország nemeseit írassa össze. Ugyanis politikai téren, de az államigazgatásban is nyomasztóvá vált a nemesség túlsúlya. Az adóalanyok szaporítása vezérelte III. Károlyt, amikor elrendelte 1723-ban a nemességvizsgálatot. Ezzel egyszersmind egybe volt kötve a nemesi levelek és igazolványok megvizsgálása is, az ún. *investigatio*. Borsod vármegye is megkapta az erre vonatkozó rendeletet, s 1724. június 26-án az alispán elnöklété alatt bizottság létesült az „indubitatus nemesek” összeírására. Az összeírás lassan, és a vármegyék szabad értelmezéséből adódóan, nem egységesen történt. Módosított és határozottabb szabályok kiadása mellett 1732-ben újra elrendelték az országos nemesi vizsgálatot. Miskolc esetében is ez az *investigatio* csaknem az egész század folyamán tartott (1734–1779). A vármegye protokollumai ettől kezdve telve vannak a nemesi levelek számbavételével. A mindig újabb és újabb nemesek beköltözésével az összeíróknak elég dolguk akadt, mire az igazolásokkal elkészültek.

A miskolci nemesi családok igazoló okmányai vagy az inquiraltatók tanúvallomásai a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Acta Nobilitaria 21 doboznyi iratanyagában lelhető fel.²⁶ A megyei anyag 1280 családi iratköteget tartalmaz, amelyből a miskolci nemesi családnevek ismeretében kiszűrhető a városi nemességre vonatkozó anyag. Az iratok, az igazoló dokumentumok 1734 és 1779 között kerültek az igazoló bizottság elé. Magunk részéről elkezdjük e nagy mennyiségű anyag feldolgozását. Eleddig a munka nem fejeződött be, így csak részeredményeket tudunk adni a kutatás jelenlegi állásáról. A kutatással elsősorban arra kívánunk választ kapni, hogy honnan érkeztek a miskolci armalista nemesek? („Honnan szakadott vala Miskolcra?” – kérdésre kívánjuk a válaszokat összesíteni.) Ahogy *Veres László* kutatásaiból ismerjük, a Miskolcra betelepült armalisták a 18. század elején a városunkhoz közeli településekről szivárogtak be. Az Acta Nobilitaria anyagának feldolgozásából pedig már most érzékelhető, hogy a század közepe felé és annak második felében már a szomszédos vármegyékből vagy még azon túlról érkeznek hozzánk a letelepülni szándékozó armalisták. Ilyen települések pl. Pelete (Zemplén vm.), Sáros Kis Patak, Szendrő, Tőke Terebes, Sajóvelezd,

²⁵ Mv. L. Miskolc város jegyzőkönyvei II. kötet 5. vagy Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 39.

²⁶ Bm. L. IV. A.—516.

Hegymeg, Szikszó, Mád, Zádorfalva (Gömör vm.), stb. A másik kutatási probléma, ami bennünket foglalkoztat az a miskolci armalisták foglalkozásának kimutatása. Már a kutatás első időszakában felfigyeltünk arra, hogy fölöttébb sok az iparos foglalkozást űző nemesek száma. Közöttük mészáros, csizmadia, kalács- és perecsütő, ács, gombkötő, stb., de volt közöttük szolgabíró fia, vásárbíró, harangozó is.

A másik nagy országos kezdeményezés a nemesség számbavétele miatt vagy inkább az adóalannyá történő visszaminősítés jegyében készült 1754–55. évi országos nemesi összeírás. Ennek a conscriptionnak a végrehajtási utasítása mindmáig nincs publikálva. Hogy mennyire használható a nemesség számának megállapítására az 1754–55. évi országos összeírás *Illésy-féle összesítése*, arra jó példát mutatott *Ódor Imre* Baranya megyei nemesi feldolgozása.²⁷ Véleménye szerint az 1754–55. évi országos nemesi összeírás – pontatlanságai ellenére is – az időszak társadalomtörténetének egyik legfontosabb forrása, amely a későbbi – már általunk is említett – nemességigazolások alapjául szolgált. Borsod vármegye, vagy netalántán Miskolc nemességének ezen összeírás alapján és segítségével történő feldolgozását ez idáig senki nem végezte el. Pusztán az *Illésy-féle* megyei összesítés kapott helyet Nagy Iván Családtörténeti Értesítőjében²⁸ és *Szendrei János* adja annak az 542 főrangúnak és nemesnek a listáját, akik 1754–55-ben telekkel, házzal és egyéb fekvőséggel bírtak Miskolc városában.²⁹

Mielőtt a miskolci nemességnek a század második felében betöltött szerepére, számarányára térnénk, tekintsünk bele a Miskolc város státútumaiba is, hogy azokban milyen szabályozások történtek a nemességre vonatkozóan.³⁰ 1724-ben intézkedés történt a nemesek bíróválasztáson történő kötelező megjelenéséről. Egy évvel később a nemesek és a jobbágyok teherviselésének különválasztása került beiktatásra. E szerint a nemesek vármegyei taxa fizetésre kötelezhetők, a fuvarozásban nekik is részt kell vállalniuk, ellenben a gyalogos szolgálatból csak levélhordással tartoznak, ugyanakkor nemesi házakba is lehet katonát beszállásolni.³¹ 5 évvel később megerősítést nyert a nemesek igás szolgáltatása. 1742-ben statútum készül a tizedekről, s ezzel együtt a tizedesek hatásköréről. Őket azért említjük a nemesek között, mert az összeírásokból beigazolódott, hogy tizedeseket vagy kapitányokat szinte kivétel nélkül a nemesség sorából választottak. Az ez évi rendelet szerint Miskolc városát ugyanúgy kell tizedekre bontani, amint azt 1724-ben felosztották. A tizedesek pedig kötelesek elvállalni a megbízatást, mellyel felelősséggel tartoznak az éjszakai strázsák kijelölésére. Egy évvel később statútum születik a kereskedelembe bekapcsolódó nagyszámú nemességről, még pedig a nemesek árusítási jogáról. A fentiekből is világosan látszik, hogy sokszor vármegyei nyomásra, de a város rendjének és nyugalmanak érdekében a magisztrátus kezdeményezésére is létrejöttek azok a statútumok, amelyek a város privilegizált elemeit is kénytelenek voltak rendre utasítani. A szabályozás mellett észlelhető, hogy a nemesség városunk politikai és gazdasági életének mely részein aktívabb.

A továbbiakban rátérnénk a városi nemességnek a 18. század második felében betöltött számarányának vizsgálatára. Ehhez természetesen mint legfőbb forrásként először említessék meg II. József korabeli első magyarországi népszámlálás ilyen irányú kimutatása. Az összeírás szerint az 1780-as években Miskolc társadalmának 6424 férfi-

27 *Ódor I.*, 1989. 35. valamint *Ódor I.*, 1992. 81–84.

28 *Illésy J.*, 1899. 239–242. és 296–300. valamint *Illésy J.*, 1900. 33.

29 *Szendrei J.*, 1904. 504–508.

30 *Tóth P.*, 1981., az 1724., az 1725., az 1730., az 1742., az 1743. évi rendeletekből.

31 lásd még: Bm. L. IV. A. 1501/a. II. kötet 6–7.

tagjából 30,48% volt nemesi rangú.³² Látni fogjuk, hogy a város helyi összeírásaiban ez a 30%-os nemesi arányszám hogyan is alakul. A század második felének társadalmát négy metszetben, négy kémény és pince összeírás alapján kíséreltük megvizsgálni. A négy kiválasztott városi összeírás alaposság és körültekintés viszonylatában véleményünk szerint nagyon jónak mondható. A kiválasztott idősíkok, a század második felének arányos időelosztását is figyelembe véve a következőképpen alakultak: 1764, 1781, 1783 és 1790. Mind a négy összeírás gazdag adatát számítógépes feldolgozásnak vetettük alá. Így a továbbiakban a lehívott csoportosított adategyüttesek végeredményeit közöljük.

Az 1764. évi kémény és pince összeírásban³³ utcák szerinti bontásban nemeseket és nemteleneket kivétel nélkül, szinte házról házra nyomon követhetően írták össze. Az adóztatási céllal készült összeírásban 1780 családfő neve szerepel. Ebből 638 nemesi származású, tehát az összeírtak 35,84%-a. Szembetűnő, hogy 1764-ben a Felső Újváros részben egyetlen nemes sem lakott. Ugyanez a helyzet a Kis Arnóth utcai 22 család lakójával is, akik között szintén nem akadt nemes ember. A Tetem Váron is egy nemes család lakott. A többi utcában váltakozó arányban találjuk a nemeseket és a contribuenseket.

Az 1781. évi összeírás³⁴ már 2317 nevet tartalmaz, amiből 826 városlakó nemesi származású. A csaknem 20 évvel később készült conscriptiookban is közel azonos a nemesség Miskolc társadalmában elfoglalt aránya. Ekkor a társadalom 35,65%-át jelenti. Utcai viszonylatban a Tizen Három Város-ban a 102 összeírt családfőből csak 14 fő nemes (az utcai társadalom 13,73%-a). Kis Arnótot ekkor 30 család lakja, amelyből egy már nemesi rangú, beköltözött. A Tetem Vár 24 háztartásából is már kettő nemesi rangú. Itt vásároltak házat a minoriták és a csütörtöki barátok. A Kenderföld utca tiszta contribuens lakosú, egy háztartás kivételével a Pipis Domb Allya is.

Az 1781. évi nagy tűzvész okozta károokra való tekintettel két évvel később ugyancsak alapos és körültekintő összeírás készült a város lakosságáról. Az 1783. évi kémény és pince összeírás³⁵ nem számottevő létszámkülönbséggel készült el. Ekkor 52 fővel kevesebb név került lajstromra, mint két évvel ezelőtt. 1783-ban 2265 összeírt családfőből 836 fő, vagyis az összeírtak 36,91%-a volt kimutathatóan nemesi származású. A két összeírás közötti számbeli különbség figyelmetlenségéből adódhatott, hisz a már előzőekben is felemlített Kis Arnóth utcában a két évvel ezelőtti 30 család helyett most csak 26 háztartásba kopogtatott be az összeírás elkészítője és tartott felmérést. Az eddigi tendenciáktól eltérően fordított helyzetre is figyelmesek lehetünk, hisz az Új Város Pece Mentében városrész 41 összeírt családfőjéből csak 12 a nem nemesi rangú személy. A Pipis Domb Allyán továbbra is kevés a nemes (csak két család), ugyanakkor tiszta contribuens többségű része a városnak a Kenderföld utca.

Az 1790. évi kémény és pince összeírásban³⁶ 2620 adózó polgára szerepel Miskolcnak, aminek nemesi társadalmá immáron csak 32,48%, (851 fő). Az összeírás az utcák megjelölése nélkül készült. Ha összevetjük a négy említett kémény és pince összeírás statisztikáját, akkor láthatjuk, hogy a nemesség számának emelkedése töretlennek mondható, de Miskolc társadalmában elfoglalt arányuk, ha ugrásszerűen nem is, de csökkenő tendenciát mutat. Az utóbbi összeírás (1790) egyik figyelemre méltó jelenség-

32 Dányi D.–Dávid Z., 1960. 44–45.

33 Bm. L. IV. 1501/b. 309/1764.

34 Bm. L. IV. 1501/b. Sp. XXI. Fs. X. N^o105/13.

35 Bm. L. IV. 1501/b. Ö. 31. (1783)

36 Bm. L. IV. 1501/b. Kémény és Pinczék Conscriptioja (1790)

ge, hogy a puszta telkek száma meglepően sok. Amíg 1764-ben Vadnay András Kis Hunyad utcában összeírt nemes puszta házáról tudunk és egy Kis Arnóth-beli contribuens puszta házáról. Addig 1783-ban is csak két puszta házat írtak össze a Kandia utca felső végén, úgymint a Helmetzi úrét és a Kávés Maris házat. A század vége előtt 10 évvel a contribuensok „el pusztult, puszta, el romlott, el hanyattatott, pusztán álló” házainak száma 47-re emelkedett. Véleményünk szerint a városlakók vagyoni helyzetének alakulásával, a nincstelen tömegek megjelenésével magyarázhatjuk ezt a változást.

A városi státúumokban már megemlítettük a város belső közigazgatási egységeinek is tekinthető kapitányságok rendszerét. A feldolgozott négy összeírásban összesen 105 családfő neve után szerepel a megjegyzés rovatban az, hogy kapitány volt. Mindezt csak azért említjük, hogy megerősítést nyerjen az a fenti kijelentésünk, hogy a kapitányok többsége nemes ember volt. A feldolgozott négy összeírás is azt tanúsítja, hogy a kapitánysággal megbízott személyek legfeljebb 10%-a volt nem nemesi származású (esetünkben 12 fő, vagyis 11,43%). Mind a négy összeírásban megkülönböztetve szerepelnek a birtokos vagy donációs nemesek. Ők a tekintetes, a méltóságos, a nemzeti cím használói. 1764-ben 43 ilyen nemes személyéről vagy háztelkéről tudunk, 1781-ben 51 a számuk, 1783-ban 46 és 1790-ben 28. A század első felében városunk mágnás, vagyonos nemesi rétegével név szerint is megismerkedtünk, hát tegyük meg ezt most is a század második felében. Válasszuk az 1781. évi legbővebb listát.

Miskolc birtokos nemessége 1781-ben

Utca

T. Domínium Kortsmája	Nagy Hunyad
T. Bük Uraság malma	Nagy Hunyad
T. Domínium Kortsmája	Derék Uccza
T. Márjási Família	Derék Uccza
T. Eötvös Miklós	Derék Uccza
T. Káptalan Háza	Derék Uccza
Ibidem Albert T. Vármegye Kortsmája	Kis Hunyad
T. N. Vármegye Hajdúja	Kis Arnót
T. N. Vármegye Háza	Fábián Úttza
T. Beller Józseff úr háza	Fábián Úttza
T. Uraságok Kortsmája	Terem Vár
T. Fáy Bertalan úr	Czikó Úttza
T. Motsári Pálné	Új Város Észak felől
T. Almási Úr Szakátsa	Új Város Észak felől
T. Vass István úr	Új Város Észak felől
T. Zsontágh Lászlóné	Új Város P.
T. Domínium Kortsmája	Új Város P.
T. Palatris Józseff úr	Új Város P.
Suszter T. Vice Ispán ár házába	Új Város P.
T. Talián Páll András úr	Piatz Úttza
T. Almási Família háza	Piatz Úttza
T. Szöllősi Ferentz őr	Piatz Úttza
T. Szatmári Páll őr meg égett	Piatz Úttza
T. Vaj Józseffné meg égett	Piatz Úttza
T. Vaj Józseffné meg égett	Piatz Úttza
T. Vaj Józseffné meg égett	Piatz Úttza

T. Szent Péteri úr háza meg égett	Piatz Úttza
T. Almásy Joseff úr	Piatz Úttza
T. Pécsi Imréné Asszonyom	Piacz Úcza
T. Szepesi Ferentz Uram	Piacz Úcza
T. Bükk Sigmond Uram	Piacz Úcza
Tódor Görög T. Gombos fundusán	Piatz Úcza
T. P. Paulinus Urak	Piacz Úcza
T. Bükk Sigmond Uram majorja	Szirma úcza
T. Fay Urak Bodnárja	Malom Szög
T. Domínium Kortsmája	Malom Szög
T. Szepesi Ferenc úr	Malom Szög
T. Szalai Samuel úr	Papp Szer
T. Baksai Sigmond úr	Papp Szer
T. Miklós Samuel úr	Papp Szer
T. Csajiné Asszonyom	Papp Szer
Mélt. Brucskainé háza	Papp Szer
T. Sós Ferentz úr	Medgyes Allya Kertek alatt
T. Zontagh úr házába kaptás	Medgyes Allya Kertek alatt
T. Platsi úr	Medgyes Allya Kertek alatt
T. Óvári László úr	Medgyes Allya Kertek alatt
T. Fáy Antal úr	Víz Köz
T. Bárzi József úr	Víz Köz
T. Szepesi Sigmond úr	Víz Köz
T. Palugyai úr	Víz Köz
T. Fay Urak Malma	Víz Köz

A miskolci nemességről elkészült részfejezetünket bölcsebben be sem fejezhetnénk, mint *Benkő Sámuel*nek, a kor szemtanújának e város nemességéről alkotott megállapításával. 1782-ben ezeket írja: „Sok nemes élete nagy részét a közügyek szolgálatában tölti, legtöbben magánügyek intézésében öregszenek meg, kevesen vannak, akik hajlamuknál fogva csak a könyvek iránt érdeklődnek, s nem ismerik azt a kellemes és fényűző gazdagságot, amellyel a tőkéből vagy a külföldre szállított áruból, pl.: selyemből, dohányból, hamuzsírnból, hegyizöldből, kézműiparból, ammóniák sóból, stb. lehet élni. Nemesek és nem nemesek egyforma buzgalommal foglalkoznak földműveléssel és szőlőműveléssel, ezek fölösleges termését pénzzé teszik és segítik a tisztas megélhetést. ...”³⁷

Időszakunkban, amely átvezet a 19. századba, a város és a vármegye közéletében már oly jól ismert nemesek továbbra is vezető szerepet játszanak, de több újabb család is feltűnik ekkor. Így hallhatunk a századelőn: a Palóczy, a Szemere, a Bük, a Gombos, a Lónyay, a Ragályi, a Vay, a Vadnay, a Szatmáry-Király, a Gencsy, a Garas, a Kun, a Nagy, a Máriássy, a Melczer, a Rácz, a Dominkovich, a báró Orczy, a gróf Csáky, a Fay, az Almássy, az Okolicsányi, a Négyesi Szepessy, a Szalay és más családok egy-egy jeles képviselőjéről.

Privilegiumokkal nem rendelkező contribuensek

Miskolc város társadalmának contribuens elemeit, akik semmilyen privilégiummal nem rendelkeztek sem személyüket, sem használatba vett földjüket illetően, a *jobbá-*

³⁷ *Benkő S.*, 1782. 14.

gyok és a zsellérek alkották. A város háromszori megváltásának időszakát leszámítva (1703–1755) Miskolc földesúri hatalom alatt funkcionáló jobbágyváros volt. Lakóit azonban a jobbágyterhek sújtották. A szokásnak és a jognak megfelelően háromfelé adózott. Az államnak porcióval (orális és equalis porcióval) és kvártéllyal tartozott, ami a török kiűzése után és a Rákóczi-féle szabadságharc ideje alatt súlyosan érintette a lakosságot. Földesúrnak minden terményből in natura kilenceddel és robottal tartozott, amit igyekezett mindig pénzre átváltani. Az egyház felé pedig dézsmaadási kötelezettsége volt. Az egri püspököt illető miskolci király dézsmát Miskolc város bírása és nemes tanácsa már 1701. április 19-i bérleti szerződésében kiárrendálta. Az évi bérösszeg 400 magyar frt. volt, valamint Szent Márton napjára két hordó bor, a tapolcai jobb szőlőhegyekről. A bérben nem volt benne az „octava” és a „quarta”, melyet ha pénzben akartak fizetni, az további 100 frt.-ot jelentett.³⁸

Az 1701. évi keretek között kötik meg a dézsma bérleti szerződést 1702. szeptember 23-án, 1706-ban, 1708. április 24-én, 1713. és 1714. évben valamint 1715. szeptember 26-án is, de a két hordó bort már nem Szent Márton napjára, hanem karácsonyra kell adniok a miskolciaknak. A „cives Miskolczienses” a király dézsmát 500 frt.-ért történő kiárrendálása úgy tűnik, hogy elfogadható összeg volt a város lakói számára. Mindezt abból gondoljuk, hogy a fennmaradt ilyen típusú források többsége a város vezetéseinek vagy a megye közbenjárásának kezdeményezéséből születtek. Álljon itt példaként az 1702. szeptember 23-án készült Borsod vármegyei átirat, amelyet Telekessy István egri püspöknek küldött városunk, és a város közgyűlésén is kihirdettek.

„...mind annyi változó üdőkben ... kevés hátra lévő Nemesi Szabacságunkban, Király Dézsmás Uraiméktul hatalmasul militaris executióval háborgattatunk, s háborgattatván Sokab a kik Soha sem adtanak Dézsmát közülünk minden Nemesi szabacságot fére tévén Dézsmás Uraimék feles kölcségével Szegénységnek és sok terhel adigállyal privilegium mutatására: Mint hogy pedyk az idegen törvénytelen dolgoknak véghez viteleket Nagyságod intimatiojából... állítják el követni sokszor írt Dézsmás Uraimék, Nagyságodat tartozó köteleességgel aláztatossan kérjük, hogy ez olyan Törvénytelen cselekedeteket hazájokhoz és annak Törvényéhez való szeretetitül viseltetvén városunkhoz és jó emlékezető Praedecessorinak Dézsmálásban nyomdokát követni méltóztassék...”³⁹ Megjegyzendő, hogy sokan azért háborogtak, mert „az elmúlt háborús időkben Leveleik elvesztették”. Miskolc városa igyekezett elkerülni a hasonló situációt, és ezért ment a dolgok elébe e levelével, hogy az egri püspök legyen tekintettel a hasonló eseteknél.

Egy tanulmány erejéig *Bencsik János* volt az, aki Miskolc contribuens társadalmát vizsgálat alá vette a török hódoltságot követő évtizedben. 1688 és 1703 közötti időszakból hat korabeli összeírás faggatásával kísérelte meg a város lakosságának teherviselő képességét bemutatni. A conscriptioik sorrendjében 1688-ban 697, 1692-ben 673, 1694-ben egyik alkalommal 690, másik alkalommal 274, 1698-ban 529 és 1703-ban 326 az a nem nemesi lakosság, amely „búzabeli impositio” vagy „ökröknek és tehéneknek gazdái” és „Porció fizetők” listájára került fel. *Bencsik János* számításaiból és forrásközléséből ismerjük, hogy a lakosság egy hónapos porció összege az 1690-es években kb. 1200 frt. összegre rúgott. A marhás gazdák ezen időszak alatt összesen kb. 300 kereszt búzát voltak kötelesek aratni és keresztbe rakni. A városlakó jobbágygazdák ekkor 400 és 500 közötti ökor és tehén birtokában voltak.⁴⁰ A jobbágyi sorban sínylődők között

38 Hm. L. Egri Érseki Gazdasági Levéltár, 775. sz. raktári köteg vagy e forrás másolata: HOM HTD 71.10.39.

39 Hm. L. Egri Érseki Gazdasági Levéltár 775. számú raktári köteg vagy HOM HTD 72.1.34.

40 Mindezek részletekbe menő táblázatos kimutatását lásd: *Bencsik J.*, 1991. 119–130.

névtani vizsgálat alapján sok volt a kézműves, a pásztor foglalkozásra utaló, de egy-egy nemes zsellerei, szolgálói, az árvák és az özvegyek nagy száma is kimutatható volt a fenti hat összeírásból.

Arra, hogy a város többségét kitevő contribuens lakosság hétköznapijait mivel töltötte, átfogó képet nyújtó forrásként használható a már többször idézett *Bél Mátyás* városleírásának részlete. Álljon itt tehát városleírásának utolsó három pontja.

„Miskolc város lakosainak többsége a szőlő- és földművelésből, továbbá a táplálkozásra és öltözködésre megkívántató dolgokkal való kereskedésből él. Elég sokan űzik ugyan az ipart is, de ezeknek nincs elegendő munkájuk, s csak az segíthet rajtuk, ha a környező városokban tartani szokott vásárokat látogatják. Ilyenek elsősorban a szűrt és más parasztruhát készítő szabók – a szűrszabók –, akik otthon csinálják meg a ruhákat, aztán a vásárok idején elviszik a mezővárosokba és a szabad királyi városokban s azáltal nyerik el munkájuk jutalmát, hogy ott eladják. Ezt teszik a vargák, a csizmadiák és mások is. Vannak olyanok is, akik az állatokkal, ruhafélékkel és egyéb javakkal való kereskedéssel próbálnak javítani szűkös otthoni lehetőségeiken: közéjük soroljuk azokat, akik a sóval, mézzel, hájjal, szalonnával, gyümölcssel, kenyérral, fűszerszámokkal és más efféle dolgokkal való kereskedésből élnek. Egyébként a kenyér, amit itt sütnek, messze földön híres, mert illatára és küllemére nézve valóban kiváló. Szépen megkel ugyanis a kovásztól, amivel dagasztják, belseje foszlós és hófehér. – A miskolciak szerényebb mértékben ugyan, de városukban is űzik a kereskedést, részint a napi piacokon, de még inkább a heti és az évi vásárokon. Az utóbbiak Szent Lukács, Sámuel és Julianna napjára esnek, az előbbieket pedig szerdán és szombaton tartják. Ezeket a vásárokat a szomszéd helységek lakosai igen nagy számban keresik fel. Az évi vásárokra a határnapjuk előtti első vagy második napon legfőképpen marhákat és lovakat hajtanak fel, de akkora tömegben, hogy a csordákat látni, de végüket nem s az állatok számát sem tudni. Csodálva bámulja az ember a lovakat: ahogy özönlenek s amilyen büszkén lépkednek magasra emelt fejjel és kecses nyakkal, nagy, jól táplált és hosszú testük, széles szügyük és hátuk, erős és izmos combjaik, hosszú és nyúlánk lábaik, kerek patáik az utánuk való vágyakozásba ragadják a kereskedőket. De nem kevésbé bámulatra méltóak a szép szarvasmarhák és az ökrök: testük hatalmas, tagjaik vastagok és erőteljesek, szarvuk hajlott és színük fehér: nem is tudja az ember, melyiket válassza ki közülük. Mindent egybevéve: nemigen lehet eldönteni, hogy vajon a szemet vagy lelket gyönyörködteti-e jobban a szebbnél szebb jószágoknak ez az áradata. Ami pedig a többi árut illeti: bár e vásárok nemigen bővelkednek a különleges és ritka cikkekben, ezért elég nagy választékát mutatják be a legkülönfélébb dolgoknak, ami csak a földművelésből élő emberek táplálkozására és ruházódására szolgál. Mindenekelőtt a mézzel való kereskedés szokott itt igen nagyban menni. Erről is kapta a város a nevét: Mézkolcsnek nevezik, azaz mézből való kulcsnak, tudniillik ahol a mézet őrzik.

S mivel a mi miskolciaink ilyen nagyban űzik a kereskedést a környékbeliekkel, s mert az idegenek is emberségesen fogadják őket: csakis ebből következhet, hogy ők is megszokták a nyájasságot, s nagyban törekednek arra, hogy vendégszeretőknek tartásák őket. Bárkit készséges lélekkel befogadnak, s nem csak mímelik a vendégszeretetet, hanem valóban segítenek is mindenben mindenkinek, semmit sem tartva szentebb dolognak annál, hogy mindazt ellenszolgáltatás nélkül tegyék. Inkább akarják ugyanis a megbecsülést, mint a pénzt s mindenüket megosztják a vendégekkel, amijük csak van. Táplálkozásuk egyébként sem nem szegényes, sem nem mértéktelen; egyfajta mértéktartó szükséglet határozza meg azt. Mindannyian magyaros ruhát hordanak, általában sötétkéék színűt, az ilyet kedvelik a nők is, akik szép alakúak, nagyon bájosak és külö-

nős törekvés él bennük az erkölcsösségre – ami a szigorú és fegyelmezett életszemlélet következménye. A leányok sietnek törvényes házasságot kötni, ahogy az szokása a magyaroknak, de a fiatalságot nem akadályozzák a hasznos tudományok elsajátításában. Az egész várost valami megkapó és nemes dísszel ékesíti az, ami nagyon jellemző rá: a közösségi gondolkodás. Sokan laknak itt ugyanis olyanok, akik származásukra és erkölccseikre nézve egyaránt nemesek, s annak hogy még jelesebb kiváltságokra és nagyobb elismerésre tegyenek szert, csak egy akadály van: a vallásuk. Ezzel kapcsolatban azonban – amint azt ők maguk is mondják – azt tartják, hogy inkább veszítsék el sorsuk jobbra fordulásának a lehetőségét, mintsem a vallásukat.

Ha a miskolciak életmódjáról beszélünk, el kell mondani, hogy bár annak alakításában szerepe van az iparűzésnek és a kereskedésnek is, legfontosabb mégis a szőlő: senki nincs közülük olyan, aki ne foglalkozna szőlőműveléssel, sőt mindenki arra törekszik, hogy valamilyen módon saját szőlőbirtokot szerezzen. Szóltunk már máshol a miskolci borról és annak termeléséről. Jófajta és nemes ez a bor, zamatára nézve sokban hasonlít a tokajihoz. És bár korán megsavasodik, mégsem utolsó dolog a vele való kereskedés, különösen amikor a szőlő rendesen beérik. A szőlőművelés az, amiből némi bevételre szert tehetnek a lakosok: szeretik hát a szőlőt és szívesen foglalkoznak vele, bár azok gyakran az évek hosszú során terméketlenek és nem fizetnek vissza semmit, csak ami az asztalra, a mindennapi innivaló gyanánt szolgál. Ráadásul az is, ami megteremne, állandóan ki van téve az időjárás szeszélyeinek: egyszer a fagy, másszor a hőség pusztítja el. Az 1650. esztendő eseményei között említi meg Istvánffy, hogy Miskolc mezővárosára öt jókora, emberfej nagyságú, fémes-sárga színű, nagy súlyú és kénzagú kő hullott, úgy, hogy a tiszta égboltot váratlanul villámlás, mennydörgés és félelmetes széllokéések zavarták meg, majd egy pillanat alatt minden elcsendesedett. E kövek közül az egyiket a diósgyőri várban őrizték – amikor az még fénykorát élte –, a többi pedig Balassi Zsigmond elküldte Ferdinánd királynak. Ezt a történetet annak kapcsán mondja el a történetíró, hogy sorba veszi mennyi kárt szenvedtek ezekben az években a szőlők a szeszélyes időjárás miatt: az előző esztendő májusának első hetében például Miskolcon szokatlan hideg és erős fagy pusztította el az éppen fakadó rügyeket és hajtásokat (lásd Istvánffy, XX. könyv). Egyébként a bornak az ilyesfajta közönséges volta, sajnos maga után vonja, hogy termelői visszaélnek vele. Amit ugyanis eladni nem tudnak, azt maguk isszák meg. Innen származik a helyi szólásmondás: „Miskolci törvény, aki megtöltött, igya meg!”⁴¹

A *Bél Mátyás* adta Miskolc lakóiról szóló leírás a városlakók sokszínűségét és többirányú rétegződését takarja. Mindez gondolkodásukban is megnyilvánult, ha csak egyetlen momentummal is megkíséreljük ennek bizonyítását. A kuruc világ és a vezérlő fejedelem nagylelkűsége lehetőséget teremtett nagyon sok jobbágnak, hogy személyére, ritkább esetben birtokaira nemesítést kapjon. Ezzel a lehetőséggel sokan próbáltak élni a miskolci jobbágy katonák közül is, de a szabadságharc fegyverletétele után változott és alakult a jobbágyok véleménye. Még 1738 nyarán is akadtak a vármegye területén akinek keservesen kellett azért lakolni, hogy magát kurucnak mondotta, viszont voltak olyanok is, akik dicsőségnek tartották, hogy a Rákóczi-csapatok letörésében részüik volt. Pl. 1735. december 12-én Gyöngyössy János miskolci lakos bizonyítványt kért Borsod vármegyétől arról, hogy a kurucok egyik zászlótartóját elfogta.⁴²

41 Tóth P., 1984. 67–69.

42 Bm. L. II. I. 1030. vagy Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépellt kézirat 2–3.

A porció adózás a miskolci jobbágság nagy megkönnyebbülésére még III. Károly alatt, 1723-ban megszűnt, de a Forspont Péter és Porció Pál után az állandó adó sújtotta a jobbágylakosságot. Annak rendje, módja szerint a fokozatosan kialakuló állandó adó mindenre kihatóan adókulcsot adott. Az adókulcsot vagy a limitatio facultatumot évente állapították meg és a szükséglethez képest emelték azt. Ez az adó igyekezett tükrözni a lakosság vagyoni helyzetét, hisz mindenki vagyoni viszonyainak arányában adózott. Pl. 1715. január 17-én Borsod vármegye ezt az adókulcsot így állapította meg a havonta adózó jobbágytömegek számára: „havonkint fizet egy személy 20 krajcárt, ökör után 10, tehén után 10, tinó után 5, igás ló után 6, ménesbeli ló után 4, juh és kecske után 1, sertés után 3, hordó bor után 20, köből búza 2, árpa után 1, zab után 1/2, köles 1, 10 font dohány 1, pipás 10 krajcárt; serfőzőnek 100 forint bérlet után egyszer s mindenkorra 6 forintot, pálinka égető 10 krajcárt. Mesteremberek havonként: mészáros 1,30 kr., takács 10 kr., szabó 1 forint, csizmadia 50 kr., kovács 1 frt., szűcs 30 kr., lakatos 30 kr., varga 40., borbély 6 kr., ötvös 6 kr., késes 20 kr., esztergályos 20 kr., gombkötő 30 kr., asztalos 30 kr., bodnár 1 frt., tímár 20 kr., kötélverő 20 kr., kosárkötő 5 kr.”⁴³ Az évek múltával az adókulcs rovatai emelkedést mutatnak.

A miskolci jobbágyesaladoknak is nélkülözhetetlen lételeme volt a föld. A beépített város portákra, azaz fundusokra volt felosztva. A fundusok kötelekben voltak.

<i>1 kötel</i> = 4 fundus (jobbágytelek) =	1400 négyszögöl (M. K. L.)
	2200–2400 négyszögöl (L. E.)
<i>1 fundus</i> = 1 jobbágytelek = 1/4 kötel =	350 négyszögöl (M. K. L.)
	550–600 négyszögöl (L. E.)

Egy-egy jobbágyfundus nagyságát sajnos a mai napig nem ismerjük. *Marjalaki Kiss Lajos*⁴⁴ és *Leveles Erzsébet*⁴⁵, akik megkísérelték a fundusok nagyságát kiszámolni, ők is pontos források hiányában különböző eredményre jutottak. Az 1702. évi KÖTEL KÖNYV tanúsága szerint egy-egy egész kötelhez a város külsőségeiből szántóföldek és rétek is tartoztak. Az erdő- és legelőhasználat közös volt. A szőlő és a pince nem képezett fundusjárulékot. 1702-ben Miskolcon 479 3/4 fundust, 1744-ben százzal többet, 579 fundust írtak össze. 1727-ben 196 nemes és ugyanannyi jobbágy polgár, három évvel későbbi kimutatás szerint 197 nemes és 119 jobbágy menetelű lakos lakott saját telkén. 1732-ben pedig 1307 (ebből 66 vidéki), 12 évvel később 1275 (ebből 57 vidéki) családfőnek volt Miskolcon ingatlana.⁴⁶

A KÖTEL KÖNYV alaposabb vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy minden 1/4 kötel ill. egész fundus appertinenciai a következők voltak: 12–14 db szántó, 6 db rét. Mindez a miskolci jobbágy polgár század eleji és a század első felének átlagvagyonát jelentette. Ehhez járult még 1–2 db szőlő és általában egy pince, az ingó javak közül pedig: egy ökör, egy tehén, ritkán ló, sertések, néhány köből élet, 2–3 hordó bor. A későbbiek folyamán, ami a század közepétől mindinkább erősödik, a szőlő és a pince már nem számított a miskolci polgár átlagvagyonának. Aprózódott a telke, megvált vagy elárverezték szőlőjét, pincéjét. Így a 18. század második felében a városlakó jobbágyok átlagvagyonáról már nehéz beszélni. A termőföldek, a szőlő és pince ingatlanok

43 Bm. L. Megyei Jegyzőkönyvek XVIII. kötet I., 4. vagy Bm. L. Borovszky-hagyaték számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 5.

44 *Marjalaki Kiss L.*, 1962. 97.

45 *Leveles E.*, 1929. 41.

46 *Rémiás T.*, 1991. 143.

jelentős hányada a nemesség, a görög és zsidó kereskedők vagy extraneusok kezére került. A továbbiakban a jobbágycsaládok megélhetési forrása egy-egy darab föld, egy-egy távolabb fekvő szőlő, kivételes esetben kőlyuk, azaz pince és egy viskó.

Marjalaki Kiss Lajos kutatásai szerint 1702-ben kb. 300 szántóvető élt, mint önálló gazda az Avas alján fekvő városban. Ugyanakkor a zsellércsaládok száma kb. 200-ra rúgott. 1702-ben ideértve az iparosokat, kereskedőket és a napszából élőket is, a családok teljes száma kb. 900-ra szökkent fel, aminek csupán harmadrésze volt jobbágytelkes polgár. Korszakunk elején a Papszer, a Toronyalja, a Mindszent és rövid ideig a Pecszer jelentette Miskolc város zsellér utcasorait. A 18. század közepére a szerek zsellér jellege már megszűnt. Lakóik robotmunka helyett taxát, bérletet fizettek. A legszegényebb réteg a pincék nyomortanyáira szorult ki.⁴⁷

Egy 1765. évi uradalmi összeírás szerint⁴⁸ Miskolc telkes, jobbágy családfőinek (hospes) száma 336, a velük egy háztartásban élő feleségek (hospitissa) száma 375 és a 14 év alatti gyerekek (filis) száma 356 fő volt. Összességében 1067 fő az, aki 1197 kapás szőlő tulajdonosa, ugyanakkor a mezőgazdasági munkához használt állatok és a napi ételmezési ellátásokhoz szükséges állatok száma összesen 158 db volt. (Az állatállomány megbontásban: 66 ló, 42 ökör, 39 szoptatós tehén és 11 sertés.) A szántóföldjeik terméshozama őszi vetésből 451 mérő, tavasziból pedig 62 mérő. Mindezen túl 41 szekér szénát is kaszáltak. Az összeírás másik részét a zsellérek adják. Náluk 70 családfő, 68 feleség vagy nőtag, 43 gyerek, összesen 181 fő. Ők is rendelkeznek szőlőrésszel, de valamennyien csak 32 kapás szőlő termését élvezhetik. E kevés zsellérnépség két lovat, 4 ökröt és egy szoptatós tehenet mondhat magáénak.

Miskolc város 18. századi jobbágyvilágának egy tárgyi emlékét *Bodgál Ferenc* találta meg a megyei levéltárban. A levéltár 18. század eleji irataiból csúszott ki egy rovásbot, amire felrótták az írni-olvasni nem tudó embereknek a robotnapok számát. Hogy ez a szokás Miskolcon a 18. században még általános volt, erről a városi magisztrátus 1722-ben kiadott rendelete tanúskodik: „A kovács mestereket hivatván a városházhoz bíró uram, minthogy levél szerbeli szolgálattal ő kigyelnek is tartozának, mint a többi lakosok, de minthogy mesterségbeli szolgálatjuk szükségképen kívántatik a városnak, a becsületes tanács egyenlő akaratjából végeztetett, hogy szám szerint amennyien vadnak, mindenik ezen mostan folyó egy esztendőben mesterségével személy szerint öt magyar forintig szolgáljon, mely szolgálatról kiki közülük rovást vagy írást tartson magának hiteles módon.”⁴⁹ A megtalált rovásbot a rajta lévő felrovás szerint a Tiszán leúsztatott s megyének átadott famennyiség nyugtájaként szolgált, amelynek egyik darabját a megye, a másik felét pedig a fát átadó jobbágy őrizte meg igazolásul.

Az első magyarországi népszámlálásból tudjuk, hogy Miskolcon a 18. század 80-as éveiben 2414 ház volt, amelyben 3038 család lakott. Tudjuk-e, hogy milyen körülmények között éltek? Annak ellenére, hogy növekedett a város lakosságának lélekszáma, sőt gazdasági fejlődésnek is jelei mutatkoztak, emellett még 1793-ban is a házak 90%-a faház. Helyesebben favázú sárház, népies nevén paticház volt. A belváros utcáin kezdtek ugyan sűrűbben állni a szép barokkos kapuboltozatú földszintes kőházak, mint a városiasodás bizonyítékai. Az összeírók azonban még a század végén is alig találtak többet két tucat emeletes lakóháznál.⁵⁰

47 *Marjalaki Kiss L.*, 1962. 99.

48 Bm. L. XI. 601. N^o34. *Conscriptio Regio-coronalis oppidi Miskolcz–1765.*

49 HOM HTD 76.869.13.

50 HOM HTD 74.423.95. *Marjalaki Kiss L.*, Régi emeletes házak Miskolcon az 1793. évi házajstromban (Kézirat)

Még 1710-ben is a város főutcája mellett mindössze 7 mellékutca volt, ahol a contribuens lakosság nagy többsége fundust kapott és azon építkezhetett. Egy 1710. augusztus 15-i datálású összeírás szerint Miskolc város 8 utcájában szám szerint az alább megjelölt „Marhás Emberek” laktak: a Nagy utcában 13, az Újvárosban 20, a Czíkó utcában 4, a Fábíán utcában 12, a Hunyad utcában 8, a Meggyesalján 14, Mindszenten egy sem és a Szirma utcában 17 fő.⁵¹ A 18. század második felében növekszik a város belterülete. Az 1764. évi kémény és pince összeírásban már 21 utcában találjuk a város contribuens lakosságát. 1781 és 1783-ban 27, míg 10 évvel később 30 fölötti az utcák száma, ahol a jobbágylakosság élt.

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején készült úrbéri tabella a jobbágylakosságot két csoportra osztja. Egyrészt szabad menetelű zselléreket vagy inquilini jogi státuszú csoportot különböztet meg, másrészt házatlan zselléreket, vagy subinquilinit. 1770-ben a szabadmenetelűek közé 909 családfő soroltatott, az uradalom házatlan zsellérei sorába pedig 136 név került. Az összeírás érdekessége és egyben a város jobbágynépességének sajátja, hogy a város területén lévő belső fundusaik annyira elaprózódtak, hogy Qualitas Sessionis rovatot senkinek a neve mellett nem töltötték ki. A zselléri sorba taszított jobbágynépesség differenciálódásának mutatói a Fundus intravillanus rovatban kaptak helyet. Az 1145 családfőt magába foglaló összeírásból csupán 31 az olyan appertinentia, amely egy egész fundus tartozéka. A többi egynyolcados, egynegyedes, vagy kis számban kétnegyedes fundustartozék, de az esetek közel egynegyedében tartozék nélküli.

A számítógépes feldolgozás alá vett négy 18. század második feléről tanúskodó összeírásból a contribuensek Miskolc társadalmában betöltött arányszámát igyekszünk megállapítani. Az 1764. évi kémény és pince összeírásban 1142 contribuens családfő került összeírásra, ami a városlakók 64,16%-át teszi ki. Közel 20 évvel később a contribuensek összeírt száma 349-cel emelkedett, így ekkorra már 1491 családfő conscribáltott. Mindez a 80-as évek miskolci társadalmának 64,35%-a. Pontosítás végett a 80-as évek másik kiválasztott összeírásának adatai mellett se menjünk el. Itt a contribuens családfők száma 1429 fő, ami a társadalom 63,09%-ával egyenlő. Végül a század vége felé közeledve, pillantsunk bele a 1790. évi kémény és pince összeírásba. Itt a 2620 névvel szereplő miskolci adózó társadalomból 1769 fő nem nemesi származású. A nemtelen lakosság ekkor 67,52%-nyi része az adózó családfőknek. Az 1828. évi országos összeírás⁵² összesítésében is a nemes lakosság és még számtalan társadalmi réteg mellőzése mellett az adózó családfők száma 2850 fő. Ha hiszünk a miskolci lakosság lassú, de töretlen fejlődésében, akkor igazolva látjuk ezt az öt összeírás statisztikai kimutatásában is. A contribuens családfők száma 1764 és 1790 között, közel 30 év alatt, 627 fővel bővült. Az ezutáni közel 40 év alatt mindez majdnem a duplájára emelkedett, hisz az 1790 és 1828 között eltelt közel 40 év alatt 1081 fő az összeírások alapján kimutatható adózó contribuens családfők növekedési száma. Az a minimális arányvisszaesés, amit a miskolci nemesi társadalom vizsgálatánál érzékeltünk, itt a contribuens lakosság 3—4%-nyi létszámnövekedésével jár együtt. Mindez persze magában foglalja azokat a kimutathatatlan, az összeírásokba ritkán bekerülő marginális elemeket is, amelyek a 18. század végi magyarországi statisztikai szakirodalomban bizonyítást nyertek.

Ha egy gondolat erejéig még időzünk az 1828. évi összeírásnál, akkor abból azt láthatjuk, hogy a miskolci társadalom nem privilegizált elemeinek 43,75%-a zsellér,

⁵¹ *Marjalaki Kiss L.*, 1958. 133. vagy *Mv. L. Miskolc város számadásai, 1710. I. sorozat 27. kötet*
⁵² Az eredeti fénymásolatát lásd: *HOM HTD 94.125.1. (1–345.)*

13,19%-a házatlan zsellér jogi státusz megjelöléssel szerepel. Következésképpen az adózó jobbágypolgárok 43%-át fedik le az iparosok, kereskedők, kalmárok, tisztségviselők, szolgák és szolgálók. Ez utóbbi kategóriák mélyebb vizsgálatára a foglalkozás szerinti megoszlás fejezetében kerítünk sort.

A számítógépes feldolgozásnak köszönhetően a feldolgozott négy összeírásból kiszűrhetővé váltak azok az adózó polgárok, akik mások házában laktak. Ők az összeírás latin szóhasználatával az „ibidem” elemek, vagyis azok, akik az összeíró által a fentebbi sorokban számba vett családfők házában lakói. A későbbiek folyamán utcák szerint is kimutatható lesz, hogy melyek a városnak azon részei, ahol vagy kiadó házak bérelhetőek, vagy pedig a nincstelen, hajléktalan társadalmi rétegek búvóhelyei. Kik is ők valójában? Csak a felsorolás szintjén: a három családfőt számláló Bagosi cigány família a Piac utcában, egy koldus a Kis Arnót utcában, zsellérek a Bagaméri soron, a Fábián utcában, a Papszeren, és a Piac utca felső felén, egy tót ember a Szirma utcában és kisiparosok sokasága (bádogos, bodnár, gombkötő, csizmadia, rostás, fésűs, szabó, kesztyűgyártó, asztalos, szíjgyártó stb.), többségében a Piac utcában. Vannak köztük boltot vagy műhelyt bérlő görögök, zsidók, de németek, szabók, takácsok és suszterek is a forgóhíd tájékán, és a forgalmasabb Piac utcán. Az itt hevenyészve lapra vetett adatsorokat érdemes lenne a későbbiek folyamán összevetni az 1828. évi országos összeírás „Domus a quibus Census solvitur”, azaz a házak, amelyek után bért fizetnek fejlécű rovatba felvett contribuens elemekkel. Most csak számszerűségükben tudunk hasonlításokat tenni. Amíg az 1764., 1781. és 1783. valamint az 1790. évi összeírásokban 187 fő (persze itt a két- vagy háromszori ismétlések sincsenek kiszűrve) szerepel összesen, addig az 1828. évi összeírásban felvett 2850 családfőből 1304 családfő lakik bérleményben. Ez a réteg az összeírtak 45,75%-a. A további kutatások folyamán érdemes jobban odafigyelni e nagy létszámú lakásbérlő rétegre.

A VÁROSLAKÓK TÖBBIRÁNYÚ TAGOZÓDÁSA

A lakosság felekezeti megoszlása

A zálogbirtokosok korában Miskolc város lakossága egyértelműen protestáns vallású, szinte kivétel nélkül református volt. A reformáció első évtizedeiben Luther vallása terjedt Miskolcon, később pedig Kálvin tanait fogadták el. A város, mint testület az 1554. évet követően tért át az új hitre. A 17. század folyamán a kálvinista hit az uralkodó vallás. Igaz azonban, hogy volt a város belterületén két telek, amelyen a 18. század elején épült fel a Mindszenti Katolikus Templom. Ezen a két telken, mint katolikus utcán néhány tucat jobbágyházikó állott, melyeknek lakói a plébánia szolgálatára voltak kötelezve. Maga az őslakosság ugyan református maradt, de a Rákóczi-szabadságharc befejezése utáni katolicizálódási folyamat, ha lassan is, de fokozatosan érlelte a homogén vallású város katolikusainak gyümölcset. Bár 1728-ban a nemesek között csupán 5, a köznép sorában pedig 4 katolikus család volt.

A szatmári békét követően gróf Erdődy Gábor püspök azonnal követelni kezdte az egyházi tizedet a református vallású miskolci lakosságtól is. A tizedet a 18. század folyamán a király szedte be, és éppen ezért, király dézsmájának nevezték. Az egri püspök Miskolc városától 500 rénes forintot és két hordó bort követelt királyi dézsma címen. (A város contribuenseinek adózásáról írtakban erről az adómennyiségről már szólunk.) A püspök gyakori zaklatásai miatt Miskolc város vezetése a kamara elnökéhez

fordult, hogy Miskolc városa *coronale bonum* lévén nem köteles királyi dézsmát adni. A kamara elnökének közbenjárásával a végeredmény nem sokban változott. A püspök a maga részéről 400, az egri káptalan részéről pedig 100, összesen 500 magyar (és nem rénes) forintban szabta meg a város dézsmabeli kötelezettségét, amit két hordó borral együtt hűségesen meg is kellett fizetniük.

A 18. század közepéről ismerünk dézsmamentesítő okmányokat, melyeknek birtokában több évre a püspök mentessé tett bizonyos birtokrészeket a dézsma fizetése alól. Közülük a továbbiakban hármat emelnénk ki. 1753. november 2-án az egri püspök prefektusa mentességet ad Kemény István részére, aki Miskolc város határai között fekvő „Kőbánya nevű promontorium”-on azelőtt négy esztendővel „fogott fel egy darab erős cserjés gyöpöt szőlőnek”. Az ország régi törvénye szerint 8 éven át mentesül az egri püspököt illető királyi dézsma megfizetése alól. Említett miskolci lakosunk azonban 12 évig kapott mentességet, hisz a 8 éves mentesség kezdete előtt 4 évvel már hozzáfogott a terület irtásához. Egy újabb, 1753. november 5-én kelt dézsmamentesítő okmányból tudjuk, hogy „A Miskolcz Város határában lévő Kákáson” fekvő szőlő gazdája is 12 évre kapott dézsmaadás alóli mentességet. Ő is az okmány kézbevétele előtt már 4 évvel hamarabb „fogta fel” a kiválasztott szőlőterületet, mely annak előtte „törzsökös gyöp” volt.⁵³

1757. november 3-án öreg Varga István miskolci lakos kapott dézsmamentesítő levelet az egri püspöktől. Említett városlakónk Miskolc „határában lévő Öröm hegy nevű promontoriumon” ezelőtt néhány esztendővel fogott fel „egy már elpusztított és elpallagosodott szőlőt” és azt „plántálni és építeni” kezdte. A szőlő több más dézsmás szőlők mellett feküdt. Az egri püspöki prefektus megengedte Vargának, hogy „országunk régi törvény Szokása szerint” a szőlőt 8 esztendőn át minden dézsmafizetés nélkül szabadon bírhatta, építhesse és plántálhatta. Persze, az természetes volt, hogy a 8 év leteltével köteles volt megadni az egri püspöknek a „királyi dézsmát” minden szüretkor. A mentességet biztosító okmányért különben 2 forintot tartozott fizetni.⁵⁴

A nép vallásosságának és felekezeti megoszlásának legékesebben szóló bizonyítékai a templomok voltak. A század elején Borsod vármegye szerte ezek szomorú képet tártak elénk. Még a Rákóczi-felkelést megelőzően, 1700-ban Telekessy István egri püspök összeíratta Borsod vármegye templomait. Ezek legtöbbször akkor még fából épült vagy romokban heverő imaház volt. Miskolcnál a következő beírást találjuk. „Miskolc városának tágas temploma van, melyet a kálvinisták bírnak; egy pusztá temploma hajdan a remete barátoké volt. A katolikusok jelenleg magánházakban gyűlnek össze istentiszteletre. A város közelében látható a tapolcai Szent Péter monostor és templom romjai.”⁵⁵

A háborús veszedelmek elmúltával a vármegye településein is a lakosság első dolga volt, hogy falujában, mezővárosában Isten házáat felépítse. A 18. század az a kor, amely a templomépítéseknek kedvezett. Jóformán az egész századon át tartott, amely Miskolc esetében is igazolódni látszik. Az Egerben székelő főpapok törekvése az volt, hogy Borsod vármegyében is a katolikus vallás minél több hívőre tegyen szert. Ennek érdekében igyekeztek mindent megtenni, az új templomok felépítésében mutatkozó eredményeket felmutatni. Miskolcon ennek első megnyilvánulása a mindszenti templom és plébánia század eleji felépítése.

53 Hm. L. Egri Érseki Gazdasági Levéltár 775. számú raktári kötege vagy HOM HTD 71.10.27.

54 Hm. L. Egri Érseki Gazdasági Levéltár 775. számú raktári kötege vagy HOM HTD 71.10.40.

55 Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 66.

Egy kis betoldás erejéig tájékoztatnunk kell arról, hogy Mindszent sajátos helyet foglalt el Miskolc város közigazgatásában. Ugyanis 1723-ban Miskolc városának azok a lakosai, akik a mindszeri római katolikus templom telkein telepedtek le, nem akartak a város többi lakóival együtt adózni és közösségi terhek viselésében sem akartak a többi városlakóhoz hasonlóan részesülni. Ezért közigazgatásilag a város tanácsának beleegyezésével különváltak Miskolc városától. A különválás miatt a városi magisztrátus ugyanúgy bírálta el a mindszerieket a temetői és harangozási díjak alkalmával, mintha vidékiek lettek volna. Tudniillik az extraneusok duplán fizettek ezekért a szolgáltatásokért. Mindszent község határa két holdat sem tett ki a belváros közelségében. Ez a különálló katolikus sziget tulajdonképpen a tapolcai apátság Miskolcon lévő két egymás melletti telkére szorítkozott. Az egyik telken állott a mindszeri kápolna, amely 1650 és 1700 között megszűnt, ezért épült a helyén templom. A másik telken a barátok korcsmája volt, amit még a 18. század előtt bérlőknek adtak haszonbérbe. Mindszent, mint különálló község csak 1880-ban került vissza Miskolc városához.⁵⁶

Alighogy Mindszenten felépült a templom és a plébánia,⁵⁷ csakhamar Miskolcon mozgalom indult, hogy a régi Boldogasszony telkét s a körülötte fekvő piacterületet a minorita atyáknak adományozzák templom és klostrom építésére. 1728-ban királyi adománylevelet adtak a kért területre, ahol néhány év alatt (1730–1742) fel is építették klostromukat és templomukat.⁵⁸ A minorita atyák Miskolcra való betelepítése fordulópontot jelentett a város és a vármegye katolikusainak történetében. A város templomépítései közül a 18. század második felére esett az új református templom (népiesen: Kakasos templom) (1785–1809)⁵⁹ és a görögkeleti templomnak 1776-ban elkezdett⁶⁰ építése.

Előre látható volt, hogy amint az egri püspökség és káptalanság megerősödik, kérelmelhetetlen harcot fog indítani régi jogainak visszaszerzésére. Ez a megindított harc különösen veszélyes helyzeteket teremtett Miskolc városában, de akár Borsod vármegyében is, ahol túlnyomó számban voltak a reformátusok. Petrik András egri kanonok pl. 1711-ben a miskolci református templomot azon a címen követelte már vissza a protestánsoktól, hogy az nincs az erikularis helyek között felsorolva.⁶¹ Nemsokára a legfelsőbb helyről is megindult a reformátusok zaklatása. 1717-ben királyi rendelet született arról, hogy Őfelsége eltiltja az ágost és helvét hitvallásúaknak, hogy összejöveteleket tartsanak. A megyében és városunkban is a kiadott felsőbb intézkedésekből érzékelhetővé vált a vallásüldözés.

Városunk református vezetői minden alkalmat megragadtak, hogy a szabad vallásgyakorlat helyreállítását kérelmezzék. Nemes törekvésüknek a *Carolina resolutio* vetett végett. E királyi rendelettel a vallásszabadság helyett a királyi önkénynek biztosítottak az egyházi dolgokban korlátlan befolyást. A *Carolina resolutio* olyannyira megrázta a vármegye református híveit, hogy a királyi rendelet minden egyes pontját,

56 Mv. L. Miskolc város Jegyzőkönyvei I. 841.

57 Mindszent, a plébánia és a tapolcai apátság miskolci birtokaira lásd: *Komáromy J.*, 1956. 72–73., *Nemes J.*, 1864. 345–365., *Dobrossy I.–Kárpáti L.*, 1983. 121–145., *Dobrossy I.*, 1985. 32–38.

58 Szabó E., 1969–1970. 331–344., *Marjalaki Kiss L.*, 1956. 74–75.

59 *Marjalaki Kiss L.*, 1956. 74–75.

60 *Iff. Horváth B.*, 1956. 61–67.

61 Bm. L. Vármegyei Jegyzőkönyvek XVI. kötet 683.

miután a congregatio 1732. július 28-án megtárgyalta, szó szerint beiktatták a vármegye protokollumába is.⁶² Borsod vármegye protestáns rendjei nagy megdöbbenéssel vették tudomásul a királyi rendelet mind a 9 pontját. Tudvalévő, hogy a rendelet utolsó pontja szerint a tisztséget vállalóknak: „Bírák, tisztviselők és ügyvédek Szűz Máriára és minden szentekre tartoznak esküdni”.⁶³

A Carolina resolutionnak azonban meglett a protestánsokra nézve az a haszna, hogy egyházi tekintetben szervezkedtek és ún. superintendenseket választottak. 1735-ben Miskolcon a református egyház a város tanácsa alól kivonta magát és önkormányzati alapon rendezkedett be.⁶⁴ Ettől kezdve még nagyobb odafigyeléssel választották ki papjaikat. A miskolci reformátusok azon voltak, hogy egyházuk élére minél kitűnőbb papokat nyerjenek meg. A református iskolákban nevelkedő diákok számára lehetőséget biztosítottak külföldi egyetemeken történő minél alaposabb tudás megszerzéséhez.⁶⁵

A 18. század első felében, III. Károly uralkodásának vége felé Borsod vármegyében az egyes vallásfelekezetek ekként oszlottak meg. Egészen római katolikus település 23 volt, közöttük Mindszent. Felerészben római katolikusok voltak Darócon, Nyáradon és Diósgyőrben. Református eklézsia (anyaegyház) 72 helységben működött, köztük Miskolcon és kb. ugyanennyi számban volt református leányegyház is. Ágostai evangélikus lakosok is szivárogtak be e korban a vármegyébe s a következő helységekben telepedtek le: Arnót, Kelecsény, Kurityán, Oszlár, Szirmabesenyő és Viszló. Ezekon kívül még két hitfelekezet volt elszórtan a vármegyében, úgymint a görögkeleti rutének és az izraeliták.

A Miskolc város lakosságának felekezeti megoszlásáról nehéz találni olyan összeírást vagy kimutatást, mely a 18. század első feléről átfogó képet nyújtana számunkra. Eleddig egyetlen olyan forrást ismerünk, amely Miskolc város társadalmát vallási tekintetben vizsgálat alá vette a század első felében, ez az 1746. évi *Canonica Visitatio*. Miskolc egyházlátogatása során a különböző vallású hívők számbavétele a következő eredménnyel zárult. „Római katolikus felnőttek, illetve áldozó koron felüliek: 300, áldozó koron aluliak 85. Sclavi confessionis: felnőttek 400, gyermekek 97. Germani confessionis: felnőttek 120, gyermekek 30. Luteránusok 250. Kálvinisták: kb. 7000. Rutének (azaz görög nem egyesültek): 150. Graeci simul sumpti 70 ut ipsi retulerunt. Zsidók: 35. Katolikus vallásra tértek száma 1726 óta: 310.”⁶⁶ A számadatok tanúsága szerint Miskolc városában a század közepére felszaporodtak a katolikus vallás képviselői. A század eleji néhány katolikus családhoz képest a 40-es évek közepére számuk ezer fölé emelkedett. Mindez az 1711 utáni, de főleg a Mária Terézia idején csöppet sem titkolt katolizáció eredménye. Miskolc őslakossága ugyan továbbra is református maradt, de a beköltözések (katolikus telepítések, görög és zsidó kereskedők megjelenése stb.) a század második felében átalakították a város felekezeti képét. A rekatolizációs folyamat csak II. József uralkodása alatt enyhült némiképpen.

Az imént felemlgetett egyházlátogatás számba veszi a mindszenti templom belső berendezését, tartozékait, temetőjét, de a város felekezeteiről történő tisztánlátás érdekében a református és a görögkeleti eklézsiák személyi és vagyoni helyzetére is kitér, amit

62 Bm. L. Megyei Jegyzőkönyvek XXI. kötet 69–73.

63 *Szentpétery András* Borsod vármegye református vallású követének az 1728. évi országgyűlésen történt megalázó esetét lásd: Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 30–32.

64 *Veres L.*, 1976. 91–109.

65 Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 74–79.

66 EEL. 3412. raktári számú kötet 105–114., vagy HOM HTD 71.10.79.

persze itt nincs módunkban részletezni. Pusztán egy-két gondolatot emelnénk ki az összeírásból. Pl. a Papszer taxásairól ez áll: „Van egy teljes utcájuk a kálvinistáknak, melyet Pap sornak neveznek, melyben lévő minden ház (50 db) 12,5 garas taxát ad, vagy helyette három napot dolgozik a szőlőben. Ezen felül egy napot a malom töltésénél dolgoznak. A malom a városban, Bük András alispán háza mellett van, melyből közel száz köből a jövedelmük. Párbérből kb. száz hordó bor jövedelmük esik közepes termés esetén.” Nagyon sok értékes információ szól a katolikus és a református iskolákról. Ebből a forrásból tudjuk, hogy a század közepén a városnak 8 bábája volt, akik közül 2 katolikus és 6 református vallású volt.

A továbbiakban Miskolc város lakóinak felekezeti megoszlását igyekszünk bemutatni a korabeli összeírások tükrében. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért mindenekelőtt álljon itt a város közel 50 éves periódusát átfogó felekezeti megoszlást kimutató táblázat.

Miskolc felekezeti megoszlása 1780 és 1825 között

Az összeírás éve	Lélekszám	Református	Evangélikus (Ág. hit. vagy lut.)	Római katolikus	Görög katolikus	Görög- keleti	Izraelita
1780	13 148	8433 (64,14%)	508 (3,86%)	3980 (30,27%)	– (?)	157 (1,19%)	70 (0,53%)
1783	12 867	8817 (68,52%)	550 (4,27%)	3208 (24,93%)	– (?)	210 (1,63%)	82 (0,64%)
1786	14 089	– (kb. 68,6%)	– (kb. 4,7%)	2784 (19,76%)	376 (2,67%)	412 (2,92%)	189 (1,34%)
1814—16	19 731	13 792 (69,9%)	1175 (5,95%)	3755 (19,03%)	397 (2,01%)	327 (1,66%)	285 (1,44%)
1825	22 910		16 517 (72,09%)		5 709 (24,92%)	317 (1,38%)	367 (1,60%)

Benkő Sámuel miskolci orvos 1782-ben könyvet írt „Topographia oppidi Miskoltz historico-medica” címen. Ebben a történeti munkájában ő az, aki a 18. század második felében elsőként közöl számsorokat a város összlakosságáról és felekezeti megoszlásáról. Könyvének V. §.-a néhány sorban ekképpen tesz említést a miskolci lakosság vallásáról: „A város lakói az ősi katolikus hitben egészen a 16. század közepéig megmaradtak; akkor aztán, mikor Magyarországon bel- és külviszály lángolt, a külföldön pedig elszakadás következett be a hittélektől, ők is elhagyták apáik vallását, és helvét hitvallásra tértek át. Ezekből igen sokan, köztük nemesek is az idő múltával lemondva a református vallásról, a visszatérhetési jog szerint ismét áttértek katolikus hitre. Az 1780-ban készült népszámlálási táblázatból kitűnt, hogy a katolikusok száma 3980 volt, a helvét hitvallásúaké 8433. Az ágostai hitvallásúak 508-an voltak, a görögkeletiek 157-en és a zsidók 70-en.”⁶⁷

Benkő Sámuel statisztikájának megerősítése vagy közölt adatainak hitelessége végett pillantsunk bele más összeírásokba is. A sárospataki levéltár őrzi az 1781. évi és az 1782. évi kimutatásokat a miskolci reformátusokról. A kimutatás jó tájékoztatást ad a reformátusok nem és foglalkozás szerinti megoszlásáról. *Benkő* által közölt református lélekszám pontosságát támasztja alá az is, hogy a következő két évben emelkedés van ugyan, de mindaz a természetes szaporulat következménye. Így az 1780-ból ismert

⁶⁷ *Benkő S.*, 1782. 13.

8433 református lélekszámhoz képest egy évvel később számuk 8441-re, két évvel később pedig 8727-re emelkedett. A református lakosság rétegződésének vizsgálatához álljon itt ez a két kimutatás.

1781. *Tabella Conscriptiois animarum*⁶⁸
(Miskolci reformátusok)

Status	Felnőttek		Gyermekek		Együtt	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Közrendűek (plebei domiciliati)	1972	2162	1493	1274	3465	3436
Extranei quasi domiciliantes	203	175	191	95	394	273
Servi	244	-	229	-	473	-
Ancillae	-	266	-	85	-	351
In Xenodochis	2	7	-	2	2	9
Pauperes ostiatim medicantes	16	18	-	-	16	18
Ministri Aatholicorum	4	-	-	-	4	-
<i>Summa animarum:</i>		5069		3372		8441

1782. *Tabella conscriptionis animarum*⁶⁹
(Miskolci reformátusok)

	Felnőttek		Gyermekek		Együtt	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Közrendűek	1998	2200	1592	1348	3590	3548
Extranei quasi domiciliantes	210	180	208	102	418	282
Servi	242	-	226	-	468	-
Ancillae	-	268	-	92	-	360
In Xenodochiis	2	11	-	2	2	13
Pauperes etc.	20	22	-	-	20	22
Ministri Aatholicorum	4	-	-	-	4	-
<i>Summa animarum:</i>		5157		3570		8727

A református lakosság 1781. és 1782. évi összeírásai tájékoztatnak bennünket a természetes szaporulatról is. 1781-ben Miskolcon 186 férfi, 177 nő, összesen 363 református polgár született. Ugyanakkor 86 férfi (ebből 52 gyerek), 87 nő (ebből 39 gyerek), összesen 173 református lakos távozott az élők sorából. Ebben az évben 1571 érvényes házassága volt az eklézsiának. Az 1781. évben 81-en kötöttek házasságot. Viszonyítsuk a megadott számadatokat a következő évihez. 1782-ben 192 református férfi, 171 nő, összesen 363 református városlakó született. Emellett összesen 321-en haltak meg. Közülük 168 férfi volt (ebből 93 gyerek), 153 nő (ebből 97 gyermek). Ebben az évben 101 házasságkötés történt. A megadott statisztikai adatok mélyebb társadalmi vizsgálatokhoz nyújtanak segítséget.⁷⁰

A táblázatunk 1783. évi számsora, amely a város felekezeti megoszlását taglalja, *Marjalaki Kiss Lajos* által felkutatott lélekösszeírás (TABELLA Conscriptiois Animarum) forrásból táplálkozik. Ez az összeírás is sokkal gazdagabb, minthogy csak a társadalom felekezeti megoszlásáról tájékoztatna. Fény derül az egyes vallásokhoz tartozó lakosság társadalmi megoszlásáról is, elsősorban foglalkozási rétegződésről. Az 1781.

68 TIREL A., XVIII. 6437.

69 TIREL A., XIX. 6955.

70 HOM HTD 77.272.544.

és az 1782. évi összeírások mintájára lássuk az 1783. évit is, hogy folyamatában szemlélhessük Miskolc társadalmának többirányú rétegződését.

*Miskolc város társadalma 1783-ban felekezeti és foglalkozási megoszlás tekintetében*⁷¹

Státus	Római és görög katolikusok					
	Felnőttek		Gyerekek		Együtt	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Helybeli illetőségű	618	610	510	416	1188	1086
Idegen illetőségű	262	96	120	26	382	122
Cselédség (szolga, szolgáló)	90	215	26	36	116	251
Az ispotályban dolgozók	1	6	-	-	1	6
Koldusok, kéregetők	10	13	4	6	14	19
Szerzetesek	20	-	-	-	20	-
Papok	3	-	-	-	3	-
<i>Katolikusok összesen:</i>						3208
	Helvét Hitvallásúak					
Helybeli illetőségű	2016	2213	1615	1368	3631	3581
Idegen illetőségű	206	183	214	98	420	281
Cselédség (szolga, szolgáló)	246	210	228	101	474	311
Az ispotályban dolgozók	2	12	1	-	3	12
Koldusok, kéregetők	21	20	-	-	21	20
Szerzetesek	-	-	-	-	-	-
Papok	3	-	-	-	3	-
<i>Helvét hitvallásúak összesen:</i>						8817
	Ágostai hitv. evangélikusok					
Polgári hívek	162	158	114	115	276	273
Egyházi személyek	1	-	-	-	1	-
<i>Evangélikusok összesen:</i>						550
	Görögkeletiek					
Görög nem egyesültek	84	50	40	34	124	84
Pópa	2	-	-	-	2	-
<i>Görögkeletiek összesen:</i>						210
	Izraeliták					
Izraelita vallásúak	30	21	17	14	47	35
<i>Izraeliták összesen:</i>						82
Summa summarum:						12 867

Központi táblázatunkban elérkeztünk a II. József korabeli népszámlálás adataihoz. Első látásra meglepő, hogy Miskolc esetében a lakosság közel 70%-át alkotó református vallásúakat nem írták össze. A reformátusok és az evangélikusok számarányát figyelembe véve táblázatunkat körülbelüli adatokkal, viszonyszámokkal egészítettük ki. Rövide-

⁷¹ A táblázatot átvettük: *Marjalaki Kiss L.*, 1929. 5.

sen, későbbi összeírások arányaival igyekszünk bizonyítani a megadott viszonyszámok valósághoz közeli voltát. A továbbiakban pedig megvizsgáljuk, hogy az 1780-as években milyen egyházi szervezeti struktúrában helyezkedtek el a miskolci felekezetek tagintézményei.

A miskolci római katolikusok az Egri Püspökség Miskolci Esperességéhez tartoztak. A miskolci anyaegyház ffiliai voltak ekkor: a felsőzsolcai, a jenkei és a szirmai egyház. Városunk görög katolikus lakossága a Munkácsi Püspökség Borsodi Esperességéhez tartozott. A görög katolikusok kis lélekszáma miatt, ekkor még nem volt anyaegyházuk Miskolcon. Mater eklézsiájuk Görömbölyön volt, akihez ffiliaként Miskolc mellett ott volt még Csaba, Diósgyőr, Kisgyőr, Mályi, Sály és Szirma görög katolikus hívő népe. A hasonló lélekszámú, de gazdasági erejénél fogva jelentősebb görögkeletieknek mater egyházuk volt Miskolcon. Eklézsiájuk a Karlócai Püspökség Karlócai Esperességéhez kapcsolódott. Miskolc ffiliai voltak: Csát, Ónod, Sajószentpéter, Tiszakeszi, ahol mindössze négy-öt hívő tartozott hozzájuk.

A miskolci reformátusok mater egyháza a Tiszáninneni Egyházkerület Alsóborso-di Egyházmegyéjéhez tartozott. Ugyanakkor a miskolci evangélikusok anyaegyháza közvetlen kapcsolatban állt a Tiszáninneni és Tiszántúli Egyházkerület Hegyaljai Egyházmegyéjével. Ffiliai között találjuk Bábonny, Csaba, Cserépfalu, Diósgyőr, Kács, Kisgyőr, Kistokaj, Mezőkeresztes, Nagymihály, Nemesbikk, Noszvaj, Novaj, Nyék, Sály, Tibolddaróc, Vatta és Zsérc egyházait. A miskolci izraelitákról ilyen tekintetben nincs adatunk.⁷²

Annak ellenére, hogy a reformátusok és az evangélikusok pontos lélekszámát az 1786. évi adatsorban megadni nem tudtuk, most a pontosítás és a hiány betöltése érdekében egy másik, 12 évvel későbbi helyi összeíráshoz fordulunk segítségért. Miskolc város 1798. évi conscriptioja,⁷³ amellelt, hogy családonkénti kimutatásban ismerhetjük meg a város lakosságát, kéményeinek, pincéinek számát, a lakosság felekezeti megoszlását is közli velünk. A felekezeti adatok elhelyezése és viszonyítása érdekében ismerkedjünk meg a kimutatás más részleteivel is. Ennek alapján 1798-ban Miskolcon 3562 ház, 3019 kémény, 1472 pince volt, melyet 3423 miskolci család használt vagy birtokolt. Ha a városban lakó 3423 családot tekintjük 100%-nak, akkor az 1084 nemesi család Miskolc társadalmának 31,67%-át jelentette, ami közel azonos a már korábban kimutatott kémény és pince összeírások arányszámával. Ebből adódóan a contribuens miskolci családok 2339-es adata a lakosság 68,33%-át tette ki. Az összeírás összegzésében fény derül a családok felekezeti megoszlására is. Ennek alapján a század vége felé Miskolc lakosságának 21,18%-a (725 család) római katolikus, 64,68%-a (2214 család) református, 7,92%-a (271 család) evangélikus felekezetű, 1,43%-a (49 család) görög katolikus vagy ahogy a forrásban szerepel, oroszok, 2,51%-a (86 család) görögkeleti ill. görögök és 2,28%-a (78 család) izraeliták, a forrás szerint zsidók voltak. Ez a számsor lehetővé tette számunkra, hogy ne csak lélekszámban, hanem családokban gondolkodva is fel tudjuk bontani Miskolc társadalmát felekezetekre.

Központi táblázatunkban a következő idősík 1814 és 1816, amikor statisztikai kimutatás készült a városi lakosság felekezeteiről. Ehhez forrásként *Debreczeni Bárány Péter* Borsod megyében elvégzett és közzétett statisztikáját használtuk fel. Ő a Munkácsi Püspökség 1814. évi és az Egri Érsekség 1816. évi schematizmusából nyerte a felekezeti adatokat. Eredményének helyességét bizonyítva, más évekből is vegyünk ki ada-

⁷² Barsi J., 1991. 49., 131., 137., 141., 143., 147., 150.

⁷³ Bm. L. I. 52. vagy HOM HTD 74.423.150. vagy 75.53.52.

tokat a római katolikus schematizmusokból. A miskolci reformátusok lélekszáma az 1816. évihez képest, amely 13 792 fő volt, a következőképpen alakult: 1819-re 15 259 főre emelkedett, majd némi stagnálás tapasztalható, ha hihetünk a források igazságtartalmában, 1822-ben 15 137 főt állapítottak meg. A miskolci reformátusok kimutatott létszámát hajlamosak vagyunk a követett tendencia alapján elfogadni, kikökenést pusztán az jelent számunkra, hogy egy 1819. évi helyi összeírás szerint a város református lakossága jóval kevesebbnek lett feltüntetve. A városról szóló történeti szakirodalomban eddig teljesen megbízhatónak tűnt az 1819. évi református népszámlálás. Az általunk követett vizsgálati mód szerint arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1819. évi református összeírás által kimutatott 9290 fős református lakosság kevésnek mondható. Az eddigi kutatókat az tévesztette meg, hogy *Losonczy József* dispensator (az összeírást irányító megbízott) kimutatásában nemesekre és nemtelenekre, emellett nemek szerinti bontásban is megadja az összeírás eredményét. Összesítése alapján, a bejegyzés szerint: „1819 Esztendőben a Miskolczi Reformáta Szent Eklésiában lévő Lelkek summás ki húzása: Famíliák száma: Nemesek: 1087, Nemtelenek: 1254, Lelkek neme és száma: Nemesek: Férfiak 2103, Asszonyok 2061, Nemtelenek: Férfiak 2568, Asszonyok 2558. Összességgel: 9290.”⁷⁴ Úgy véljük továbbra is, hogy az 1819. évi összesítésben az összeírók nem végezték el körültekintően a rájuk bízott feladatot. Teljesen elképzelhetetlen, hogy 3–4 év alatt 4–5 ezer fővel szaporodott volna a miskolci református felekezetűek száma. A 15 ezer fő körüli református létszám nagyobb időegységben vizsgálva állja meg a helyét.

Tovább lapozva a római katolikus schematizmusokat, nemcsak a fent említett reformátusok létszáma tekinthető objektívnek, hanem mindez elmondható az evangélikusok és az izraeliták esetében is. Az 1816. évi 1175 fős evangélikus létszám 1819-re 1381 főre emelkedett, és három évvel később, 1822-ben 1392 fő kimutatásában realizálódott. A későbbi adatokat is figyelembe véve a miskolci evangélikusok létszámának megállapítása itt is helyesnek mondható. Az izraeliták esetében az 1816-ban kimutatott 285 fő, 3 évvel később 398 főben, 1822-re 362 főben került kimutatásra. Ez a létszámkimutatás sem tekinthető túlzónak a központi táblázatunkból is ismert 1825. évi adat láttán.

Egy gondolat erejéig térjünk még vissza a helyiek 1819. évi református összeírására. Az itt kimutatott 10 ezer fő alatti református létszám még abból a szempontból is alacsonynak mondható, hogy az anyakönyvek tanúságai szerint ebben az időszakban a születések száma mindig több volt, mint a halálozásoké. Vagyis a református létszám folyamatos növekedésében akadály e tekintetben sem volt. *Marjalaki Kiss Lajos* volt az, aki a református egyház 1781-től kezdődő anyakönyveit vizsgálat alá vette. Arra a következtetésre jutott, hogy 1781–1790, 1791–1800, 1801–1810, 1811–1820 között évenkénti vizsgálattal, de évtizedenként is mindig több volt a születések száma, mint a halálozásoké. A természetes szaporulat pedig a megadott 10 évenként 554, 309, 35 és 138 fő, összesen 1036 fő volt. Mindez szintén annak a bizonyítéka, hogy a reformátusoknál a természetes szaporulat nem volt annyira nagy, hogy 3–4 év leforgása alatt több ezer fővel is emelkedhetett volna.⁷⁵

Táblázatunk utolsó adata *Nagy Lajos* 1825. évi statisztikája, amit *Kovács Alajos* Miskolc esetében pontosnak és követendőnek tekint. Az itt közölt adatoknak annyi a

⁷⁴ *Marjalaki Kiss L.*, 1931. 6. vagy HOM HTD 73.911.43.

⁷⁵ *Marjalaki Kiss L.*, 1931. 7. vagy a természetes szaporulat részletes, táblázatos kimutatásait 1781-től 1929-ig éves bontásban lásd: *Marjalaki Kiss L.*, 1929. 10–11.

szépséghibája, hogy a reformátusokat és az evangélikusokat, valamint a római és görög katolikusokat együttes kimutatásban adja meg. Mindez persze nem jelent akadályt, hogy általános következtetéseket vonjunk le az egyes miskolci felekezetek 45 év alatt bekövetkezett változásairól.

Az 1780 és 1825 közötti időszak felekezeti változásait bemutató táblázatunk adataiból és az ehhez nyújtott kiegészítő adatokból összességében az alábbiak nyertek bizonyítást. Miskolc város református lakossága a 18. század végén és a 19. század első negyedében a város lélekszámának kétharmados többségét jelentette. A reformátusok tábora lélekszám tekintetében fokozatosan növekedett, de arányszámát vagy viszonyszámát vizsgálva nagyon kevés változáson ment át. Mindössze 4–5% az a növekedés, amely a 45 év alatt kimutatható. Korszakunkból kilépve és hosszabb távon vizsgálva a reformátusok Miskolc társadalmában betöltött helyét, arra lehetünk majd figyelmesek, hogy a római katolikusok száma 1890-re nemhogy eléri, hanem meg is haladja a reformátusok számát. Ennek okát *Kovács Alajos* abban látja, hogy a katolikus lakosság nagyobb szaporasága folytán jóval nagyobb kontingenst tudott szolgáltatni a városi népesség növeléséhez. Mindez véleményünk szerint a többtényezős igazságnak csak egyik eleme. A római katolikusok esetében a türelmi rendelet kihirdetése után némi visszaesés tapasztalható. Lélekszámuk nagyobb arányú növekedése a 19. század első felére tehető. A görög katolikusok lélekszáma és aránya a két előző felekezethez képest elenyészőnek mondható. Az evangélikusok létszáma a 19. század elejére megduplázódott. A görögkeleti egyház létszáma a századfordulőig növekedett. Ezek után több miskolci görög kereskedő elhagyta a várost, amely szépen megnyilvánul a görögkeleti hívők létszámának visszaesésében. 1825-re az izraelita lakosság létszáma és a társadalomban elfoglalt arányszáma meghaladta a görögkeletiekét. Mindez megmutatkozott a gazdasági életben is. Azt a szerepet, amit a görögök töltek be a 18. század folyamán, most a 19. század első felétől a zsidóság vett át.

A lakosság foglalkozás szerinti tagozódása és vagyoni helyzete

A téma fontossága bővebb kifejtést is megérdemelne, de jelen esetben a társadalom egyik tagozódási irányaként kezeljük. Az ilyen irányú vizsgálatokhoz szerencsére bőséges forrásanyag áll rendelkezésünkre, ami arra készített bennünket, hogy csak a tendenciákra és az általános érvényű folyamatokra hívjuk fel a figyelmet. A jelen dolgozatunkhoz összegyűjtött forrásanyagból ennek a társadalomtörténeti problémának részletes kifejtése egy külön tanulmányra is érdemes lenne. A továbbiakban foglalkozási áganként haladva tesszük meg a vizsgálódást, és közben az egyes foglalkozást űzők vagyoni helyzetére is kitekintünk.

Miskolcon az *őstermelésből* a lakosság közepes jövedelmet húzott. Ennek oka abban keresendő, hogy a középkorban kialakult szűk határa évszázadokon keresztül a lakosság lélekszámának emelkedése, többszörösére történő felduzzadása ellenére változatlan maradt. A szántóföldek többségén búzát termeltek, ennek ellenére mindig behozatalra szorult a város. Kisebb körre szorult a rozs, árpa, zab, köles és kender termelése. 1702-ben pl. a KÖTEL KÖNYV-ben 45 db kenderföld szerepel. 1709-ben *Leveles Erzsébet* számításai szerint 519 adózónak 1660 köből búzáját és 67 köből árpáját, 1712-ben a pestis után 422 személynek 314 köből búzáját, 77 köből árpáját és 11 1/2 köből zabját írták össze. 1744-ben pl. 158 árok kendert számláltak. A Sajó partján pedig

7 1/2 árok kukoricaföld, a belterületen 2 sáfrányos és több gyümölcsös kert volt. A gyümölcsösök különben a szőlő alján helyezkedtek el.⁷⁶

A termőföldet nemesi illetve szabad és úrbéres illetve dézsmás szerint csoportosították. Az uradalom 1773-ban kiadott térképe 1314 db urbáriális földet tüntetett fel. 1817-ben, a kataszteri felmérés alkalmával 1686 kat. hold quantualis, 577 cenzualis és 157 hold uradalmi szántó volt. A 18. század második felére már egyértelművé vált, hogy az őstermelés haszna a vagyonos nemesség földjeiből került ki. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a lakosság iparos rétegei fokozatosan felhagytak az őstermeléssel.

A szántóvető foglalkozást úzók között kiemelt helyen szerepelnek az *irtványföldek birtokosai*, hisz az általános gyakorlatnak megfelelően több éves adómentességet élvezhettek felfogott földjeiken. 1702-ben 45 ilyen irtványról tudunk. A megváltás idején Miskolc területén a „Conscriptio Extirpaturarum”-ok tanúságai szerint jelentős volt az irtványföldek kiterjedése. 1744-ben pl. 302 db, összesen 705 köblös irtványt és 462 árok irtványréteget írtak össze. 1754-ben a városi tanács a város rétjein tett irtásért 102 forintot fizetett a mecenzéfieknek. Az úrbérrendezés idején (1770. július 30-án) készült irtás összeírás szerint 8 birtokos rendelkezett irtványfölddel. Ebből 6 fő szántóval, 41 PM kiterjedésben (1–5 PM, 3–6 PM, 1–8 PM és Halász György 10 PM). Két birtokosnak 18 embervágó rétnek való irtása volt. Árvai Mihály 16 és Szabó Mihály 2 embervágó rét használója lett.

Az *állattenyésztés* a békésebb évek beköszöntével fejlődésnek indult. Élénk állatkereskedelmét annak köszönhette, hogy a királyi kamara 1690-ben Miskolcot jelölte ki a tiszáninneni baromvásár színhelyéül. Az 1695. évi adólajstrom szerint 314 armalista és libertinusnak 335 ökre, 189 tehene, 52 tinója, 35 lova, 115 juha és 368 sertése volt.⁷⁷ Két évvel később 537 adózónak 408 ökre, 386 tehene, 170 tinója, 76 lova, 133 juha és kecskéje, 789 sertése volt. A miskolci határ szűkösségéből adódóan az állattulajdonosok a szomszédos települések legelőin voltak kénytelenek kisebb-nagyobb legelőhelyet bérelni. 1709-ben 480, 1712-ben pedig 422 azoknak a száma, akik állatokat tartottak. 1765-ben 544 úrbéresnek 72 lova, 46 ökre és 40 tehene volt. Ez utóbbi számsor arra enged bennünket következtetni, hogy a század második felében állattenyésztéssel nagyobb mértékben a nemesség foglalkozott.

A lakosság kitűnt a *méhtenyésztés* terén is, hisz már 1695-ben 314 adózó javai között 368 méhrajt írtak össze. Két évvel később 537 polgár 528 méhrajjal bírt. A méz és a viasz szép jövedelmet biztosított akkor is az ezzel foglalkozók számára. A mézet különösen a török fogadta szívesen ajándékba. A megváltás idején fokozatosan csökkent a méhrajok száma, hisz 1709-ben 393, míg 1712-ben már 267 méhrajt mutattak ki az összeírók.

A *gyümölcsstermelésből* ugyancsak szép jövedelmet húztak. A dinnye, alma, körte, szilva termelése dívott a szőlők alatti gyümölcsösökben. Az 1702. évi ingatlan-összeírásunk 16 kertet és 10 gyümölcsös kertet sorol fel Miskolc területén.

Az őstermeléssel összefüggésben fejlődött a *város malomipara*. Köztudott, hisz jómagunk is már többször említést tettünk róla, hogy a város belterületén 5, majd a század közepétől eggyel több malom állott a Szinván. Az általunk vizsgált kémény és pin-

⁷⁶ *Leveles E.*, 1929. 82–83. és 117.

⁷⁷ E forrásból kiindulva eltérő eredményekre jutottak: *Leveles E.*, 1929. 52. és *Veres L.*, 1991. 133.

ce összeírásokban (1764, 1781, 1783, 1790) összesen 19 alkalommal kerülnek lajstromra a város vízimalmai.⁷⁸

A lakosság egyik fő jövedelmi forrása az *ipari tevékenység* volt. A zálogbirtokosok korában az iparosok, akik tulajdonképpen a város szabad polgárai, városi tisztségeket is betölthettek és vezető szerepet játszottak a város és az egyház előljáróinak választásánál. A város lakosságának általában harmadrésze foglalkozott iparral. 1695-ben pl. a 314 armalista és libertinus között 93 volt iparos. 1698-ban pedig a contribuensek 31,83%-a űzött valamilyen ipart. Miskolc társadalmára is jellemző, hogy a nemesek nagy számban vesznek részt az iparúzésben.

A céhszervezetek Miskolcon a 16. század 50-es és 60-as éveitől alakultak ki, de még a 18. század folyamán is új céhek szerveződtek. Legrégebbi céheket a mészárosok, a vargák, a szabók, a szűcsök, a csizmadiák és a lakatosok mondhatták magukénak. A 18. század első felében a céhek a gombkötők, a szűrcsapók és gubások, a bodnárok vagy kádárok, a pékek mestereivel bővültek. A 18. század második felében a miskolci és Mindszenti fazekasok, a kőművesek, építőmesterek és kőfaragók együttesen a cipészek, az asztalosok, a kovácsok és kerégyártók, a bádogosok, rézöntők és esztergályosok, a kalaposok, a viaszöntők, a festők és a hentesek nyertek céhlevelet. A 19. század elején hígulni látszott a szakma, hisz nagy számban léptek fel a kontárok és landmaisterek, akik ellen a miskolci iparosok is szívós küzdelmet folytattak.

A céhrendszerek keretei között élő és nap mint nap dolgozó mesterek, legények és inasok fontos és meghatározó színfoltjaivá váltak Miskolc 18. századi társadalmának.

*Miskolc céhbeli iparosai*⁷⁹

Iparág	1696	1698	1730	1734	1770
Mészáros	18	19	15	13	18
Varga	13	10	15	13	3
Csizmadia	27	29	41	46	57
Szűcs	10	8	9	7	14
Borbély	4	4	-	-	3
Gombkötő	3	4	9	7	-
Lakatos	11	9	4	5	-
Kovács	5	9	4	6	-
Rézműves	2	-	-	-	-
Takács	5	5	9	11	10
Bodnár	14	9	6	15	12
Kerégyártó	-	3	2	3	3
Szabó	13	11	2	3	21
Egyéb	-	2	13	17	106
Összesen:	125	122	147	161	247

Ipparral nemes, szabad és jobbágy egyaránt foglalkozott. 1709-ben pl. 280 nemesből 53, 200 szabad és jobbágy adózóból 42 iparos. 1711-ben 243 nemesből 42, 115 szabad és jobbágyból 31 foglalkozott iparral. Egy évvel később 214 nemesből 50, 118 sza-

⁷⁸ A téma bővebb kifejtését lásd: *Veres L.*, 1975. 14–19. valamint *Komáromy J.*, 1955. 35–37. Szép számmal maradtak ránk a diósgyőri uradalom inventariumaiban az egyes malmok eszközeinek számbavételét kimutató listák. Így pl. MOL E. 696. és Összeírások Diósgyőr–Tokaj 17–19. század 7. leltárak és becslések, uradalmi javak 1736–1839. 14. csomó, vagy ennek egyik kijegyzése: HOM HTD 76.1392.1.

⁷⁹ HOM HTD 74.423.154.

badból 36 iparos. 1735-ben 142 iparost sorolnak fel az összeírások. A század második felében, ahogy táblázatunk is bemutatja, az iparosok száma felszaporodik.⁸⁰

Az iparosok között a csizmadiák voltak a legnagyobb számban. 1772-ben már 99-re rúgott a céhbeli csizmadiák száma,⁸¹ holott ugyanakkor Miskolcon csupán 22 szabó és 21 varga folytatta mesterségét ezekben a csizmadiánál 200 évvel idősebb céhekben.⁸² A csizmadiák nagy számából adódóan a városban nekik volt a legtekintélyesebb árulószíniük is.⁸³ A 19. század elején soraik közé is sok kontár keveredett. A város és a megye, hogy megvédje céhbeli mestereit és ugyanakkor a tőlük vásárló polgárokat is, ezért gyakran folyamodott ahhoz, hogy céhlimitációkat bocsásson ki. Ennek egyik ránk maradt szép példája az 1813. évi „Közönséges Árhatározás” című céhlimitáció.⁸⁴ A mesterelemek számának fokozatos növekedése ellenére még az 1820-as években is kevés az olyan miskolci céh, amely egyszerre több legényt foglalkoztatva tömegárut bocsátott volna ki. *Bácskai Vera* kimutatásában ez a mesterek 1,4%-át jelentette.⁸⁵

A lakosság másik fő jövedelmi forrása a *bortermelés* s ezzel összefüggésben a *szőlőművelés*. A város helyi összeírásának többsége kémény és pince összeírás volt, amiből az következik, hogy szinte kivétel nélkül, a magára valamit is adó miskolci polgár rendelkezett egy-két szőlődarabbal és pincével. Tudjuk, hogy ez a 18. század elején még a polgárok átlagvagyonának részét képezte, de a század második felében a nemesesség és a görögség kezére került. Bővebb magyarázat helyett álljon itt 3 táblázat, amely a város szőlősgazdáinak és pincetulajdonosainak aránymegosztására illetve eltolódására kíván hangsúlyokat fektetni.

Előljáróban annyit tudnunk kell, hogy 1702-ben 16 szőlőhegye, 1744-ben 25 szőlőhegye és 1817-ben pedig 45 szőlőhegye volt a miskolci és az ott helyet kapott extraneus gazdáknak. Ennek alapján pl. 1702-ben 716 gazdának 6431 emberkapáló szőlője volt, 1744-ben 760 gazdának 8435 árok szőlője és 1023 árok parlagja volt, míg 1817-ben 1100 gazdának 1174 kat. hold szőlője volt. Pincetulajdonosok esetében a 3 kiválasztott fenti évben 558, 897 és 1779 pince került összeírásra. Hogy melyek a legértékesebb szőlőterületek és pincesorok, arra most nem térnénk ki, hanem inkább társadalmi vonatkozásai tekintetében lássuk a táblázatos kimutatásokat.⁸⁶

80 *Leveles E.*, 1929. 78., HOM HTD 77.272.152. vagy 74.164.1., amelyből megismerhetjük az 1757–58-ban összeírt miskolci mesterembereket.

81 TIREL A., XIV., 4862., 73. vagy az 1772. évi csizmadia névsor fotómásolata HOM HTD 77.272.558.

82 HOM HTD 74.423.57. *Marjalaki Kiss Lajos*: Ki volt az első csizmadia Miskolcon? (Kézirat)

83 *Dobrossy I.*, 1976. 113–150.

84 HOM HTD 73.835.1.

85 *Bácskai V.*— *Nagy L.*, 1984. 160.

86 *Rémiás T.*, 1993. 219., 231. és 232.

*A miskolci szőlősgazdák a diósgyőri koronauradalomhoz tartozó
szőlőkben (1755)*

Promontórium	A miskolci birtokok száma	A szőlőhegyi rész kiterje- dése (kapás)	A parcellák nagysága (kapásban)					
			1-5	6-10	11-15	16-20	20 fölötti	
1. Ágozat	9	61	5	3				1
2. Kis Ágozat	17	98	9	7	1			
3. Nagy Ágozat	17	147	1	11	4	1		
4. Avas tető	5	31	2	3				
5. Bábonyi Bértz	24	173	8	12	4			
6. Bedeg Völgy	34	204	18	14	2			
7. Csaba	51	320	25	24	2			
8. Csattos	11	47	9	2				
9. Csermőke	14	92	4	9	1			
10. Fülhe	4	26	1	3				
11. Győri oldal	16	138	6	5	4	1		
12. Isten hegye	23	150	8	14	1			
13. kakas	26	134	16	10				
14. Kánás	27	182	13	12	1	1		
15. Kerek hegy	12	89	3	8		1		
16. Közép szer	12	97	2	12				
17. Kőbánya	7	66	2	3	1			1
18. Lyukó	2	22		2				
19. Öröm hegy	7	46	5	1		1		
20. Pápa	14	101	3	9	2			
21. Risin	23	182	6	13	2	2		
22. Szabadha	6	28	4	2				
23. Szent György	8	78	1	4	2			1
24. Szép hegy	5	26	3	2				
25. Varga oldal	5	17	4	1				
Összesen:	380	2555	158	185	27	7		3

Pincéhelyes miskolci lakosság 1764-ben

Utca	Nemes és nemtelen miskolci lakos	Ebből nemes	Pince- tulajdonos		összesen
			nemes	nemtelen	
Felső Ujj Város	21	-	-	7	7
Nagy Hunyad	132	44	35	70	105
Kis Hunyad	77	31	20	26	46
Kis Arnót	22	-	-	9	9
Újj Sor	39	2	2	28	30
Fábián Uccza	23	11	8	9	17
Derék Uccza	192	77	61	57	118
Tetem Vár	26	1	1	15	16
Ujj Város	26	14	12	9	21
Kádas Uccza	57	34	29	11	40
Czikó Uccza	48	18	12	11	23
Ujj Város Petze mentiben	223	68	53	86	139
Piacz Uccza	251	104	73	74	147
Szirma Uccza	128	52	33	29	62
Kenő Uccza	20	10	7	7	14
Kandia Uccza	28	10	6	7	13
Malom Szög Uccza	25	10	5	9	14
Papszer Uccza	171	64	51	75	126
Gyöngy virág Uccza	181	58	44	74	118
Víz Köz és Varga Szög	96	44	38	29	67
Összesen:	1786	652	490	642	1132

Pincehelyes miskolci lakosság 1781-ben

Utca	Nemes és nemtelen miskolci lakos	Ebből nemes	Pince- tulajdonos		összesen
			nemes	nemtelen	
Tizen Három Város	102	14	10	22	32
Nagy Hunyad	78	27	20	25	45
Derék Uccza	79	53	37	12	49
Kis Hunyad	122	43	32	37	69
Kis Armót	30	1	1	13	14
Szepessi új sor	111	20	11	52	63
Bagaméri új sor	35	11	8	10	18
Fábián Uccza	152	36	19	45	64
Tetem Vár	24	3	3	10	13
Szeless	49	10	4	12	16
Kádas Uccza	59	42	32	9	41
Czikó Úttza	32	16	9	10	19
Uj Város Észak felől	69	33	24	17	41
Uj város Közép Úttza	30	15	10	8	18
Uj Város P.	81	34	21	30	51
Uj Város Nap Keletről	122	27	18	43	61
Piatz Úttza	313	126	96	84	180
Szirma Uccza	187	67	34	38	72
Csabai Kapu	15	5	2	2	4
Kandia	31	10	6	8	14
Malom szög	67 (?)	2 (?)	(?)	(?)	42
Torony Allya	81	36	29	32	61
Papp Szer	147	61	44	66	110
Patkány Sor	24	7	2	9	11
Pips Domb Allya	26	1	-	7	7
Kender föld Utsza	33	-	-	13	13
Medgyes Allya Kertek alatt	162	60	51	75	126
Víz Köz	109	66	49	27	76
Összesen:	2370	826	572 (?)	758 (?)	1330

A fentiekben említett céhes iparúzők és az őstermeléshez kapcsolódó szőlőbirtokosok és pincetulajdonosok a város szélesebb rétegeinek foglalkozását jelentették. Súlyában e két foglalkozástípushoz hasonlítható, de e mesterséget űzők száma lényegesen szűkebb. A város harmadik legfontosabb jövedelmi forrását a *kereskedelem* biztosította. A borkereskedelemnek a 18. század elejétől a nagy számban meglepedett balkáni ortodox vallású kereskedőcsaládok, az ún. „görögök” adtak lendületet. Jelentőssé a 18. század második felében vált, amikor a görögök mellett a zsidóság is helyet kért magának a város kereskedelmi életében. Miskolc kereskedelmi tevékenysége fokozatosan fejlődött, olyannyira, hogy a 19. század első felére a tiszáninneri Magyarország fő kereskedővárosának kiáltották ki. A tőkeerős kereskedőréteg jelentőségét és súlyát igazolja az is, hogy a diósgyőri koronauradalom pl. 1839-ben 54 kereskedővel pereskedett.

A kereskedelmi szükségletet a város lakói számára a boltok és a vásárok elégítették ki. A város országos, havi és heti vásárai mellett a 18. század az, amikor egymás után alakulnak kisebb-nagyobb boltocskák a városban. 1732-ben 8 ilyen van, de 1741–42-ben 11 görög és 4 zsidó bolt állt a város lakóinak rendelkezésére.

A város 18. századi történetében egyértelművé vált, hogy a kereskedelem igazi haszonélvezői a görög kereskedők voltak. Kereskedelmi tevékenységükről és vagyoni

helyzetükről több tanulmány is készült már, amelyeknek bővebb ismertetése nem áll módunkban.⁸⁷ A görög kereskedők ügyletei hozták városunkba a lengyel, a szepességi, a bécsi, a pozsonyi és a pesti kereskedelmi és üzleti élet képviselőit. Rajtuk keresztül vált a kiskocsmás Miskolc kávéházas mezővárossá, vagyis segítségükkel éppen ebben a században lépett ki Miskolc a kisvárosi medréből.⁸⁸

Az 1828. évi országos összeírásban a 332 iparos (opifices) mellett 25 kereskedő (mercatores) és 6 kalmár (quaestores) szerepelt. Az itteni kereskedők 90%-ban szakosodott kereskedők voltak. Legtöbben textilkereskedők (10), de tudunk vas- (4), termény- (7), bőr- (6) és vegyeskereskedőkről (3).⁸⁹

Az egyes foglalkozási csoportok vagyoni helyzetét szemlélve megállapítható, hogy a legvagyonosabb társadalmi rétegei Miskolc városának a birtokos nemesség, akik bírják az egész pertinentiaju fundusok javát, s ők az irtványok tulajdonosai és a szőlő- és pinceingatlanok felhalmozói, továbbá görög és zsidó kereskedők. Már 1702-ben is érzékelhető a Miskolcon élő nemesek vagyoni koncentrációja. Mindez a felhalmozó folyamat a század közepe felé és végére egyre erőteljesebb, bár szembekerülnek a tőkeképes kereskedő réteggel. vagyoni helyzetük illetően alakulására lássuk táblázatba foglalva néhány birtokos miskolci nemesi család vagyoni helyzetét 1702-ből és 1732-ből.⁹⁰

Nemesek jövedelmi forrásai 1702-ben

	malom	fundus	szántó- föld (db)	rét (db)	parlag	kert	szőlő (kapás)	pince
Dóry A.	1	8 1/2	56	36	1	1	78	6
Bük L.	1	6	-	-	-	-	44	3
Aszalay A.	-	5 1/2	90	28	-	-	8	1
Boldizsár Zs.	-	4 1/2	11	13	-	-	135	4
Szepessy P.-né	-	4	26	8	-	1	49	3
ifj. Szepessy P.	-	2	28	12	1	-	131	2
Váczy A. főbíró	-	4	20	12	-	-	13	2
Város	2	11 1/2	28	18	4	-	100	1

Néhány nemesi család vagyoni helyzete 1732-ben

	fundus	pince	szőlő	szántóföld (kőbös)	malom	bolt
Dóry A.	13 1/2	12	174	25 1/4	1	8
Boldizsár Zs.	5 1/4	2	44	-	1	-
Bük A.	3	3	61	-	1	-
Szepessy Gy.	1 1/2	1	18	-	1	-

87 Komáromy J., 1968. 363—390., U. ő., 1969. 285—339., Sasvári L., 1977. 22—28., Hőgye I., 1977. 1—15., Dobrossy I.—Veres L., 1976. 29—41., Dobrossy I., 1975. 21—32., U. ő., 1977. 15—22., U. ő., 1988. 341—351.

88 HOM HTD 77.272.40. Komáromy József: A régi és új Miskolc, 5. (Kézirat)

89 Bácskai V.—Nagy L., 1984. 342.

90 Rémiás T., 1991. 242—243.

A 18. század második feléről százalékosan is sikerült kimutatni, hogy a nemesség milyen arányban részesedik a szőlő- és pincetulajdonokban. 1764-ben a nemesség 75,15%-a pincetulajdonos, 1767-ben 544 nemesből 364 pincetulajdonos, ami a nemesség 66,91%-át jelenti. 1781-ben a nemesi cellarium tulajdonosi réteg 69,25%-ra rúgott. Hasonló a helyzet a miskolci promontoriumokon bírt szőlők nemesi részarányaival is.

A városi polgárok vagyonában ellenkező tendencia mutatható ki. A század második felére erős a differenciálódás, az elszegényedés felé mutató tendenciák jelentkeznek részükről. Hogy milyen egy iparos,⁹¹ egy görög kereskedő⁹² vagy a város⁹³ esetleg a koronaadalom miskolci vagyoni helyzete,⁹⁴ ennek bemutatására sajnos most lehetőség nem nyílik. A városlakók vagyoni kontrasztjának érzékeltetésére engedjék meg, hogy bemutassuk *Dursza Miklós* kereskedőnek a Magyar Kurirban 1818-ban megjelent házaladási hirdetését akkor, amikor a miskolci polgárok egy jelentős hányada jószágainak eladására kényszerül vagy hitelfelvételre.

„Miskolczon a piatz uttzán, leg jobb helyen, és a leg ujjabb ízlés s szerént már tsak nem egészen felépült s kő-sindellel fedett egy uj ház eladandó. Mellynek egészséges, és szép kinézésén kívül tágas udvarras kertje is van, a melly alatt a Szinva vize folyik, az épület fel ház, öszvességgel az alsó és felső tractuson vagyon 6 egészen elkészült szoba, egy konyha, és egy kamra, az épületnek a piatzra néző része alatt egy hármás pintze, fa, és kotsi szín, hat még el nem készült szoba, két konyha és egy pintze, az urvar kert el együtt 66 öl hosszúságu, és 6 3/4 öl szélességű. Mind ezeken felől van ezen épületben még egy a piatzra nyíló mind külsőképpen bátoráságon mind belsőképpen minden megkivántatókkal csinosan elkészült bolt, és ennek végébe egy magazin. A ki ezen házat megvenni szándékozik, jelentse magát, Miskoltsi Kereskedő Dursza Miklós Urnál.”⁹⁵

Az elszegényedési folyamat sok esetben hitelfelvételre kényszerítette még a becsületesen adózó városi polgárokat is. Megyei levéltárunk szép számmal rendelkezik azon vagyonleltárakkal, vagyonbecslésekkel és végrehajtásokkal, amelyekből hű képet kapunk a miskolci polgárok, kereskedők, iparosok vagyoni helyzetéről, de elsősorban azért, mert a hitelezőknek tartozásukat nem tudták kiegyenlíteni. A hitelezők között szerepelnek a görögök, a zsidók és a gazdagabb nemesek. Kisebb hitelügyletek bonyolítása a polgárok között is lezajlott. A hitelfelvelek indítékainál szerepelne: állatvásárlás, ruhavásárlás, föld és más ingatlanok vásárlása, de a megélhetési gondok enyhítésére felvett hitelek sem kevesek. Az árverést a város főbírájának komissioja látta el. Így váltak ismertté a miskolci polgárok textíliái, bútorzata, háztartási eszközei. Legnagyobb nemesi hitelezők között vannak a gróf Szirmayak és a Bük család, a görögök részéről Keller

91 HOM HTD 76.869.39. Traup Konrád miskolci szabó javainak felbecsülése 1787-ből, vagy Pepik Márton szücsmester vagyonleltára: HOMHTD 67.317.1. esetleg Kassay István borbély vagyonleltára: HOM HTD 67.318.1. az utóbbi kettőt lásd: *Bodó S.*, 1969. 265–283.

92 HOM HTD 76.869.19. *Bodgál Ferenc*: Fényűző görögök (Kézirat), HOM HTD 76.869.18. *Bodgál Ferenc*: Gazdag görögök (Kézirat), HOM HTD 79.742.1. *Stehlik Ágnes*: A miskolci görög kereskedők vagyoni helyzete és kereskedelmi tevékenysége a XVIII. század végén (Szakdolgozat), Bm. L. Diósgyőri koronaadalom iratai, XI. 601. N^o74. (1. dob.) A miskolci görög kereskedőknek a diósgyőri koronaadalommal kötött szerződése, mely szerint nekik megengedi, hogy évi 2200 rénes forintért az uradalom boltjaiban szabadon árulhassanak. (Diósgyőr, 1784. február 1.) valamint Bm. L. Diósgyőri koronaadalom iratai között 1767 és 1821 között található bérleti szerződések (kb. 65), melyek 90%-át a görögök kötötték.

93 HOM HTD 74.66. 1–7. A város 1745. évi inventariumának másolata, eredetije: Bm. L. Sp. XXV. Fs. 1. (1745)

94 HOM HTD 88.269.1.1. és 88.270.1. A diósgyőri koronaadalom 1775. és 1783. évi vagyonleltárának a MOL-ból történt kimásolása és *Dobrossy I.—Iglói Gy.*, 1982. 137–163., U. 6., 1986., 77–97.

95 HOM HTD 76.869.50. Magyar Kurir 1818. XI. aug. 11. 94.

Ádám, Pilta Konstantin, Tóth Naum, Flóra Tamás, Kozma Miklós, Szentik Teodor, a zsidók részéről Falk Sidó, Mark Miller Ferenc és mások.

Bár kis számban vannak jelen a város társadalmi életében, de új és értékes helyet foglalnak el már a 17. század végétől is a szellemi foglalkozást űző egyháziak, iskola-mesterek, az írástudók (a deákok), a zálogbirtokosok várnagyai és tisztjei, de ide számítjuk a város 18. századának „túdos embereit” vagy művészeit és lírikusait. Az 1828. évi országos összeírásba felvett 1665 családfő közül 19-et mutattak ki, akik az összeírás szerint Miskolc város értelmiségét alkották. 362 a kézművesmester, 34 a kereskedő, 5 a vendéglátásból megélő és 16 a városi vagy uradalmi alkalmazott, a lakosság 73,81%-át (1229 családfő) ismeretlen foglalkozásának tünteti fel az 1828. évi conscriptio.⁹⁶

Nemzetiségi összetétel

Miskolc városába idegen egyének évszázadokon át szivárogtak be a törzslakosság tömegei közé, de az ilyen beköltözőket vagy beköltöztetetteket már az első vagy második nemzedékben felszívta a régi népesség. Nagyobb arányú idegen nyelvű csoport, amely a társadalom jövőbeni életére is kihatással volt a török világ után, a 18. század elejétől érkezett városunkba és megyénkbe. 1700-ban a kincstár Felsőgyőrbe telepített erdőmunkásokat az északi megyékből, majd a vaskohászat ellátására szlovák nyelvű erdőirtó segédmunkásokat toborzott Hámorba, a tapolcai apátság pedig görög katolikus kárpátaljai jobbágyokat hozott Görömbölyre.⁹⁷

Borovszky Samu azt vallja, hogy Borsod vármegye magyar lakossága a 18. század elején még mindig többségben volt, de erősen keveredett németekkel, szlovákokkal és ruszinokkal. A megye több települését már szlovákok lakták s alig volt helység, ahol a lakosok közé szlovák családok ne vegyültek volna. Többségben *szlovák* lakta falvak voltak már ekkor: Kelecsény, Szirmabesenyő, Csaba, Arnót, Viszló. Fele részben laktak szlovákok: Ládházán, Hejőkeresztúron, Aranyoson, Geszten, Sályon, Novajon, Irotán, Abodon, Rakacán és Görömbölyön, de az utóbbiak esetében ruszinokkal vegyülve. A lakosság harmadrészét tették ki a szlovákok: Tardon, Rudabányán és S. Szögeden. *Németek* aránylag nemigen voltak sokan. Diósgyőrött laktak nagyobb csoportban, de Csabán, Tardon és Rudabányán csak mintegy harmadát alkották a lakosságnak. *Ruszinokat* találunk más etnikumokkal keverve: Felsőzsolcán, Görömbölyön, S. Szögeden és Pál-falván. Szórványaiban már a 17. század végén, de nagyobb arányokban ekkor kezdenek Miskolcon megjelenni a *görögök*, akik kompániát is alakítanak maguknak és kizárólag kereskedelemmel foglalkoznak. Megyészerte megjelenik a *zsidóság* is, akik csakhamar úgy tűnnek elő, mint a korcsmák, a ser- és pálinkafőzdék bérlői. A *cigányság* a század elején a város árkaín kívül üt fel tanyákat, de fokozatosan ez az idegenajkú lakosság is lakott helyekre szivárog be. A vármegye az idegen népelemek közül mint az országban általános szokás volt, a zsidóságra türelmi taxát rótt ki. Miskolc városa az ekkor még kis számú zsidóságra 1740-ben 12 rénes forintot, vagyis 14 magyar forint 40 denárius évi taxát vetett ki.⁹⁸ Miskolc városa a század folyamán végig az idegeneket nehezen fogadta be, amit az extraneusokhoz sorolással, megkülönböztetett adó kiszabásával mindig is érzékeltetett.

⁹⁶ *Bácskai V.*, 1988. 211.

⁹⁷ *Marjalaki Kiss L.*, 1959. 28.

⁹⁸ Bm. L. Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépelte kézirat 50–51.

Miskolc tehetősebb lakóinak évszázadokon át a magyarok számítottak, de a 18. század első felétől a nemzetiségi nagyszámú beszivárgása változtatott a helyzeten. A város „színmagyar” lakosságának hű bizonyítékai a 16–17. századi adólajstromok. Itt helynevekből képzett vagy iparos foglalkozást jelölő magyar családnevek fordulnak elő. A város magyar lakosságához azonban „jöttek cseh, horvát, orosz, vandál eredetű szlávok, ... azután osztrák, stájer, bajor, sváb, frank, szász származású germánok, örmények, akik rácokkal, görögökkel és törökökkel keveredtek; zsidók és cigányok”⁹⁹ – ahogy ezt *Benkő Sámuel* – szeretett szülővárosa, Miskolc első történetírója – a kor szemtanúja látta és feljegyezte. Városunk nemzetiségi képének fokozatos átalakulását hűen tükrözi, hogy az 1770. évi úrbéri összeírásban a több mint ezer városunkban élő családfő között már közel 100 a német és szláv családnév. Az evangélikusok között pedig 1782-ben 61 német és 128 szlovák család él. Az 1817. évi telekkönyvben az előzőekhez képest összehasonlíthatatlanul nagyobb arányban szerepelnek a magyartól idegen hangzású családnevek.

A 18. század végéig bekövetkezett nemzetiségi viszonyok érzékeltetését mindenekeelőtt három szemtanú által vagy közreműködésével létrejött forrás megszólaltatásával kezdjük. A 19. század elején ismeretlen szerző(k) tollából keletkezett Miskolc idegen nevű kultúrtényezőinek humoros, rímbe szedett felsorolása.¹⁰⁰

Miskoltz Városát pallérozó originális magyarok nevei

Szlepka, Kura, Kuriatko, Vranna, Krajlik, Ádámusz
 Prepelitza, Okrányiel, Bugybolódzki, Zajden, Husz
 Vrabetz, Hrentsik, Bibza, Fajtsik, Hilo, Kajzer, Kukora
 Stolmán, Kortsek, Zahr, Krivantsek, Mázer, Miletz, Szikora.
 Hilmer, Tőrék, Kázár, Lázár, Zamtsek, Klotzko, Pehári.
 Hendel, Hluska, Prácho, Pergyik, Móz, Zabertzki, Vozári.
 Hlrongetz, konyetz, Hornyák, Hlatki, Zubelán, Libertinyi.
 Timko, Briatko, Zajatz, Hlaváts, Helebrant, Velentinyi.
 Kutsesz, Blaho, Kosut, Kohut, Grechman, Pingúr, Dusotzki.
 Jezsik, Leszih, Lesko, Mesko, Prichrátzki, Hanusótzki.
 Lipták, Plenka, Tyurek, Styetka, Talabai, Klebovits.
 Gazdik, Pepik, Kráudi, Gaudi, Rusinszki, Andrikovits.
 Mojzsés, Zvarik, Klinga, Szlenka, Kontsek, Drogus, Suhajda,
 Katzúr, Fehtigh, Máron, Ferjántz, Kmegy, Gubatska, Csavajda.
 Farnyik, Novák, Melióris, Elizeus, Germuska,
 Mihra, Prisha, Namesányi, Markusotzki, Rabuska.
 Urvih, Meta, Csajka, Repa, Gibilinyi, Mamitza.
 Druba, Plahi, Andrész, Kherman, Nyetreba, Hoferitza.
 Garan, Bohus, Pántik, Plahi, Pohrivátzki, Kenf, Verlik.
 Zernyik, Mesa, Institóris, kosina, Durnyák, Perlik.
 Rumán, Kulih, Malatinszki, Dervits, Roháts, Janovits.
 Vrábel, Czitza, Sharka, Mega, Mirátz, Góts, Tamuskovits.
 Sharkótz, Sterbán, Ritzu, Zemán, Katzvinszki, Bubilinyi
 Vrityik, Krispán, Filahofszki, Kalitz, Kirner, Gyúrinnyi.

⁹⁹ *Benkő S.*, 1782. 13.

¹⁰⁰ HOM HTD 53.4523.1.

Entzintroer, Pertli, Septsik, papsik, Timsmid, Golovits.
Zicentstáin, Himpel, Szolák, Hudák, Benyóts, Benyovits.

Distrofák

Dobi Petzko, Hudák, Setztina, Kabzsanyi
pohornyik, Matitska, Kominyár, Urbányi.
Mihalek, Kmetónyi, Galáneek, Zsurányi.
Gasperik, Czibula, Lapsánszki, Ohányi
kapusztá, Pilárek, Vendrinszki, Debitzki
Skultéti, Matsuhó, Drevenyák, Varitzki
Stajnhúbel, Zahóra, Kevitzki, Sidnyótzki
Répánszki, Mestitzki, Zvarinszki, Hrabótzki.

Ezek voltak, s vagynak akik Miskoltzon palléroztak,
De csak úgy hogy Templomjokban Szűrt, s Gubát bé nem hoztak.
Ekként, minden Sidó s Görög fő Pallérozó lenne
Ha a Ruha nem pedig Nyelv arra valamit tenne.
Így okoskodik a Buta, mivel jobban nem érti,
Miből áll a pallérzottság még is barátit sérti.
Nye butze tag harde proszim váz Szlovákok
Tag, metzi váz naiszt naj viátz Hlupákok.

A kézirat hátoldalán magyarázkodik a névtelen szerző, miszerint a „Miskoltzi Lutheránusok lajstromát és a görögökét” időtöltés végett közli öccse urával. Ennek ellenére számunkra nagyon tanulságos, hogy a város adólajstromából 194 szinte kiejthetetlen nevű egyént lehetett kigyűjteni. Mindez fölöttébb jó beköszöntő ahhoz, hogy mennyire fontos foglalkozni a város nemzetiségi dolgával.

Az ugyancsak miskolci születésű *Debreczeni Bárány Péter* Borsod vármegyei statisztikai kimutatása végén felhívja az olvasó figyelmét a *vármegyében felduzzadt zsidó lakosság létszámára*, és ugyanakkor magyarázatot is próbál adni erre a jelenségre. Számításai szerint a 166 321 lélekből álló Borsod vármegyében 1816-ban 5232 zsidó lélek találtatik. „Kitetszik ebből az, hogy 30 esztendőök alatt a lelkek száma 29 637 és így esztendőnkint tsak nem ezer lélekkel szaporodott; a Zsidók pedig az olta 3028 lélekkel szaporodtak.” A jelenség magyarázatát 5 pontban véli kifejteni.

„Mi oka lehet annak, hogy a Zsidók-száma nem tsak ezen, hanem a Lengyel országhoz közelebb fekvő Vármegyékben illy szembetűnő képpen szaporodik? Talán nem tsalatkozunk, ha annak okait ezekben határozzuk:

- a) Lengyel Ország tömve lévén ezen speculans nemzettel, ezen termékeny Magyar Országba siet, melly a kereskedésre magát el nem szánja;
- b) Bejövén a Zsidó vagy titkos utakon, vagy a Földes Úrnak, s Jurisdictionnak inkább elnézésével, mint engedelmevel, maga kevéssel megelégedvén, annyi hasznot ígér, s meg is ad Földes Urának, a mennyit jószágából még soha se vett be. Így boldogulván mind maga, mind mellette az ő Földes Ura, a bizonyos haszonnal többeket édesget maga után.
- c) Ezen bevándorlást segíti a Kormány is az által, hogy virágzóbb állapotba akarván a kereskedést Országunkban hozni, ezen nemzettséget, mint egyedül a kereskedésre fekvő kelő népet, a személyes köz terhektül feloldja, s azoknak pénzül való mértékletes megváltására szoríttja.

d) Kül Országban terhesebb adót fizetvén a Zsidó, mint Honnyunkban, a kevesebbel bírók, hogy boldogúlljanak, ide iparkodnak.

e) A Zsidó, itt letelepdtével, Árendás nevet ruhásván magára, az előtte iszonyatos testi fenýítéket maga után vonszó törvénynek súllja alá, mint Honorator nem esik.”

Mindezek után statisztikusunk nem marad adós a vármegye másik fontos idegen népcsoportjának, a *görögöknek* bemutatásával sem. Őket sommázva így láttatja: „A Nem egyesült Görögök, ámbár a Megye Népeességének csak 1/463 részét teszik is, még is speculációjok után, a Megyének közép pontján, *Miskoltzon*, a legszebb házakat, legjobb szőlőket, szántóföldeket, réteket bírják, s minden intézeteikben egy nemzet se hághat nyomokba a pompára, életnek kénye-módjára nézve; s méltán fellehet felölök tenni, hogy ezen maroknyi léleknek erszényében van csak nem egész Hegyallyai, Borsodi, Hevesi, Abaúji kereskedésnek haszna.”¹⁰¹

A fenti két forrás helyzetkép felmérése után lássunk — az eddigi kutatások szerint általánosnak remélhetően nem mondható — egy kirívó példát a különböző, de egymás mellett élő népcsoportok viszálykodására. Álljon itt egy 1792-es miskolci peres ügy tanúságtétel gyanánt.¹⁰² A vádlott *Tremmel Vencel* 54 esztendős kovácmester, miskolci lakos. Hogy miért is került bíróság elé, lássuk az ő elmondásában. „A dolog így vólt: az Hollóné Asszonyom kis fia, az én kis fiamat zsidó fatyúnak nevezte, mellyet az én fiam nehezen vévén amazt egy kevésse a kezével meg legyentette,... Hollóné Asszonyom azonnal nagy haraggal jött az udvaromban, s ott nem találván gyermekemet a házamban,... be ment, és ott a nagyob fiacsámát, a ki csak 11 Esztendős elől fogta, a háját tépázta, és a földhöz tsapván, ottan kíméletlenül annyira meg taposta, hogy még most is a taposás miatt gyakran fájtatja az oldalát. Én ez alatt a szomszédságban lévén a kisebb fiam érettem szaladott,... én azzal haza szaladván Hollóné Asszonyomat az udvar kapuján ki jönni találtam, a ki is a hajamban akarván énnekem is kapni, én szándékát meg előztem, és hét vagy nyoltzszor úgy pofon vágtam, hogy a fejkötője ki hullott a fejéből, egyébbképpen pedig nem bántottam...”

Az igazsághoz hozzátartozik, ha a másik szenvedő félnek az esettel kapcsolatos véleményét is megismerjük. Elmondása szerint „maga Tremmel Vencel egy erkölcstelen, makacs, mindenkkel veszekedő, vérengező természetű ember, aki senkivel és soha békével nem maradhat, minden keresztény felebarátját üti, veri, üldözi és az illy másoknak kínzásai előtte már csaknem szokásban vált... Büntetést méltán meg érdemli, annyival is inkább mivel én ezen Nemes Város Tanácsához tartozó Tagjának Hitvesse lévén, és a ki gyermekségemtől olta mindenkor fedhetetlen életett éltem Közönséges megbotránkoztatás nélkül, ezen nem emberi módon esett meg verettetésemet ell nem lehet szenvedni.” A miskolci korabeli peres ügyek sorában teljesen szokványos lenne ez az eset is, ha nem a „Zsidó” és „Keresztény” gyűlölet pattintotta volna ki a viszálykodást.

Lapozzunk bele a vármegye és a város jegyzőkönyveibe, hogy azokban milyen statútumok születtek a miskolci idegen elemek rendszabályozására. Megyei részről már 1724-ben intézkedés történt a miskolci házak között kalyibát építő *cigányokról*. Az intézkedés oka nem a cigányság városunkból való kitiltása volt, hanem e kalyibákban lévő szabad tűzhelyek veszélyessége miatt történt. Az ellenszegülőket 40 botütéssel büntették. Két évvel később a Helytartótanács kemény intézkedést foganatosított a cigányok városokból és falvakból történő kitelepítésével. Ennek nyomán Miskolc és a megye te-

101 *Debreczenyi Bárány P.*, 1817. 62.

102 HOM HTD 53.4552. 1–3.

rületén lakó cigányok kitelepítésére rendelet született. A kezdeti sikerek ellenére végleges megoldás így sem született a cigányság otthoneremtése dolgában.¹⁰³

A vármegye vezetőségének odafigyelését dicséri, hogy amikor 1728-ban a miskolci mézárósokról statútumot alkotott, akkor tekintettel volt a *zsidóság* hagyományaira, így megengedték nekik, hogy saját mézárásokat építsenek a kóserhús árusítása végett. Ugyanebben az évben a meggazdagodás útjára lépett görög és zsidó kereskedőkről született intézkedés. Oka az, hogy többjüknek 500 hordó aszúszőlőből készült bora, sőt ezenfelül 300 hordónál is több aszúból készült eszenciája volt. Az ebből a vagyonból született tőke a megyében és Miskolc városában forgalomban lévő pénz rendes forgalmát az adófizetők nagy kárára megzavarja. 50 évvel később Miskolc lakosságának uradalmi jobbágyokká történő visszahelyezése ellenére a szerfölött megsokasodott görög kereskedők készpénzzel váltották meg a földesúri terheket.¹⁰⁴

Miskolc város jegyzőkönyveiben az 1730-as években a következő bejegyzéseket találjuk a miskolci idegen nemzetiségű lakosságról. A lengyelek és a görögök, mint borkereskedők többször kerülnek bejegyzésre. A zsidók adójuk miatt és kompániájuk hídépítésre szánt 3 forint 60 denárius értékű adománya okán. 1739-ben a Szepességből egy Orosz János nevű egyén jött munkára Miskolcra. Ugyanebben az évben jegyzik be a következő mondatot: „a városi tanács tilalma szerint pestises helyekről Miskolcra jövő cigányok és zsidók nem léphetnek a városba, úgyszintén a felső megyékből kaszálni szokott sáfrányosok, sokféle orvosságnak való olaj, csipke és szita hordozó tótok nem jöhetnek be”. A főt már említett megyei statútum ellenére még 1739-ben és 40-ben is Miskolcon a cigányok sátorban laknak és olykor csizmapatkolásból élnek.¹⁰⁵

A továbbiakban a miskolci társadalom nemzetiségei közül hárommal foglalkoznánk részletesebben. A görögséggel, a zsidósággal és a cigányokkal. A város társadalomtörténeti kutatásai eddig már mind a három idegen elemet megcélozták. Így megjelent tanulmányokra hivatkozhatunk és újabban előkerült összeírásokkal egészíthetjük ki mondandónkat.

Az utóbbi időben a miskolci *görög kompánia* történeti kutatásával *Dobrossy István* foglalkozott mélyebben. A 17. század végén városunk társadalmában már megjelentek a görögök, így 1692-ben egy Görög nevű, 1699-ben pedig Görög Dániel szerepel az összeírásokban.¹⁰⁶ Nagyobb számban a 18. század első felében jelentek meg és rávetették magukat a borkereskedelemre. 1777-ben 50 kereskedő családról van tudomásunk. Ittlétük szám szerinti csúcsát az 1792–93. évi összeírás regisztrálja, amikor 97 görög családot mutattak ki, ami kb. félezer fő miskolci tartózkodását jelentette. A 18. század második felében a város kamarai fennhatósága alatt kitűnően megegyeztek az uradalommal. Ők bérelték a boltok, korcsmák nagy részét és ők nyitották meg Miskolc első kávéházát is. A város jogi helyzetének megváltozásakor a görögöket nem számították a jobbágyokhoz, hanem évenként egyeztek meg velük megváltásuk összegében.

A város kereskedelmi élete a 18. század folyamán egyöntetűen a miskolci görögség irányítása alatt állt. Felhalmozódott tőkájuk folytán a városkép alakításában is kezdeményező szerepük volt. Maguknak a főtcán épített szobbnél szebb kereskedőházaik mellett templomot, iskolát és ispotályt is építettek. Legnagyobb riválisuk nem a város vezetése, vagy az uradalom tisztikara volt, hanem az a zsidó kereskedőréteg, amely a

103 Tóth P.–Barsi J., 1989. 70. és 75.

104 Tóth P.–Barsi J., 1989. 77. és 123.

105 HOM HTD 69.5.100.

106 Bm. L. IV. 1501/b. Sp. XXI. Fs. IX. N^o94.

18—19. század fordulójától fokozatosan átvette tőlük azt a gazdasági vezető szerepet, amit egy évszázadon át betöltöttek. A görögök térvesztése több komponensű okra vezethető vissza, amire itt nincs módunk kitérni.¹⁰⁷

Az általunk vizsgált és már többször emlegetett kémény és pince összeírásokban (1764, 1781, 1783, 1790) a négy év folyamán 166 bejegyzés fordul elő görögök vagy nem egyesült görögök jelöléssel. 1764-ben a következő 13 említés regisztrálta az összeíró: Antal Görög Sifári Fundusán (Ujj Város Petze mentiben), E. Kis Gergely (Víz Köz és Varga Szög), E. Kis István (Víz Köz és Varga Szög), E. Kis Istvánné (Víz Köz és Varga Szög), Emmanuel görög (Piacz), Fáy György görög (Piacz), görög Belányi János Pásztor Márton Fundusán (Piacz), Kozma Ádám görög (Piacz), Pap György görög (Piacz), Rabovszky György (Piacz), Rosa görög kereskedő (Piacz), Sám bik Tamás görög (Piacz), Sám bik Tamás görög (Piacz).

A *miskolci zsidóság* kutatásával ugyancsak *Dobrossy István* kezdett el foglalkozni. A zsidóság Miskolc társadalmában betöltött arányáról és gazdasági szerepéről nehezebb beszélni, hisz a források e tekintetben sokkal hiányosabbak, mint a görögök esetében. A görögség levéltára fennmaradt, de a zsidóság dokumentációs anyaga elkallódott. 1717 az első olyan dátum, amikor Négyesi Szepessy Pálné Meggyesalja utcai telkén pálinkafőző zsidókról értesül. 1735-ben a megyében 35 zsidó családról tudunk, akik közül 26 család Morvaországból jöttek vallotta magát. A 18. század első felében további adatok erősítik a zsidóság morvaországi és galíciai kapcsolatait. Az 1740-es évek táján kereskedőtársaságba egyesültek s 2 évvel később már négy zsidó bolt is működik a városban.

A zsidók felett első fokon maguk közül választott bíró ítélkezett. Az 1770-es években a miskolci zsidó családok száma 50 alatti, de a 80-as évek végére számuk megduplázódik. A város legkorábbi zsidó családjai: Falk, Juda, Moyses, Zelman, Hersl, Ábrahám, Salamon. Mindez a kémény és pince összeírásokban úgy fest, hogy a vizsgált 4 conscriptioban 53 alkalommal szerepelnek zsidók. Ebből pl. 1781-ben 14-szer, mégpedig a következő bejegyzésekkel és neveken: Bernáth (Piartz Úttza), Falk Lebl (Piarcz Úcza), Ibidem Sidó (Derék Uccza), Ibidem Sidó (Szepesi vj. sor), Ibidem Zsidó (Malom Szög), Ibidem (Derék Sellér (Fábián Úttza), Kádas Mátyásné (Kádas Úttza), Kun Gáspár házába Sidó meg égett (Piartz Úttza), Kun Páll házába Sidó meg égett (Piartz Úttza), Lórintz (Piartz Úttza), Moyses Lebl (Piarcz Úcza), Sahter (Piartz Úttza), Salamon (Derék Uccza), Szűts János házába (Kádas Úttza).

A zsidóságot a hadi, házi, türelmi és rendkívüli, tehát közadók mellett privát adók is terhelték, mint a háza, pincéje, korcsmája utáni vagy a sakternek és tanítónak fizetendő összegek is. A zsidóközösség tagjainak fele kereskedő volt. Gyakori közöttük a bőr- és borkereskedő, de sok házaló, szekerező, bolti kereskedő, szatócs volt. Nem vetették meg a kézműves mesterségeket sem, mint pl. a szabó, a festő, a mészáros szakmákat. A város társadalmi és gazdasági életében a 18. század közepi nehézségeket az okozta, hogy Grassalkovich, a kamaraelnök nem adott bérbe zsidónak kincstári javakat, úgy mint a görögöknek, így nem volt módjuk megélhetésre s inkább elszéledtek Miskolcra. Mindez persze ideiglenesnek mondható, hisz Grassalkovich távoztával a diósgyőri prefektusok utat engedtek a zsidó betelepüléseknek. Így számuk ugrásszerűen növekedett a század vége felé, aminek következményeképpen a Kádas utcában zsinagógát is építettek. Így a századvégen szívós küzdelmet folytattak az uradalmi regalék bérletéért. Mis-

¹⁰⁷ *Dobrossy I.*, 1991. 152–157.

kolc céhtörténetében kuriózumnak számít, hogy 1836-ban megalakították a zsidó céhet 32 taggal. A céh létszáma később egyre szaporodott.¹⁰⁸

Néhány szó a miskolci cigányságról. A *városi cigányság* történeti kutatója *Tóth Péter*. Az ő kutatásai segítettek bennünket is a cigányság 18. századi történeti ismeretében. Első említésük 1689-re megy vissza. Miskolc város megváltásának éveit telepedtek be a cigányok és statútumokkal történő szabályozásuk már ekkor elkezdődött. 1740-ben tűnnek fel először, mint foglalkozási csoport. A 18. század közepéig sátrakban, kalyibákban laktak a házak között. Kitelepítésükre – ahogy erről feljebb a megyei statútumoknál már szó is volt – többször is kísérlet volt.

Miskolc legrégebbi cigánysora a Szirma utcán volt, amely a 19. század folyamán felhúzódott a Gordonra. 1752-ben Oláh Pesta a miskolci cigányok vajdája. Legismertebb miskolci cigánycsaládok voltak: Bagosi, Berki, Bódi, Budai, Danyi, Dardos, Daru, Duszi, Farkas, Findrik, Gudi, Hamzók, Irók, Jónás, Kabai, Kálló, Kozák, Moiska, Oláh, Orgon, Orgovarius, Ökrös, Pokos, Puki, Rakló, Székely, Tyukodi, Vadászi. A 18. század második feléből kiválasztott 4 kémény és pince összeírásban összesen 33 alkalommal szerepelnek cigányok. Ebben a négy évben 18 féle cigánynév fordul elő.

A cigány összeírásokból derül ki, hogy javarészt kovács munkával foglalkoztak, de a 19. század elejétől fokozatosan felhagytak ezzel, és inkább muzsikálásból és kéregetésből kezdtek élni. Az 1764–65. évi cigány összeírás 19 családot mutat ki.¹⁰⁹ Az 1768. évi *Conscriptio Zingarorum* tekinthető e társadalmi réteg legalaposabb kimutatásának a 18. század második feléből. Az összeírás ellenőrzője meg is jegyzi a lap alján, hogy „ez jó volna – már mint az összeírás alapossága – de a gyermekek neve nincs felírva, ezért azt is fel kell írni”.¹¹⁰ Ekkor 18 férfi, 17 nő, 27 fiú- és 22 lánygyermek volt a miskolci cigányok között. Akik fele-fele arányban voltak a kovács munka művelői vagy muzsikusok. Három esetben találtunk eltérést ettől, mikor a foglalkozás rovatba a „miserabilis” vagy „alcator” illetve „mendicus” bejegyzés szerepelt. Az 1776. évi cigány összeírásba a miskolci járás cigányai kerültek be.¹¹¹ Ekkor 40 felnőtt és 44 gyermek cigány élt Miskolcon. Bővebbet életmódjukról, foglalkozásukról, öltözködésükről *Tóth Péter* megjelent munkáiból tudhatunk meg.¹¹²

A város nemzetiségeiről szóló rész összegzéseként elmondhatjuk, hogy az idegenek száma egyre nagyobb mértéket öltött. Mindez a 18. század folyamán nem jelentette a nézetkülönbségek és összeütközések forrását. *Benkő Sámuel*, a kortárs 5–6%-ra becsülte az idegenek számát. *Korabinsky* szerint a nemzetiségiek aránya 10%-ra emelkedett, ami a Bach-korszak idején megközelítette a 30%-ot. A nemzetiségiek többsége zárkózott életformát teremtett maga körül és javarészt egymás közt éltek. Társadalmi jelentőségüket pedig abban látjuk, hogy a miskolci nemzetiségiek nagy része bekapcsolódott a város kereskedelmi életébe. Így a város és a nemzetiségiek kapcsolata kölcsönösen formálódott és viszonyult egymáshoz.

Marginális elemek

A társadalom szélére, peremére sodródott elemek nehezen megfoghatók és kimutathatók a feudális kori összeírásokból. Miskolc 18. századi conscriptioi között sem

108 *Dobrossy I.*, 1991. 158–163.

109 Bm. L. IV. 1501/b. Sp. XXI. Fs. VI. N^o72/30.

110 Bm. L. IV. 1501/b. Sp. XXI. Fs. X. N^o109.

111 Bm. L. IV. 1501/b. Mat. XI. Fasc. I. N^o129.

112 *Tóth P.*, 1989. 63–67. vagy 1993., 205–215.

bukkantunk a társadalom marginális elemeit feltüntető kimutatásokra. A továbbiakban mi is csak részadatok említéseire szorítkozunk. A feldolgozás alá vett összeírásokban elvértve találkoztunk egy-két olyan bejegyzéssel, amelyből következtetni lehet ezen elemek 18. századi léteire. Kik is ők valójában és milyen említések találhatók róluk a forrásokban?

Elsőként szóljunk a *háztalan zselléerekről*. A subinquinusok a földesúrtól valamely jobbágya házában kaptak szállást. Földdel nem rendelkeztek, de volt egy szűk rétegük, akik igavonó állataik bérbeadásával jobb anyagi körülményekre tettek szert. Többségük általában másoknak dolgozott, pénzért vagy természetbeni járulékéért. Közülük kerültek ki a szolgák és a cselédek is. 1699-ben Lipták Mihály „az ház mázolásért 1,18 forintot” kapott. Ugyanekkor „az tapasztóknak szekhús és 24 denarius” járt az elvégzett munkáért.¹¹³

Miskolc város 1702. évi számadáskönyvében sok bejegyzés található a *szolgák* és a *cselédek* béréről. 1702. március 3-án ez a bejegyzés olvasható: „az Quartélyban levő Vormbrandt nevű kapitány szolgálójának vettem konventiojában egy ingvállnak való gyólcot Fl. 0,72-ért, előkötőnek vettem egy vásznot neki Fl. 0,38-ért, csizmát vettem neki Fl. 1,36-ért, csizma patkolásra és talpalásra Fl. 0,33-at adtam neki, patyolatot vettem számára Fl. 1,02-ért, készpénzt adtam neki ser ára fizetésiben Fl. 0,12-ot.”¹¹⁴ Az 1702. évi számadáskönyvbe bejegyezték a város 12 szolgájának és alkalmazottjának fizetését is. Innen tudjuk, hogy „Bíró uram őkegyelme a város nagyobbik bérese mellé fogadott egy tót inast, kinek vettem egy pár csizmát Fl. 1,70-ért, patkoltatásért fizettem Fl. 0,12-ot, vettem neki egy inget Fl. 0,60-ért, egy nadrágot Fl. 1,43-ért, készpénzt fizettem neki Fl. 6,67-ot.” 1702. május 24-én „fogadott Bíró uram őkegyelme az város ökrei mellé egy bérest, András nevűt, kinek conventiojában fizettem ekképpen: vettem egy új szűrt Fl. 3,00-ért, két inget Fl. 1,50-ért, két lábra valót Fl. 1,20-ért, két pár sarut Fl. 2,40-ért, készpénzüll fizettem neki Fl. 8,22-ot.” Ismerjük Buzogány Péternek a conventioját is, aki 1702-ben volt a város lovásza. Az ő járandóságai között szerepelnek: egy Aba nadrág, egy pár csizma, fél szalonna, más pár csizma, egy vég Aba, fél kő só, egy pár öltözet és a korcsmában megivott borok. Kövesdi Gyurka, a város béresének 1702-ben egy pár csizma, egy süveg, egy ing és egy pár bocskor és némi készpénz járt, amiért a korcsmában sert és bort ihatott.¹¹⁵

Az 1702. évi számadáskönyv az aratás és a gyűjtés munkásairól és bérezéséről is említést tesz. Ekkor „az város számára sás aratóknak 24 denarius, a város búzáját aratóknak ugyanennyi járt, de rajtuk kívül 10 ember boglyázott a város szénáján.” Húst és kenyeret kapott „a város búzájának eldölt kereszteit összerakó emberek, és a két zab kéve kötő orosz ember is.” „Ételekre húst” kaptak a város búzáját „nyomtatók”.¹¹⁶ További conventios bejegyzések fordulnak elő a város későbbi számadáskönyveiben, de a fenti listák arról győznek meg bennünket, hogy a cselédek és szolgák járandósága étel és ruhaneműben merült ki. Pénzt minimálisat kaptak, amelyet kocsmázásra használtak.

A megváltás éveit Miskolc város magisztrátusa erősen tevékenykedett a közigazgatás jobbítása terén. A Szinva, Pece szabályozása, útjavítások és tűzrendészeti megelőző intézkedések mellett gondot fordított a *szegény- és lelencügyre*. A református eklézsiával együtt ispotályt tartott fenn. A katolicizmus terjedésével a Mindszenti

113 HOM HTD 69.5.103.

114 HOM HTD 69.5.103.

115 HOM HTD 69.5.103.

116 HOM HTD 69.5.22.

Templom tőzsomszédságában egy másik ispotály is építésre került. A nyilvános kórházi ápolásnak és a szegények menedékhelyének ez a két ispotály volt az alapja.

A város előjárósága kénytelen volt foglalkozni a talált gyerekek elhelyezése ügyével is. A lelelcügyről végül úgy rendelkeztek, hogy amint kitett, magára hagyott gyermeket találtak, annak azonnal dajkát kerestek. 1721-ben pl. Szabó Mártonné és Tarcali Anna volt a város két dajkája.¹¹⁷

Miskolc város területén a *koldulást* a magisztrátus által megszabott szabályoknak vetették alá. A koldulás ügyét a tanács úgy szabályozta, hogy a város területén csak annak engedte meg a koldulást, aki erre koldulólevelet kapott. A koldulólevélért folyamodni kellett, ahogy pl. 1716-ban „a szílyben nyomorgó Pap János” is tette. A város előjárói e tekintetben okiratokkal elsősorban saját szegényeiket látták el. Idegeneknek csak kivételes esetben és rövid időre adtak ki engedélyt. Így valójában szabadalmazott koldusok keletkeztek a városban, akik pincelyukakban, borházakban, a pincék között épített kunyhókban húzták meg magukat.¹¹⁸ Nyilvántartásuk sok gondot jelentett a város tisztviselőinek. Mivel a város adminisztrációját mód felett megnehezítették, ezért már 1724-ben tanácsi tiltó statútum látott napvilágot ezen elemek ideiglenes lakhelyeinek megszüntetéséről. Az volt a cél, hogy a városba költöztetéssel nyilvántartásba vehetők legyenek ők is. Mondanunk se kell, hogy az ilyen és hasonló intézkedések nem jártak eredménnyel. A 18. század második felében a mindinkább szaporodó koldusoknak a város kolduspecsétet, azaz koldulási engedélyt adott és követelt is rajtuk számon. A 19. század első negyedében már a koldulás eltörlésére irányuló törekvésekkel találkozunk.

A háborús időszakban megszorodtak a *gonosztevők*. A török kiűzetése és a szatmári béke megkötése után is számtalan gonosztevő ólálkodott Miskolc város környékén és a vármegye egész területén. Borsod vármegye 1712-ben közönséges inquisitiót rendelt el, s megbízta az alispánt, hogy a járásbeli szolgabírákkal és esküdtekkel együtt nyomozza ki: „az istenkáromlókat, azután ki volna gyilkos, szentegyháztörő, lopó, parázna, magzatját elvesztő, bűjös-bájos boszorkány, barom vagy oktalan állattal közösködő, hamishitű, házégető, orgazda, latroknak lappangatója vagy latrosságnak okozója, végül felségsértő”.¹¹⁹ A nyomozásnak meg is lett a kívánt eredménye, hisz soha annyi gonosztevőnek a dolgával nem foglalkozott a vármegye, mint a szatmári békét követő időben. A vármegyei jegyzőkönyvek tele vannak malefaktorok ellen folytatott perekkel. Az összefogdosott gonosztevők elzárására Borsod vármegye Miskolcon a Derék utcában, a Piac tér belső vége táján tömlöcöt építtetett, ahová a város is becsukhatta a maga malefaktorait. Eleinte tehát a vármegye és a város közös tömlöcöt bírtak, de később mikor a vármegye is helyszűkével volt, a város a maga rabjait kénytelen volt más-hová telepíteni.

Tekintsünk bele a *Hajdu Lajos* által vizsgált 1782–83. évi rabtabellákba.¹²⁰ Borsod megyében ekkor összesen 206 rab ült börtönben, akik közül 164 férfi és 42 nő volt. A rabok 42,23%-a (87 fő) 20 és 29 év közötti életkorú volt. Miskolc esetében az 1782–83. évi rabtabellák 8 főt tartanak számon. Ebből 5 férfi és 3 nő volt. A rabok 62,5%-a (5 fő) ugyancsak 20 és 29 év közötti életkorú volt. A börtönbüntetésre ítélték 37,5%-a (3 fő) lopással, ugyanennyi százaléka paráználkodással volt vádolható és 25%-a egyéb bűncselekménnyel.

117 *Leveles E.*, 1929. 86.

118 *Szendrei J.*, 1904. 619–620.

119 Bm. L. Megyei Jegyzőkönyvek XVII. kötet 40. vagy Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója, Tóth Péter által kigépellt kézirat 81–82.

120 *Hajdú L.*, 1985. 398–400. és 425–428.

Egyébiránt a büntetések kiszabásában e korban sem volt egyöntetűség és következetesség. Sokszor kicsiny bűnöket halállal sújtottak, főbenjáró esetekben meg könnyen kegyelmet alkalmaztak. Pl. Zászló Zsuzsanna 24 éves miskolci asszonyt 1782. február 5-én vették őrizetbe, férje és annak segédje megmérgezése vádjával. Több mint 7 hónap vizsgálati fogság letöltése után azonban kezesség ellenében szabadlábba helyezték. Ugyanebben az évben Szilágyi János 33 éves miskolci visszaeső tolvaj kedvezményben részesült és szabadlábba helyezték, de 80 botütésre, lekopasztásra és a kár megtérítésére ítélték.¹²¹

Mint az ország egyéb részein, úgy a 18. század első felében még Miskolcon is voltak boszorkányperek (1709, 1717 és 1740). Itt éppúgy, mint másutt is a bírák tudatlanságából és elítélhetőségéből táplálkoztak ezek a perek. Könyörtelenül elégették a boszorkányokat, de előbb kínvallatásnak vetették alá őket. Hosszú sora van azon bűnözőknek, akik szerepelnek a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben. A továbbiakban részletekbe nem bonyolódnánk. Mindössze olyan megállapítással élünk, hogy az iskolaügy fejlődésével a lakosság tudatlansága is évtizedről évtizedre csökkent. Ha nem is ennek egyenes következményeképpen, de a század második felében a bűnesetek száma a művelődés terjedésével kétségkívül kevesebb lett.

Témánkat a fent elmondottakkal közel sem merítettük ki. Ilyen irányú történeti vizsgálódást városunk esetében eddig senki nem végzett. A közzétett adatok pusztán betekintést adtak a város társadalmának legalsó szintjére szorult elemeiről. Számszerű kimutatásokat sem tudunk adni, sőt arányukat is nehéz megítélni. A téma vagy történeti-statisztikai probléma további kutatásokat igényel, hogy Miskolc város marginális elemeiről pontos képet kapjunk.

¹²¹ Hajdú L., 1985. 69–70.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK JEGYZÉKE

Barsi János (szerk.): Magyarország történeti helységnévtára, Borsod megye (1773–1805), Budapest–Miskolc, 1991.

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Bm. L.) Borovszky-hagyaték.

Dányi Dezső–Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787), Budapest, 1960.

Egri Érseki Egyházi Levéltár (EÉL.) Miskolc város 1746. évi Canonica Visitatioja.

Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentációja (HOM HTD)

Heves Megyei Levéltár (Hm. L.) Egri Érseki Gazdasági Levéltár.

Illéssy János: Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás, In.: Nagy Iván Családtörténeti Értesítő I. kötet, 239–242., 296–300. p., II. kötet, 33. Budapest, 1899. és 1900.

Magyar Országos Levéltár (MOL) Urbáriumok és Conscriptiók (UC) anyaga.

Miskolc város Levéltárának (Mv. L.) összeírásai, vagyonelektáriai, inventáriumai és hagyatéki leltáriai, valamint korabeli városi jegyzőkönyvei.

Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltárának (TIREL) lélekösszeírásai, amelyek a város református lakosságát veszik számba.

Tóth Péter: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai, Borsod vármegye (1770), Miskolc, 1991.

Tóth Péter: Bél Mátyás leírása, In.: Fejezetek Miskolc történetéből, Szerk.: *Bekes Dezső és Veres László*, 65–69. Miskolc, 1984.

Tóth Péter (Közreadásában): A miskolci KÖTEL KÖNYV, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 22. Miskolc, 1986.

Tóth Péter (Összeállításában): Miskolci statútumok 1573–1755., Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 13., Miskolc, 1981.

Tóth Péter–Barsi János: Borsod vármegye statútumai (1578–1785), Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 23., Miskolc, 1989.

IRODALOM

Bácskai Vera

1988 Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején, Budapest

Bácskai Vera–Nagy Lajos

1984 Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban, Budapest

Bencsik János

1991 Miskolc társadalmá a török hódoltságot követő évtizedben (1688–1703), In.: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27., 118–131. Miskolc

Benkő Sámuel

1976 Miskolc történeti-orvosi helyrajza – 1782., Borsodi Kismonográfiák 2., Sajtó alá rend.: *Szabadfalvi József*, Miskolc

Bodó Sándor

1969 Két miskolci vagyonleltár 1762-ből, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve VIII., 265–283. Miskolc

Debreczeni Bárány Péter

1817 Borsod Vármegye Némelly Statistikai Tekéntetekben, In: Tudományos Gyűjtemény IX. kötet, 49–64. Pesten

Dobrossy István

1975 A görög kereskedők szerepe és jelentősége Miskolc XVIII. századi üzlethálózatában, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 14. 21–32. Miskolc

1976 Gazdaság- és társadalomtörténeti adatok a miskolci céhek árulószíneinek 18–20. századi történetéhez, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XV., 113–150. Miskolc

1977 Panaszos levél a miskolci görög kompánia belső ellentéteiről, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. 15–22. Miskolc

1985 A tapolcai apátság miskolci kúriája, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 23., 32–38. Miskolc

1988 Görög kereskedelmi tőkefelhalmozódás és társadalmi közérzet Miskolcon a 19. század elején, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV–XXVI. 341–351. Miskolc

1991 Kereskedő csoportok, családok és dinasztiák Miskolc társadalmában a 18. század elejétől a 19. század elejéig, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27. 152–163. Miskolc

Dobrossy István–Iglói Gyula

1982 Koronauradalmi épületek Miskolcon a 19. század elején (I. közlemény), In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXI., 137–163. Miskolc

1986 Koronauradalmi épületek Miskolcon a 19. század elején (II. közlemény), In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXIV., 77–97. Miskolc

Dobrossy István–Kárpáti László

1983 A mindszei templom építéstörténete és műtárgyai, In: Különlenyomat a miskolci Herman Ottó Múzeum XX. Évkönyvéből 121–145. Miskolc

Dobrossy István–Veres László

- 1976 A miskolci görög kereskedőtársulat gazdasági tevékenysége a 19. század elején, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 15. 29–41. Miskolc

Hajdu Lajos

- 1985 Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában, Nemzet és Emlékezet sorozat, Budapest

Hőgye István

- 1977 A görögök szerepe a Hegyalja életében a 18. században, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16., 1–15. Miskolc

Ifj. Horváth Béla

- 1956 A miskolci görögkeleti templom építésének története, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (1956. június) 61–67. Miskolc

Komáromy József

- 1955 Az első diósgyőri papírmalom terve 1773-ból, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (1955 december), 35–37. Miskolc
1956 Az első miskolci vendégfogadók. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (1956 június), 48–53. Miskolc
1968 Adatok Miskolc XVII–XVIII. századi kereskedelmi viszonyaihoz, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve VII., 363–390. Miskolc
1969 A Pataky–Gerga Üzleti társasszerződés 1778-ból, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve VIII. 285–339. Miskolc

Leveles Erzsébet

- 1929 A 800 éves Miskolc, In: *Halmay Béla–Leszih Andor* (szerk.): Miskolc, Budapest

Marjalaki Kiss Lajos

- 1929 Régi népszámlálások Miskolcon, Miskolc
1931 A miskolci református egyház a statisztika tükrében, Különlenyomat a Református Egyházi Értesítő 1931. évi 2., 3. és 4. számából, Miskolc
1956 Miskolci építkezési adatok a 18. századból, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (1956. június) 74–75. Miskolc
1957 A miskolci főutca topográfiája 1817-ig, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve I. 102–127. Miskolc
1958 Miskolc régi mellékutcai, A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve II. 133–153. Miskolc
1959 Miskolc népességének fejlődése, In.: Különlenyomat a Borsodi Földrajzi Évkönyv II. számából, 28–33. Miskolc
1962 Jobbágy- és zsellérháztelkek a régi Miskolcon, In: Borsodi Szemle 6. évf. 6. szám, 95–100. Miskolc

Nemes József

- 1864 A miskolci plebánia története, In: Magyar Sion egyháztörténelmi havi folyóirat II. évf. 345–365. Esztergom

Ódor Imre

- 1989 Kurialista nemesek és településeik a késő-feudalizmus kori nemesi összeírásokban, In: Rendi társadalom–polgári társadalom 2., Szerk.: *Erdmann Gyula*
1992 Nemesi társadalom a török hódoltság utáni Baranyában, Baranyai Levéltári Füzetek 141., In: Baranyai Történetírás 1990–1991., 61–92. Pécs

Rémiás Tibor

- 1991 Miskolc társadalmának 18. századi összetétele, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 27., 140–151. Miskolc
- 1993 Az „Avas Hegy” Miskolc 18. századi szőlő- és borkultúrájában, In: Különnyomat A miskolci Avas c. monográfiából, 211–236. Miskolc

Sasvári László

- 1977 Az észak-magyarországi görögséggel kapcsolatos népnevek, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16., 22–28. Miskolc

Szabó Erzsébet

- 1969–1970 A miskolci volt minorita templom és rendház, In: Különnyomat a Magyar Műemlékvédelem 1969–1970. kiadványából, 331–344. Budapest

Szendrei János

- 1904 Miskolcz város története (1000–1800) és egyetemes helyirata, II. kötet, Miskolc

Tóth Péter

- 1989 Borsod vármegye tervezete a cigányok szabályozására 1784-ből, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 26., 63–67. Miskolc
- 1991 Társadalom és városigazgatás Miskolcon a 18. század első felében, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27., 135–139. Miskolc
- 1993 Cigányok Miskolcon a 18. század közepén, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXX–XXXI. 205–215. Miskolc

Veres László

- 1975 Miskolci vízimalmok a XIV–XIX. században, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 14., 14–20. Miskolc
- 1976 Adatok az avasi egyház 16–19. századi gazdálkodásához, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XV. 91–109. Miskolc
- 1991 Az armalista nemesség szerepe Miskolc 17–19. századi gazdasági-társadalmi életében, In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27., 132–134. Miskolc

DER RECHTLICHE STATUS UND DIE EINTEILUNG DER SCHICHTEN DER BEVÖLKERUNG DER PROVINZSTADT MISKOLC IM 18. JAHRHUNDERT

Der Autor hat 1994 seine Dissertation mit dem Titel „*Die Gesellschaft von Miskolc im 18. Jahrhundert auf der Grundlage der Zusammenschreibungen des Feudalzeitalters*“ angefertigt. Die vorliegende Studie stellt einen Teil dieser umfassenden wissenschaftlichen Arbeit dar.

Die Arbeit macht einen Versuch, die Gesellschaft von Miskolc im 18. Jahrhundert vorzustellen. Unsere Aufgabe war nicht einfach, da ja die Kenntnisse um eine Quellengruppe (die Conscriptio) herum gesammelt wurden, mit der die Schichten der Gesellschaft der Stadt vorstellbar gemacht werden sollten. Den Namen von Miskolc hörend werden in der Geschichte der Stadt weniger Erfahrene erwarten, daß auch bereits im 18. Jahrhundert nur die Vorstellung einer Stadt der Handwerker und Händler erfolgen kann. Das ist alles zum Teil wahr, aber außerdem fällt auch Licht darauf, daß in dieser Zeit im Leben der Miskolcer Bürger die Weingrundstücke und die Keller bestimmend waren. Auf diese wirtschaftliche Erscheinung wurde auch schon *Ferenc Rákóczi II.* aufmerksam, als die Weinwirtschaft in der Vermögenslage der Miskolcer Bürger einen zentralen Platz einnahm. Auch die Stadtbeschreibung, die *Mátyás Bél* schrieb, betont den Entwicklungsstand der Weinkultur, ihre Identität mit der in Hegyalja.

Die Dissertation ist in fünf aufeinander aufbauende, jedoch voneinander getrennte Kapitel gegliedert. Sie beginnt mit der Vorstellung des Bildes von *Miskolc im 18. Jahrhundert*, bei der die Landkarten, Zusammenschreibungen und Volkszählungen eine Hilfe bildeten. Darauffolgend wird die *Besitzgeschichte eines Jahrhunderts der Stadt* zusammengefaßt, dann kommt der *rechtliche Status der Stadtbewohner* (privilegierte Stadtbewohner, Contribuens, rechtliche Vertretung der Stadt) zur Erörterung. Als am besten und von den meisten Gesichtspunkten her ausgearbeitetes Kapitel der Dissertation betrachten wir den Teil der *in mehreren Richtungen ausgeführten Gliederung der Stadtbevölkerung* (die Zusammensetzung der Bevölkerung nach Glauben, Beschäftigung, Vermögen, Nationalität). Schließlich beendet der gesellschaftliche Überblick über die *Bildungs-, Vergnügens- und Kleidungsbräuche* der Miskolcer im 18. Jahrhundert den gesellschaftlichen Überblick.

Mit dieser im 18. Jahrhundert ausgeführten tiefgehenden Schürfung in der Gesellschaftsgeschichte möchten wir den sich mit der Vergangenheit der Stadt beschäftigenden Gesellschaftshistoriker eine Hilfe bieten, ihnen eine Hilfe in die Hände legen. Im Laufe der Arbeit drückt der Autor mehrmals sein Bedauern darüber aus, daß noch viele solche Forschungsthemen auf ihre Aufarbeitung warten, sogar unter den Aufschlüssen der Vergangenheit eines Jahrhunderts der Stadt, welche eine so perfekt wie mögliche Darstellung des gesellschaftlichen Bildes zwischen zwei festgelegten Intervallen erschwerten.

Wir glauben, daß ausreichend betont wurde, daß die Stadt Miskolc ein solcher Schauplatz der Gesellschaft des 18. Jahrhunderts war, auf dem der Adel mit einem Anteil von über 30% vertreten war, ein Drittel der Contribuens Handwerker waren, jedoch die eine zahlenmäßig geringere Schicht der griechischen und jüdischen Händler die kapitalkräftige Schicht der Bevölkerung bildete. In Hinsicht auf die Glaubensrichtungen konnten wir eine reformierte Mehrheit der Stadt kennenlernen, in der sich die Zahl der Katholiken derart erhöht, daß diese im ersten Viertel des 19.

Jahrhunderts die Zahl der Protestanten erreicht, zu Mitte des 19. Jahrhunderts bereits die Anzahl dieser übertrifft.

Zusammenfassend können wir feststellen, daß die Zusammensetzung der Gesellschaft in Miskolc im 18. Jahrhundert ein ausgezeichnetes Beispiel der Vielfarbigkeit ist. Das kann sowohl über die Verteilung der Beschäftigung der Einwohner der Stadt, als auch über deren Zusammensetzung nach Glauben und Nationalität gesagt werden. Für das noch bessere Kennenlernen der Schichten der Gesellschaft und ihre objektive Darstellung und Bewertung, für ihre Anordnung in der Vergangenheit der Stadt sind weitere Forschungen erforderlich.

Tibor Rémiás